

ЛЬВІВСЬКИЙ НАУКОВИЙ ФОРУМ

МАТЕРІАЛИ

XII МІЖНАРОДНОЇ НАУКОВО-ПРАКТИЧНОЇ КОНФЕРЕНЦІЇ

**ПРАКТИЧНІ ТА ТЕОРЕТИЧНІ
ПИТАННЯ РОЗВИТКУ
НАУКИ ТА ОСВІТИ**

19-20 вересня 2024 року

ЛЬВІВСЬКИЙ НАУКОВИЙ ФОРУМ

МАТЕРІАЛИ

**XII МІЖНАРОДНОЇ НАУКОВО-ПРАКТИЧНОЇ
КОНФЕРЕНЦІЇ**

**ПРАКТИЧНІ ТА ТЕОРЕТИЧНІ ПИТАННЯ
РОЗВИТКУ НАУКИ ТА ОСВІТИ**

19-20 вересня 2024 року

**Львів
2024**

УДК 005
ББК 94.3(0)

Практичні та теоретичні питання розвитку науки та освіти: матеріали XII Міжнародної науково-практичної конференції м. Львів, 19-20 вересня 2024 року. – Львів : Львівський науковий форум, 2024. – 100 с.

У даному збірнику представлені тези доповідей учасників XII Міжнародної науково-практичної конференції «Практичні та теоретичні питання розвитку науки та освіти», організованої Львівським науковим форумом. Висвітлюються практичні та теоретичні питання розвитку науки та освіти на сучасному етапі становлення, розглядаються сучасні наукові дискусії різних наукових напрямів.

Збірник призначений для студентів, здобувачів наукових ступенів, науковців та практиків.

Всі матеріали представлені в авторській редакції. За повноту та цілісність яких автори безпосередньо несуть відповідальність.

ЗМІСТ

ДЕРЖАВНЕ УПРАВЛІННЯ.....	5
<i>Гамалюк Б.М., Лис А.Б.</i> ФУНКЦІЯ ЕЛЕКТРОННОГО СЛУЖБОВОГО ДОКУМЕНТА У ЮРИДИЧНОМУ КОНТЕКСТІ	5
<i>Загурський О.Б., Левкун Т.В.</i> ЕТИКА ТА ДОБРОЧЕСНІСТЬ В СФЕРІ ДЕРЖАВНОЇ СЛУЖБИ В УКРАЇНІ	9
ЕКОНОМІЧНІ НАУКИ.....	11
<i>Безпаленко О., Непочесний В.</i> ДЕРЖАВНЕ РЕГУЛЮВАННЯ ЕКОНОМІКИ ПІД ЧАС ВІЙНИ	11
<i>Васильєв В.С.</i> ЦИФРОВИЙ МАРКЕТИНГ У НАУКОВО-ДОСЛІДНИЦЬКИХ ПРОЄКТАХ: МОЖЛИВОСТІ ТА ПЕРСПЕКТИВИ	14
<i>Гончар М., Зеленевиц В.</i> ПОЗИЦІОНУВАННЯ ПІДПРИЄМСТВ НА МІЖНАРОДНИХ РИНКАХ В СУЧАСНИХ УМОВАХ	17
ІСТОРИЧНІ НАУКИ.....	20
<i>Юхимчук М.О.</i> ПОПОВНЕННЯ КОЛЕКЦІЇ ВОЛИНСЬКОГО КРАЄЗНАВЧОГО МУЗЕЮ УНІКАЛЬНИМИ ПРЕДМЕТАМИ ВПРОДОВЖ 1991 – 2021 РР.	20
МЕДИЧНІ НАУКИ.....	22
<i>Кокус В.В.</i> М. П. ВЕРХАЦЬКИЙ – ВИДАТНИЙ УКРАЇНСЬКИЙ АКУШЕР-ГІНЕКОЛОГ ХХ СТОЛІТТЯ	22
НАЦІОНАЛЬНА БЕЗПЕКА	26
<i>Доренська А.О.</i> ВИКОРИСТАННЯ ІНФОРМАЦІЙНИХ ТЕХНОЛОГІЙ У ВІЙСЬКОВІЙ ГАЛУЗІ ТА ЇХ ВПЛИВ НА ІНФОРМАЦІЙНУ БЕЗПЕКУ КРАЇНИ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ	26
<i>Нарушкевич О.М.</i> ТЕОРЕТИЧНІ ЗАСАДИ ОРГАНІЗАЦІЇ РОБОТИ РЕЖИМНО-СЕКРЕТНОГО ОРГАНУ	29
<i>Цапович В., Єфімов В.</i> ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ НАЦІОНАЛЬНОЇ БЕЗПЕКИ УКРАЇНИ ЧЕРЕЗ ДІЯЛЬНІСТЬ ДЕПАРТАМЕНТУ СТРАТЕГІЧНИХ РОЗСЛІДУВАНЬ НАЦІОНАЛЬНОЇ ПОЛІЦІЇ УКРАЇНИ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ	34
ПЕДАГОГІЧНІ НАУКИ.....	37
<i>Антоняк С., Калитовська Т.</i> МЕТОДИ — РОЗВИТКУ ДІАЛОГІЧНОГО МОВЛЕННЯ УЧНІВ ПОЧАТКОВИХ КЛАСІВ	37
<i>Волик В.В.</i> МОДЕЛЬ ПРОЄКТНОЇ ТЕХНОЛОГІЇ НАВЧАННЯ У ШКІЛЬНІЙ СИСТЕМІ ФЕДЕРАЛЬНОЇ ЗЕМЛІ БАВАРІЯ У ФРН.....	40
<i>Ковальова-Гончарюк Л.О.</i> ТРАНСФОРМАЦІЯ НАУКОВИХ ДОСЛІДЖЕНЬ: ОНЛАЙН-НАВЧАННЯ І ГІБРИДНІ МОДЕЛІ.....	46

ПОЛІТИЧНІ НАУКИ	51
<i>Шумейко З.Г.</i> ОПОЗИЦІЯ ЯК ПОЛІТИЧНИЙ ІНСТИТУТ	51
ПСИХОЛОГІЧНІ НАУКИ	53
<i>Андрієті А.В.</i> ЕТНІЧНА ІДЕНТИЧНІСТЬ ЯК СКЛАДОВА СОЦІАЛЬНОЇ ІДЕНТИЧНОСТІ ОСОБИСТОСТІ	53
<i>Камеєва Ю.В.</i> ПСИХОЛОГІЧНІ АСПЕКТИ КІБЕРБУЛІНГУ	59
СОЦІОЛОГІЧНА РОБОТА	63
<i>Лановенко О.В.</i> ІНСТРУМЕНТИ ВПРОВАДЖЕННЯ СОЦІАЛЬНО-ПЕДАГОГІЧНОГО СУПРОВОДУ ІНТЕРНЕТ-ЗАЛЕЖНИХ ПІДЛІТКІВ	63
ТЕХНІЧНІ НАУКИ	66
<i>Пальчиковський І.Р.</i> УДОСКОНАЛЕННЯ ОРГАНІЗАЦІЇ ОХОРОНИ ПРАЦІ НА ОСНОВІ СИСТЕМНОГО ПІДХОДУ	66
<i>Яким М.В., Ліщенко В.М.</i> ПІДВИЩЕННЯ СПІВВІДНОШЕННЯ СИГНАЛ-ШУМ ШЛЯХОМ ОБ'ЄДНАННЯ ОКРЕМИХ АВТОНОМНИХ РЛС У РАДІОЛОКАЦІЙНУ СИСТЕМУ	68
ФІЛОЛОГІЧНІ НАУКИ	70
<i>Ніколова О.О.</i> ІТЕРТЕКСТУАЛЬНІСТЬ «ФАНТАСТИЧНИХ ЗВІРІВ» ДЖ. К. РОЛІНГ	70
ЮРИДИЧНІ НАУКИ	72
<i>Глян Т., Юр'єв Д.</i> ЗАГАЛЬНА КРИМІНАЛЬНО-ПРАВОВА ХАРАКТЕРИСТИКА ФІНАНСОВИХ ТА ЕКОНОМІЧНИХ КРИМІНАЛЬНИХ ПРАВОПОРУШЕНЬ	72
<i>Деменко О.Є.</i> УПОРЯДКУВАННЯ ПОВЕДІНКИ СУБ'ЄКТІВ ПОДАТКОВИХ ВІДНОСИН	75
<i>Капустіна М.В.</i> ОРГАНІЗАЦІЙНО-МЕТОДИЧНІ ОСНОВИ ЗАСТОСУВАННЯ ПОЛІГРАФА НА СТАДІЇ ДОСУДОВОГО РОЗСЛІДУВАННЯ	78
<i>Кисельова Є., Фролов М.</i> ОСОБЛИВОСТІ ФОРМУВАННЯ ДЕРЖАВНИХ ФІНАНСІВ	81
<i>Лисак А.А.</i> ДО ПИТАННЯ ЗАКРІПЛЕННЯ ПРИНЦИПУ ВЕРХОВЕНСТВА ПРАВА В ЧИНННОМУ КК УКРАЇНИ	83
<i>Секо С.О.</i> КРИМІНОЛОГІЧНИЙ АНАЛІЗ ЗЛОЧИННОСТІ У СФЕРІ ЕКОНОМІКИ	85
<i>Серемчук К.В.</i> ОСОБЛИВОСТІ ВЗАЄМОДІЇ ПІДРОЗДІЛІВ КРИМІНАЛЬНОЇ ПОЛІЦІЇ З ОРГАНАМИ ДОСУДОВОГО РОЗСЛІДУВАННЯ	88
<i>Чекараміт К.С.</i> ЮВЕНАЛЬНА ЮСТИЦІЯ: КРИМІНАЛЬНО-ПРАВОВІ АСПЕКТИ	91
<i>Шамсутдінов О.В.</i> ПРОБЛЕМА ВИЗНАЧЕННЯ ПРЕДМЕТА КРИМІНАЛЬНОГО ПРАВОПОРУШЕННЯ, ПЕРЕДБАЧЕНОГО СТ. 326 КК УКРАЇНИ	95

ДЕРЖАВНЕ УПРАВЛІННЯ

Гамалюк Богдан Михайлович,

кандидат наук з державного управління,

доцент кафедри права та публічного управління,

Лис Андрій Богданович,

кандидат наук з державного управління,

старший викладач кафедри права та публічного управління

ЗВО «Університет Короля Данила»

ФУНКЦІЯ ЕЛЕКТРОННОГО СЛУЖБОВОГО ДОКУМЕНТА У ЮРИДИЧНОМУ КОНТЕКСТІ

Батовимірність управлінських процесів визначає якісно нові вимоги до циркуляції офіційної інформації, в основі якої – спрощення та оптимізація класичних процедур з документообігу.

За даними аналізу статистичних даних Міністерства цифрової трансформації про діяльність надавачів електронних довірчих послуг з 2019 року можемо прослідкувати, як загалом зростає попит на них, динаміка на рис.1. [1].

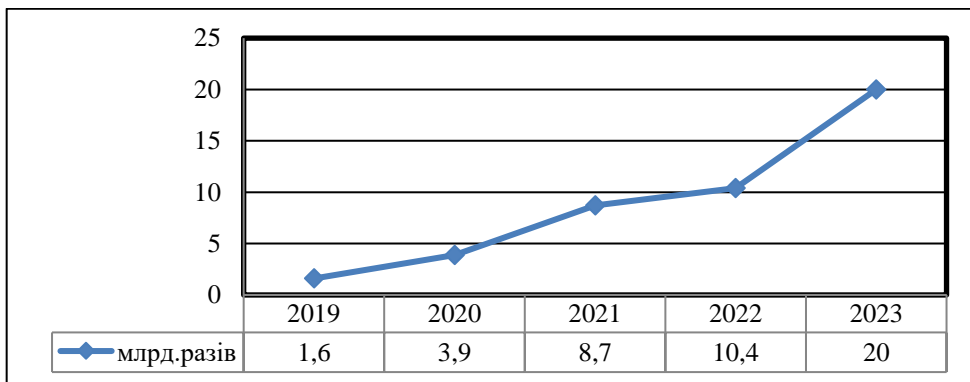

Рис.1. Динаміка зростання електронних довірчих послуг

"Це топ інструмент українців для підписання електронних документів: у 2023 році його використали для підписання і авторизацій понад 17 мільйонів разів. Це означає, що люди дедалі частіше укладають договори, підписують документи та ведуть документообіг онлайн. Тож мають більшу довіру до електронних послуг. Сфера електронної ідентифікації та електронних довірчих послуг стрімко розвивається", – зазначив міністр цифрової трансформації України Михайло Федоров [1].

Використання сучасних цифрових систем обробки офіційних даних вимагає перегляду вимог і до самих електронних документів, скорочення класичних реквізитів,

заміну їх на метадані, спрощення процедур верифікації та водночас збереження легітимності службових документів. Основою цього процесу є власне електронний документообіг, що базується на технологіях штучного інтелекту, процедури реалізації яких закріплені у відповідних законодавчих актах.

Так, Законом України «Про електронні документи та електронний документообіг» передбачено нормативне визначення електронного документу – як документу, інформація в якому зафіксована у вигляді електронних даних, включаючи обов'язкові реквізити документа [2].

Юридична сила та допустимість електронного документа не може бути заперечена виключно через те, що він має електронну форму.

Однак, законодавчо встановлено випадки, за наявності яких електронний документ не може бути застосовано як оригінал, а саме у випадку видачі свідоцтва про право на спадщину; документа, який відповідно до законодавства може бути створений лише в одному оригінальному примірнику, крім випадків існування централізованого сховища оригіналів електронних документів; в інших випадках, передбачених законом [2].

На сьогоднішній день Порядком роботи з електронними документами у діловодстві та їх підготовки до передавання на архівне зберігання (далі-Порядком) визначено, що основна форма провадження діловодства в установах є електронна [3].

Документування управлінської інформації в установах здійснюється в електронній формі із застосуванням електронного цифрового підпису, електронної печатки та електронної позначки часу, крім випадків наявності обґрунтованих підстав для документування управлінської інформації у паперовій формі, якими визнаються:

- документи, що містять інформацію з обмеженим доступом, вимога щодо захисту якої встановлена законом;
- електронні документи, що не можуть бути застосовані як оригінал згідно з вимогами закону;
- документи, вимога щодо опрацювання яких у паперовій формі встановлена актами Кабінету Міністрів України [3].

У цьому Порядку застосовується принцип єдності підходів щодо роботи з документами незалежно від форми (паперова, електронна) їх створення. Установи організовують діловодство на підставі власних інструкцій з діловодства (далі - інструкція з діловодства установи) з врахуванням вимог цього Порядку. Установи можуть розробляти і затверджувати окремі регламенти роботи з електронними документами з врахуванням вимог цього Порядку, а також особливостей організації діяльності установи, характеристик технічних і програмних засобів, що функціонують в установі.

Установи зобов'язані створювати документи постійного та тривалого (понад 10 років) зберігання у двох формах: паперовій, електронній. Створення в установах документів тимчасового зберігання (до 10 років включно) у паперовій формі не є обов'язковим.

Паперовою ж формою електронного документа є його засвідчена паперова копія, створення якої визначається інструкцією з діловодства установи.

Разом з тим, проходження в діловодстві установи одного і того ж документа в електронній та паперовій формі не допускається.

Електронний документообіг здійснюється відповідно до законодавства України або на підставі договорів, що визначають взаємовідносини суб'єктів електронного документообігу.

Використання електронного документа у цивільних відносинах здійснюється згідно із загальними вимогами вчинення правочинів, встановлених цивільним законодавством.

Згідно з постановою Кабінету Міністрів України «Деякі питання документування управлінської діяльності» від 17 січня 2018 року № 55 (*дали* — Постанова № 55), електронний документообіг юридичної особи передбачає обіг (проходження) службових електронних документів з моменту їх створення або одержання до завершення виконання, відправлення, знищення або передавання до архівного підрозділу цієї юридичної особи [4].

Обов'язкові реквізити електронного документа — це обов'язкові дані в електронному документі, без яких він не може бути підставою для його обліку і не матиме юридичної сили.

Створення електронного документа обов'язково має завершуватися накладанням електронного підпису, який може бути двох видів: кваліфікований (КЕП) і удосконалений (УЕП). КЕП — це підпис на захищеному носії (токені) або в хмарному сервісі. УЕП — це такий же підпис, але записаний на звичайний носій (флеш-накопичувач, CD-диск тощо). Він має нижчий рівень довіри, але також надає документам юридичну силу.

Електронний підпис використовують для ідентифікації автора електронного документа. Відносини, пов'язані з використанням удосконалених та кваліфікованих електронних підписів, регулюються Законом України «Про електронні довірчі послуги» від 05 жовтня 2017 року № 2155-VIII.

Службові електронні документи, як і службові паперові документи, мають унормовані строки зберігання. Після виконання електронні документи формують в електронні справи, а з часом передають на зберігання до відповідних архівів або вони підлягають знищенню.

Звичайно, документи постійного зберігання є складовою Національного архівного фонду і підлягають довічному зберіганню у відповідних архівних установах, фондоутворювачами яких є юридичні особи - автори цих документів.

А от електронні документи тривалого і тимчасового строку зберігання (так само, як і паперові) після завершення встановленого для них строку підлягають знищенню за умови виконання певної унормованої процедури.

Процедура знищення електронних документів у цілому подібна до процедури знищення паперових документів і передбачає обов'язкове проведення експертизи цінності відповідних документів, проте все-таки має певні особливості.

Експертизу цінності документів в електронній формі проводять відповідно до законодавства у сфері архівної справи та діловодства за тими ж правилами, принципами та критеріями, що й документів у паперовій формі.

Підсумовуючи, зазначимо, що диференціація управлінських процесів та дозвільних процедур зумовлює діджиталізацію системи документообігу. Не зважаючи на законодавчу регламентацію процедур службового документообігу, можна константувати той факт, що у нормах законодавства присутні явні прогалини, що утруднюють точне регулювання правил електронного документообігу, що в свою чергу є перспективами для подальших наукових розвідок у даній сфері наукових досліджень.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Цифрові сервіси замість «паперових» 07.03.2024. Вараська районна державна адміністрація. URL: <https://varashrda.gov.ua/tsyfrovi-servisy-zamist-paperovykh-20-miliardiv-elektronnykh-pidpysiv-ta-pechatok-za-2023-rik/> (дата перегляду: 18.09.2024)
2. Про електронні документи та електронний документообіг: Закон України від 22.05.2003 № 851-IV / База даних «Ліга.Закон». URL: https://ips.ligazakon.net/document/view/T030851?an=936792&ed=2015_09
3. Про затвердження Порядку роботи з електронними документами у діловодстві та їх підготовки до передавання на архівне зберігання: Наказ Міністерства юстиції України від 11.11.2014 № 1886/5 (Із змінами, внесеними згідно з Наказом Міністерства юстиції № 4527/5 від 14.10.2022). База даних «Законодавство України» / Верховна Рада України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z1421-14#Text> (дата перегляду: 18.09.2024).
4. Деякі питання документування управлінської діяльності: постанова Кабінету Міністрів України від 17 січня 2018 року № 55. (Із змінами, внесеними згідно з Постановами КМ №750 від 28.06.2024). База даних «Законодавство України» / Верховна Рада України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/55-2018-%D0%BF#Text> (дата перегляду: 18.09.2024).

Загурський Олександр Богданович,
кандидат юридичних наук,
доцент кафедри права та публічного управління,
Левкун Тетяна Василівна,
кандидат наук з державного управління, доцент
викладач кафедри права та публічного управління
ЗВО «Університет Короля Данила»

ЕТИКА ТА ДОБРОЧЕСНІСТЬ В СФЕРІ ДЕРЖАВНОЇ СЛУЖБИ В УКРАЇНІ

На сьогоднішній день для державної служби характерні проблеми: відсутність чіткого розмежування посад на політичні та адміністративні, вплив політичних структур на призначення на адміністративні посади, наявність суб'єктивного впливу на конкурсну комісію, результати конкурсу, невідповідність компетентності особистості до вимог посади державної служби, наявність корупційних діянь з боку державних службовців, слабка мотивація праці державних службовців, невідповідність програм професійного навчання до актуальних освітніх потреб державних службовців.

Наказом Національного агентства України з питань державної служби від 05.08.2016 № 0158 затверджено Загальні правила етичної поведінки державних службовців та посадових осіб місцевого самоврядування, які є узагальненням стандартів етичної поведінки державних службовців та посадових осіб місцевого самоврядування, якими вони зобов'язані керуватися під час виконання своїх посадових обов'язків, а також спрямовані на забезпечення інформування громадян про норми поведінки державних службовців та посадових осіб місцевого самоврядування [1].

Закон України «Про державну службу» від 10 грудня 2015 р. № 889-VIII тлумачить доброчесність як «спрямованість дій державного службовця на захист публічних інтересів та відмову державного службовця від превалювання приватного інтересу під час здійснення наданих йому повноважень» [2].

Багаторічний міжнародний досвід показує, що формування пакету антикорупційних заходів вимагає системного підходу, а часто навіть належно підібраний набір інструментів не гарантує успішного результату, що, як правило, сприяє нехтуванню основних принципів побудови антикорупційної політики. Хоча класичні інструменти, притаманні антикорупційним механізмам, широко відомі, але саме по собі, хоча і в різних масштабах, не заважає корупції у всіх країнах світу.

«Доброчесність – це чинити правильно навіть тоді, коли ніхто не бачить. У контексті боротьби з корупцією доброчесність – це необхідна морально-етична складова діяльності державного службовця, яка визначає межу і спосіб його поведінки, що базується на принципах доброго відношення до громадян та чесності у способі власного життя, виконанні своїх обов'язків та розпорядженні державними ресурсами. Доброчесність держслужбовців – це не лише етичний стандарт, а й інструмент запобігання корупції» [3].

В Україні основними причинами виникнення та існування корупції в першу чергу є суспільний менталітет, який сприяє пошуку корупційних шляхів заради вирішення особистих питань та проблем, а також система функціонування державних органів та органів місцевого самоврядування, яка створює певний пріоритет у вирішенні особистих питань та проблем по відношенню до їх врегулювання у законний спосіб.

Умовами, яких слід дотримуватися при застосуванні лібералізації як антикорупційного методу, виступають:

- ретельна реалізація зовнішньоекономічних ліберальних реформ через високу ймовірність контагіозного ефекту корупції у тісних економічних відносинах із країнами з високим рівнем корупції;
- тотальне усунення зовнішньоекономічних бар'єрів;
- за наявності сильної політичної волі та верховенства права політична лібералізація може не відбуватися як антикорупційний механізм;
- проведення ліберальних реформ обох типів у певному порядку: спочатку для досягнення економічної, а потім політичної лібералізації [5].

Не викликає сумніву той факт, що таке соціальне явище, як корупція, вкрай негативно впливає на зусилля, спрямовані на ефективне впровадження сучасних економічних реформ. Поширеність корупції на всіх рівнях державних структур означає, що ринкові реформи мають багато потужних ворогів як у державних структурах, так і в приватному секторі.

Таким чином, ефективна профілактика та протидія корупції потребує посилення потенціалу інституцій та покращення міжінституціональних механізмів. Модернізовані та ефективні інституції, які виявляють бажання боротися з корупцією, мотивують громадян допомагати їй стримувати та підвищувати їх довіру та повагу до верховенства закону та органів, покликаних гарантувати його.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Про затвердження Загальних правил етичної поведінки державних службовців та посадових осіб місцевого самоврядування: Наказ НАДС від 05.08.2016 № 158. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z1203-16#Text>. (дата звернення: 19.09.2024).
2. Про затвердження Загальних правил етичної поведінки державних службовців та посадових осіб місцевого самоврядування: Наказ НАДС від 05.08.2016 № 158. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z1203-16#Text>. (дата звернення: 19.09.2024).
3. Про державну службу: Закон України від 10.12.2015 № 889-VIII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/889-19#Text>. (дата звернення: 19.09.2024).
4. Етика державного службовця як засіб запобігання і протидії корупції та невід'ємна складова службової діяльності. URL: <https://dn.tax.gov.ua/media-ark/news-ark/820214.html>. (дата звернення: 19.09.2024).
5. Giavazzi, F., G. Tabellini. Economic and Political Liberalizations. Journal of Monetary Economics 52, 7, 2005. URL: http://homepage.ntu.edu.tw/~kslin/macro2009/Giavazzi&Tabellini_2005.pdf. (дата звернення 19.09.2024).

ЕКОНОМІЧНІ НАУКИ

Ольга БЕЗПАЛЕНКО

к.е.н, доцент,

завідувач кафедри фінансів

Володимир НЕПОЧЕСНИЙ

аспірант

Київський університет ринкових відносин

ДЕРЖАВНЕ РЕГУЛЮВАННЯ ЕКОНОМІКИ ПІД ЧАС ВІЙНИ

Історія незалежності України багата на різноманітні експерименти в сфері державного регулювання економіки. Цей досвід, незважаючи на всі складнощі та виклики, які поставали перед країною, дозволив накопичити значний багаж знань та розуміння того, які інструменти є ефективними, а які – ні. Український досвід державного регулювання економіки демонструє, що ефективність цього процесу залежить від багатьох факторів: політичної волі, інституційної спроможності держави, рівня корупції, а також від зовнішніх умов.

Створення законодавчої бази є фундаментом ефективного державного регулювання економіки.

Ефективне державне регулювання економіки передбачає збалансоване використання як ринкових, так і адміністративних важелів, що особливо важливо в умовах перехідної економіки, такої як українська.

Незважаючи на певні досягнення в сфері державного регулювання економіки в Україні, існує ряд проблем, які стримують розвиток країни. Порушення правил гри підриває довіру інвесторів та споживачів, що негативно впливає на економічне зростання. Недобросовісна конкуренція, ухилення від сплати податків надають переваги окремим суб'єктам господарювання. Відсутність контролю за дотриманням стандартів якості може призвести до виробництва та продажу небезпечної продукції. Недотримання трудового законодавства, порушення прав споживачів можуть призвести до соціальних протестів.

Війна є одним із найпотужніших дестабілізуючих факторів, який має глибокий і тривалий вплив на всі сфери суспільного життя, включаючи державну регуляторну політику. Вплив війни на регуляторну політику зумовлює наступні процеси:

- необхідність швидкого реагування на зміни обставин призводить до спрощення процедур ухвалення рішень та, як наслідок, до можливості допущення помилок;
- перерозподіл ресурсів та переорієнтації економіки на задоволення військових потреб, що призводить до зміни пріоритетів у регуляторній політиці;
- посилюється централізація влади, що обмежує можливості місцевого самоврядування та негативно впливає на гнучкість регуляторної політики;
- посилюється контроль над економікою, вводяться додаткові обмеження та регулювання, що може негативно вплинути на бізнес-клімат;
- створюються сприятливі умови для розквіту корупції, що може підривати довіру до державних інститутів та ускладнювати проведення ефективної регуляторної політики.
- часті зміни законодавства, пов'язані з адаптацією до нових умов, можуть створювати невизначеність для бізнесу та інвесторів.

Війна є потужним каталізатором змін, які докорінно перетворюють суспільство, включаючи його економічну сферу. український уряд зіткнувся з безпрецедентним викликом – забезпечити функціонування держави та захистити населення в умовах воєнного стану. Одним з ключових інструментів для цього стала адаптація чинного законодавства та розробка нових нормативно-правових актів. Державна політика в цей складний період поділяється на два напрямки: адміністративне регулювання воєнного стану і регулювання економіки [1].

Кабінет Міністрів України вніс значні зміни до процедури публічних закупівель, зокрема, дозволивши прями закупівлі без використання системи Prozorro. Ці зміни були обумовлені гострою необхідністю забезпечити Збройні Сили України всім необхідним у найкоротші терміни.

Заборона транскордонних валютних переказів дійсно стала одним з ключових інструментів Національного банку України для стабілізації фінансової системи в умовах повномасштабної війни. Однак, це рішення мало й ряд негативних наслідків, зокрема, ускладнило імпорт товарів. Заборона транскордонних валютних переказів, хоч і була необхідним заходом для стабілізації фінансової системи в перші дні війни, мала й негативні наслідки для економіки, особливо для забезпечення населення необхідними товарами. Поступове відновлення економіки України та стабілізація фінансової системи дозволяють розраховувати на подальше послаблення валютних обмежень. Однак, це буде відбуватися поступово і з урахуванням загальної економічної ситуації.

Продовольча безпека дійсно стала одним з найважливіших питань для України та світу під час повномасштабної війни. Рішення Кабінету Міністрів щодо підтримки агросектору були вкрай необхідними для забезпечення як внутрішніх потреб, так і експорту українського зерна.

Війна внесла значні корективи в діяльність українського бізнесу. Справді, підприємці, компанії та підприємства зіштовхнулися з безпрецедентними викликами, які потребують нестандартних підходів та державної підтримки. Майбутнє українського бізнесу, а отже, і всієї країни, залежить від того, наскільки успішно він зможе адаптуватися до нових реалій [2].

Підтримка українського бізнесу в умовах війни дійсно є критично важливою для збереження економічної стійкості країни. Необхідні інструменти та кроки для стимулювання розвитку вітчизняного бізнесу:

- Впровадження нових стандартів і законів в умовах війни є складним, але необхідним завданням, що дозволить не лише адаптуватися до нових реалій, але й створити фундамент для подальшого розвитку України;

- створення стійких каналів збуту на експорт та впровадження системи податково-митного стимулювання є ключовими факторами для відновлення української економіки та забезпечення її подальшого розвитку [3];

- комплексне вирішення проблеми доступу до фінансування, яке передбачає як розширення спектру фінансових інструментів, так і спрощення процедур отримання фінансування, підвищення обізнаності бізнесу про доступні програми та залучення приватного сектору. Фінансова допомога від уряду у вигляді грантів, субсидій та пільгових кредитів є надзвичайно важливим інструментом для підтримки бізнесу, особливо в складні часи;

- формування оптимальної моделі системи оподаткування є одним з найважливіших завдань для будь-якої держави, особливо в умовах економічної нестабільності та викликів глобалізації. Надання податкових пільг є важливим інструментом підтримки бізнесу, але його використання повинно бути зваженим і

обґрунтованим. Необхідно знайти баланс між необхідністю підтримки бізнесу та забезпеченням стабільності державних фінансів;

- відновлення інфраструктури України, особливо енергетичної та транспортної, є одним з найважливіших завдань для забезпечення її економічного відродження та підвищення життєвого рівня населення;

- зменшення адміністративного тиску та спрощення бюрократичних процедур є одним з найефективніших способів стимулювання підприємництва та покращення загального бізнес-клімату в країні;

- створення сприятливого середовища для інновацій та досліджень є одним із ключових факторів економічного зростання та розвитку країни. «Нові програми, спрямовані на підтримку відродження бізнесу, повинні стимулювати суб'єктів господарювання до впровадження більш інноваційних і стійких практик, які охоплюють принципи циркулярної та зеленої економіки, чистого нульового рівня викидів, зниження енергоємності виробництва та сприяння співпраці» [4, с. 56];

- запровадження ефективної системи перекваліфікації дозволяє адаптувати наявні трудові ресурси до нових викликів ринку праці та забезпечити безперервний професійний розвиток населення;

- створення ефективної мережі інформаційно-консультативної підтримки підприємництва має забезпечити бізнес-структури актуальною інформацією про стан війни, економічні умови, можливості підтримки та розвитку.

Отже, регулювання зовнішньоекономічної діяльності в умовах війни вимагає від держави, бізнесу та міжнародних партнерів постійної адаптації до нових реалій та швидкого реагування на зміни. Спільні зусилля держави, бізнесу та міжнародної спільноти є ключовим фактором для успішного відновлення України. Основними інструментами державного регулювання економіки виступають: фіскальна політика, монетарна політика, адміністративні методи та інші (пряме регулювання, програми соціального забезпечення, стимулювання інвестицій). Однак завжди треба пам'ятати, що надмірне державне регулювання може призвести до зниження ефективності економіки та сповільнення інноваційних процесів. В цьому аспекті важливо дотримуватися балансу між державним регулюванням і ринковими механізмами.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Доронцева Є. Державне регулювання під час війни: як Кабінет Міністрів України адаптував економіку до воєнного стану. Індекс реформ. URL: <https://voxukraine.org/derzhavne-regulyuvannya-pid-chas-vijny-yak-kabinet-ministriv-ukrayiny-adaptuvav-ekonomiku-do-voynennogo-stanu> (дата звернення: 15.09.2024).

2. Мельник Т. Український бізнес в умовах війни: сучасний стан, проблеми та шляхи їх вирішення. Journal of Innovations and Sustainability. 2023, Vol. 7, No. 3.

3. Редзюк Є. В. Стан, проблеми і чинники гальмування розвитку бізнесактивності в Україні. Стратегія економічного розвитку України. 2022. Вип. 51. С. 35–49. URL: <https://doi.org/10.33111/sedu.2022.51.035.049> (дата звернення: 15.09.2024).

4. Експрес-оцінка впливу війни на мікро-, малі та середні підприємства в Україні. Аналітичний звіт. Київ: Програма розвитку ООН в Україні. 2022. 77 с. URL: https://www.undp.org/sites/g/files/zskgke326/files/2022-10/UA_Rapid_Assessment_of_War_on_MSMEs_in_Ukraine_0.pdf. (дата звернення: 15.09.2024).

Васильєв Вадим Сергійович

ORCID: <https://orcid.org/0009-0000-7636-8862>

аспірант кафедри менеджменту та маркетингу

Приватний вищий навчальний заклад "Європейський університет"

vvasyljuev@e-u.edu.ua

+380995626167

ЦИФРОВИЙ МАРКЕТИНГ У НАУКОВО-ДОСЛІДНИЦЬКИХ ПРОЄКТАХ: МОЖЛИВОСТІ ТА ПЕРСПЕКТИВИ

Вступ: Роль цифрового маркетингу в науково-дослідницьких проєктах. Цифровий маркетинг стає критично важливим для науково-дослідницьких проєктів, оскільки сприяє комунікації між науковою спільнотою, громадськістю та потенційними інвесторами. Він допомагає створити впізнаваність проєкту, поширювати результати досліджень та залучати нових партнерів. Сучасні цифрові технології та платформи дозволяють ефективно презентувати наукові відкриття в реальному часі, забезпечуючи їх доступність для широкого кола аудиторії.

Основні завдання цифрового маркетингу в наукових проєктах:

1. Підвищення видимості досліджень у науковій спільноті;
2. Залучення інтересу громадськості та спонсорів;
3. Спрощення доступу до наукових матеріалів та результатів.

Інструменти цифрового маркетингу для наукових проєктів. Цифрові платформи відкривають широкий спектр інструментів для наукових проєктів, зокрема:

1. **Соціальні мережі:** Платформи як Facebook, LinkedIn, Twitter дозволяють дослідникам комунікувати з науковою спільнотою, залучати інвесторів та учасників. Через ці мережі можна анонсувати конференції, ділитися публікаціями та результатами досліджень, організувати обговорення та обмін досвідом [1].

2. **Сайт проєкту:** Центральне джерело інформації про проєкт, де зберігаються результати досліджень, публікації, анонси та новини. Це платформа для презентації команди, мети та досягнень дослідження. Оптимізований сайт також сприяє підвищенню видимості у пошукових системах (SEO) [2].

3. **SEO та контент-маркетинг:** Стратегії SEO допомагають науковим матеріалам з'являтися у пошукових запитах, що забезпечує більше трафіку на вебресурсах. Статті, блоги та наукові публікації, адаптовані для широкої аудиторії, підвищують інтерес до теми дослідження [2].

4. **Email-маркетинг:** Персоналізовані листи та інформаційні розсилки дозволяють підтримувати постійний контакт з партнерами, спонсорами та зацікавленими сторонами. Це ефективний спосіб інформувати про нові етапи дослідження, досягнення, а також анонсувати майбутні події [1].

5. **Відеомаркетинг та вебінари:** Відео-контент на YouTube або інших платформах допомагає візуалізувати складні наукові концепції, а також зробити їх більш доступними. Вебінари та прямі трансляції наукових конференцій дозволяють учасникам спілкуватися з дослідниками в реальному часі, задавати питання та отримувати відповіді [2].

Переваги застосування цифрового маркетингу в наукових проєктах. Застосування цифрового маркетингу в наукових дослідженнях відкриває нові можливості для розвитку проєктів і досягнення їх мети:

1. **Розширення аудиторії:** За допомогою цифрових каналів можна досягти глобальної аудиторії, включно з науковими колами, потенційними партнерами, спонсорами та громадськістю. Це дозволяє залучити до проєкту нових учасників і сприяти поширенню результатів [1].

2. **Підвищення обізнаності про наукові досягнення:** Цифрові платформи дозволяють не лише науковій спільноті, а й широкій публіці дізнатися про новітні дослідження. Це також допомагає формувати позитивний імідж науковців і привертає увагу до важливості досліджень у суспільстві [2].

3. **Оптимізація фінансування:** Інструменти цифрового маркетингу сприяють пошуку фінансових партнерів, залученню грантів та краудфандингу. Відкриті платформи, такі як Kickstarter або Patreon, можуть бути використані для отримання підтримки на проведення експериментів або завершення дослідницьких етапів [1].

Виклики та обмеження цифрового маркетингу в наукових проєктах. Хоча цифровий маркетинг пропонує численні можливості для науково-дослідницьких проєктів, він також має низку викликів, які необхідно враховувати:

1. **Проблема довіри до наукових результатів:** Одна з ключових проблем полягає в тому, що велика кількість інформації в цифровому просторі не завжди відповідає критеріям наукової достовірності. Це може призвести до поширення неперевіраних або спотворених наукових даних. Для забезпечення довіри до досліджень необхідно дотримуватися принципів наукової етики, ретельно перевіряти факти перед публікацією і посилатися на авторитетні джерела. Публікація в рецензованих журналах або на академічних платформах також сприяє зміцненню довіри до досліджень [3].

2. **Конкуренція за увагу:** У сучасних умовах інформаційного перевантаження в інтернеті навіть якісному науковому контенту може бути важко виділитися серед інших матеріалів. Маркетинг наукових результатів вимагає не тільки точного і достовірного викладу, а й ефективного подачі, що приверне увагу цільової аудиторії. Важливо адаптувати контент під різні цифрові платформи, використовуючи креативні підходи, такі як відео, інфографіки або візуалізації даних [3].

3. **Технічна підтримка та фінансові витрати:** Впровадження цифрових маркетингових стратегій потребує не тільки знань у галузі маркетингу, а й технічної інфраструктури. Це може включати розробку та підтримку вебсайту проєкту, оптимізацію SEO, використання аналітичних інструментів, автоматизацію розсилок тощо. На додаток до цього, залучення фахівців з цифрового маркетингу та ІТ може вимагати суттєвих фінансових інвестицій, що є значним бар'єром для багатьох наукових колективів [4].

4. **Забезпечення приватності даних:** Публікація досліджень і наукових матеріалів через цифрові платформи піднімає питання безпеки даних. Необхідно забезпечити захист конфіденційної інформації та дотримання етичних норм при використанні персональних даних у дослідженнях [4].

Перспективи цифрового маркетингу для наукових досліджень. Незважаючи на виклики, цифровий маркетинг надає значні перспективи для розвитку науково-дослідницьких проєктів, особливо у контексті новітніх технологій та інтеграції з академічними платформами.

1. **Штучний інтелект та автоматизація:** Використання технологій штучного інтелекту (ШІ) та автоматизації відкриває нові можливості для ефективного аналізу

великих обсягів даних. ШІ може допомогти у прогнозуванні наукових трендів, аналізі поведінки аудиторії та персоналізації маркетингових кампаній. Наприклад, спеціалізовані алгоритми можуть адаптувати контент для різних категорій користувачів, автоматично оновлювати інформацію та надавати персоналізовані рекомендації [5].

2. **Інтеграція з академічними платформами:** Важливим напрямом є тісна співпраця з науковими платформами, такими як Google Scholar, ResearchGate, Academia.edu. Ці платформи вже зарекомендували себе як авторитетні джерела наукової інформації. Інтеграція цифрового маркетингу з цими базами даних допоможе покращити видимість досліджень і забезпечити їх розповсюдження серед наукової спільноти та зацікавлених користувачів [6].

3. **Віртуальні та доповнені реальності (VR/AR):** Ці технології дозволяють створювати інтерактивні середовища для презентації наукових даних, що робить дослідження доступнішими та зрозумілішими для аудиторії. Наприклад, віртуальні лабораторії можуть дозволити учасникам експериментів взаємодіяти з моделями або симуляціями наукових процесів. Такі інструменти також можуть бути використані для проведення віртуальних конференцій, що дозволить розширити аудиторію наукових заходів [7].

4. **Мобільні додатки та інструменти:** Сучасні мобільні додатки дозволяють дослідникам організовувати ефективні комунікації з учасниками проєкту, автоматизувати процеси збору даних та контролювати прогрес у реальному часі. Крім того, мобільні додатки можуть стати важливим каналом для залучення молодого покоління дослідників [7].

Висновок. Цифровий маркетинг відкриває нові можливості для науково-дослідницьких проєктів, сприяючи підвищенню їхньої видимості, доступності та залученню ширшої аудиторії. Завдяки таким інструментам, як соціальні мережі, SEO, відеомаркетинг та новітні технології (ШІ, VR/AR), наукові колективи можуть ефективно комунікувати зі світом, поширювати результати досліджень та знаходити нових партнерів. Водночас необхідно вирішувати виклики, пов'язані з технічними, фінансовими та етичними аспектами використання цифрових технологій у науці. Перспективи розвитку цифрового маркетингу в науці пов'язані з подальшою інтеграцією технологій та створенням ефективних, безпечних і етичних каналів комунікації, які будуть сприяти подальшому розвитку наукових досліджень на глобальному рівні.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Шпак Н.О., Грабович І., Срока В. (2022). Цифровий та інтернет-маркетинг: співвідношення понять.
2. Gumenna, O. (2016). Сучасні інструменти цифрового маркетингу в системі інтегрованих маркетингових комунікацій.
3. Божок А. (2021). Тенденції цифрового маркетингу: інструменти залучення споживачів. Проблеми і перспективи економіки та управління.
4. Угольцова О.З. (2021). Цифровий маркетинг та соціальні мережі. Менеджмент та підприємництво в Україні: етапи становлення і проблеми розвитку.
5. Foster B., Johansyah M.D. (2020). Effect of the use of internet marketing and e-WOM on brand awareness.
6. Нянько, Віталій. (2020). Цифровий маркетинг як ефективна запорука ведення сучасного бізнесу.
7. Піддубна, А.О. (2020). Цифровий маркетинг: основні тенденції та перспективи розвитку.

Гончар Михайло
д.е.н., професор
професор кафедри менеджменту і
міжнародного підприємництва
Зеленевич Володимир
аспірант,
спеціальність 292 «Міжнародні економічні відносини»
Національний університет «Львівська політехніка» (Україна)

ПОЗИЦІОНУВАННЯ ПІДПРИЄМСТВ НА МІЖНАРОДНИХ РИНКАХ В СУЧАСНИХ УМОВАХ

Позиціонування підприємств на міжнародних ринках в сучасних умовах є ключовим елементом для забезпечення їхньої конкурентоспроможності та довгострокового успіху. Сучасна глобалізація, розвиток цифрових технологій та посилення конкуренції вимагають від підприємств чіткого розуміння ринкових тенденцій і адаптації до швидкоплинних змін. Позиціонування підприємств на міжнародних ринках – це процес формування унікального образу підприємства та його продукції в сприйнятті іноземних споживачів і партнерів з метою виділення його серед конкурентів [1].

Ефективне позиціонування дозволяє підприємству чітко окреслити своє місце на міжнародній арені, пропонуючи цінності та рішення, що відповідають потребам цільової аудиторії. Від цього залежить, як споживачі сприймають бренд і чи будуть вони віддавати перевагу продукції цього підприємства перед товарами конкурентів. Основними факторами, що впливають на позиціонування, є інноваційні стратегії, ефективне управління ресурсами, гнучкість до економічних збурень та готовність до інтеграції в міжнародні мережі. Важливою стає здатність підприємств розробляти й просувати унікальні торгові пропозиції, які відповідають культурним та економічним особливостям регіонів, у яких вони працюють [2].

Переваги позиціонування підприємств на міжнародних ринках включають здатність створювати конкурентні переваги, залучати лояльних клієнтів та розширювати ринкову частку (табл. 1). Недоліки можуть включати високі витрати на реалізацію стратегій, ризик неправильного позиціонування через культурні відмінності та труднощі з адаптацією бренду до швидко змінюваних ринкових умов (табл. 2). Успішне позиціонування вимагає постійного моніторингу ринку та гнучкості у стратегіях для підтримання конкурентоспроможності [3].

Таблиця 1.

Переваги позиціонування підприємства на міжнародних ринках

Перевага	Опис	Приклад
Конкурентна перевага	Можливість виділитися серед інших компаній за рахунок унікальних характеристик продукції або бренду.	Компанія Apple позиціонується як бренд преміум-класу з інноваційними технологіями, що забезпечує її лідерство.
Підвищення лояльності споживачів	Успішне позиціонування формує довіру і лояльність клієнтів до бренду, що сприяє довготривалим відносинам з ними.	IKEA позиціонує себе як доступний бренд з якісними меблями, завдяки чому має широку базу лояльних клієнтів.
Збільшення частки ринку	Ефективне позиціонування дозволяє компанії зайняти більшу частку на ринку, підвищуючи обсяги продажів та вплив на ринку.	Coca-Cola має сильне позиціонування як лідер на ринку безалкогольних напоїв, що допомагає їй зберігати частку ринку.
Можливість преміум-ціноутворення	Чітке позиціонування дозволяє встановлювати вищі ціни на продукцію, оскільки споживачі готові платити за додаткову цінність, яку бачать у бренді.	Louis Vuitton позиціонується як елітний бренд, що дозволяє йому продавати продукцію за преміум-цінами.
Розширення на нові ринки	Сильне позиціонування спрощує вихід на нові ринки, оскільки бренд вже має визнання та довіру на міжнародному рівні.	Tesla, маючи чітке позиціонування як інноваційний бренд електромобілів, успішно вийшла на ринки Європи та Азії.
Зміцнення бренду	Вдале позиціонування зміцнює репутацію бренду, створюючи стійке сприйняття його унікальності та надійності.	Nike позиціонується як бренд для спортсменів і лідерів, що підвищує його стійкість і популярність.
Залучення інвестицій	Успішне позиціонування робить компанію привабливою для інвесторів завдяки високим перспективам зростання і стабільності на ринку.	Google завдяки сильному позиціонуванню отримує великі інвестиції для подальших технологічних інновацій.

Таблиця 2.

Недоліки позиціонування підприємства на міжнародних ринках

Недолік	Опис	Приклад
Висока вартість реалізації	Позиціонування потребує значних фінансових витрат на маркетингові дослідження, рекламні кампанії, адаптацію продукції під різні ринки.	Запуск бренду автомобілів Tesla в нових країнах потребував величезних інвестицій у маркетинг та інфраструктуру.
Ризик неправильного позиціонування	Якщо компанія неправильно визначить свою цільову аудиторію або не врахує культурні та ринкові особливості, це може призвести до втрати клієнтів.	McDonald's не вдалося вдало позиціонуватися в Індії через неврахування особливостей місцевих харчових звичок.
Труднощі зміни іміджу	Після того як бренд сформував певний імідж, змінити його може бути складно і витратно, що обмежує гнучкість компанії.	Nokia мала складнощі з переходом від кнопкових телефонів до смартфонів через закріплений імідж "традиційного" бренду.
Обмеження ринкових можливостей	Занадто вузьке позиціонування може обмежити ринок збуту, оскільки компанія орієнтується на дуже специфічний сегмент споживачів.	Ferrari позиціонується як елітний бренд, через що компанія обмежена лише ринком преміум-автомобілів.

Залежність від ринкових змін	Позиціонування, яке було успішним в певний період, може швидко втратити актуальність через зміни в ринкових тенденціях або появу нових технологій.	Kodak не зміг адаптувати своє позиціонування до цифрової революції, що призвело до його краху на ринку фототоварів.
Конкурентний тиск	Якщо конкуренти пропонують схожі продукти або послуги, вони можуть "перебити" ваше позиціонування за рахунок агресивніших або інноваційних стратегій.	BlackBerry втратив ринок через конкуренцію з Apple і Samsung, які змогли запропонувати більш сучасні рішення.
Невідповідність очікувань клієнтів	Завищені обіцянки під час позиціонування можуть призвести до розчарування клієнтів, якщо компанія не зможе відповідати створеному іміджу.	Фіаско з виходом смартфонів Samsung Galaxy Note 7, коли проблеми з батареєю зруйнували імідж бренду як надійного виробника.

Стратегічне позиціонування українських підприємств на міжнародних ринках в сучасних умовах передбачає глибоке розуміння глобальних тенденцій і потреб локальних ринків. Успішна стратегія позиціонування має враховувати не лише унікальні конкурентні переваги, але й культурні та економічні особливості різних країн. Підприємствам необхідно активно впроваджувати інновації та адаптувати продукцію під вимоги міжнародних споживачів. Важливим буде також створення сильного бренду, який здатен конкурувати з міжнародними гігантами. Залучення інвестицій та встановлення партнерських відносин на міжнародному рівні також є ключовими аспектами для забезпечення стабільного зростання та розвитку на глобальних ринках.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Podorozhna, M. R. (2023). Methodical approach to brand formation and positioning on international markets. *Aktual'ni Problemy Ekonomiky - Actual Problems in Economics*, (266), 19-27. <https://doi.org/10.32752/1993-6788-2023-1-266-19-27>
2. Беляєва, Н. С. (2016). Стратегічне позиціонування як елемент системи стратегічного управління підприємством. *Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету*, (1), 119–123.
3. Іващенко, Г. А. (2024). Позиціонування підприємств на міжнародних ринках. *Ефективна економіка*, (2). URL: <http://repository.hneu.edu.ua/bitstream/123456789/32096/1/Іващенко%20Г.А.%20ПОЗИЦІОНУВАННЯ%20ПІДПРИЄМСТВ%20НА%20МІЖНАРОДНИХ%20РИНКАХ%20.pdf>

ІСТОРИЧНІ НАУКИ

Юхимчук Микола Олексійович

аспірант

Волинський національний університет імені Лесі Українки

ПОПОВНЕННЯ КОЛЕКЦІЇ ВОЛИНСЬКОГО КРАЄЗНАВЧОГО МУЗЕЮ УНІКАЛЬНИМИ ПРЕДМЕТАМИ ВПРОДОВЖ 1991 – 2021 РР.

Колекції волинських музеїв формувались впродовж тривалого періоду, іноді початок формування розпочався ще у XIX ст. Найстаріший музей області – Волинський краєзнавчий музей, основу своєї колекції почав формувати ще в перші десятиліття свого існування 1920–1930 рр. Тоді колекція включала етнографічні предмети, гербарії, а також деякі мистецькі твори. Чимало унікальних речей є в колекції музею, особливої уваги заслуговують речі литовського князівського роду Радзивілів, які мали палац в Олиці на Волині, мисливські угіддя, що без сумніву цінні та важливі для історії краю. Проте перші 30 років незалежності України також принесли чимало унікальних речей до музейних фондів. Поповнення колекцій здійснювалось за зовсім іншими підходами та принципами, приймалися експонати, що розкривали раніше заборонені теми.

Найвідомішим експонатом, що перейшов музею у роки незалежності є ікона XII століття Холмської Богоматері, яка була передана 15 вересня 2000 р. жителькою міста Луцька, активною учасницею Волинського обласного ветеранського громадсько-культурного товариства «Холмщина», Надією Горлицькою. Дарувальниця віддала ікону безкоштовно у договірну власність. Умовою передачі ікони, був доступ до неї паломників та вірян. Ікона постійно експонується у Музеї Волинської ікони в окремому залі із дотриманням усіх вимог безпеки та зберігання [1, арк. 10].

Унікальні предмети потрапили до фондів Волинського краєзнавчого музею у 2016 р., археологами Михайлом Вашетою та Тарасом Вербою, було передано натурний комплекс срібних предметів, серед яких портрет Станіслава Альбрехта Радзивіла, його дружини Анни Крістіни Радзивіл із Любомирських та родового гербу Станіслава Альбрехта Радзивіла [2]. Срібні речі виявлені в ході розкопок у селі Олика, вони прикрашали князівську крипту в Олицькому костелі святої Трійці [3].

Серед унікальних речей, що поповнили музейні фонди у 1991–2021 рр. є цікавий комплекс матеріалів гетьманича Данила Скоропадського (1904–1957 рр.). Серед них прижиттєвий портрет гетьманича, стародавні карти України, картина польського художника Тадеуша Ільницького. Всі ці речі передані до музею нареченою гетьманича Галею Мельник-Калужанською (1914–2002 рр.) у 1998 р [4].

Здобуття незалежності Україною було сигналом для українців, які зберігали у себе речі пов'язані з ОУН та УПА. Починаючи з 1992 р. музейні фонди почали поповнювати матеріалами про український національний рух. Особливе місце серед цих речей займають 40 оригіналів творів Ніла Хасевича (1905–1952 рр.), передані до фондів ВКМ у 1992 р. службою безпеки України [5, арк. 5].

Особливе місце у історії Волині мають постаті Лесі Українки та В'ячеслава Липинського. У їхніх садибах нині розміщені меморіальні музеї їх пам'яті. З дітьми також пов'язані унікальні предмети з музейних фондів. У 2009 році Олексій

Златогорський, відомий волинський археолог, книгознавець, та свого часу працівник Волинського краєзнавчого музею, передав прижиттєве видання творів Лесі Українки «Думи і мрії», що вийшло 1899 року у місті Львів [6, с. 13]. Чимало матеріалів про Вячеслава Липинського та його родину передано до музею у 1995 р. Серед них гербарій з парку Липинських у Затурцях [7, арк. 6], у 2007 р. колекцію ВКМ поповнила книга Вячеслава Липинського «Україна на переломі», видана у 1920 р. у Відні [8, с. 14].

З Волинню також пов'язана доля Анатолія Дублянського (1912–1997 рр.) – єпископа Української Автокефальної Православної Церкви в діаспорі, який залишив помітний слід в історії становлення культури рідного краю та Української Автокефальної Православної церкви [9, с. 82]. Починаючи з 1995 р., до фондів ВКМ передано значний комплекс матеріалів церковного діяча, який став важливим джерелом для дослідників постаті єпископа та історії Української Автокефальної Православної Церкви [10].

Разом з тим Музейна колекція поповнилась літографією Пабло Пікассо (1881–1973 рр.) «Жінка в кольє» яку у 2014 р. було передано до музею працівниками Ягодинської митниці, які врятували твір від незаконного вивезення за межі України [11, с. 17]. Ще одним прикладом врятованих цінностей є скарб срібних монет з Пантікапею IV століття до нашої ери, переданий службою безпеки України у 2013 р [12, с 18].

Отже, відродження Української Держави позитивно посприяло новим надходженням до музейних колекцій. До фондів музею потрапили речі, які небайдужі українці ховали від радянської влади, як ікона Холмської Божої Матері, графічні твори Ніла Хасевича, речі діячів Української національної революції, та багато іншого. Таким чином ми спостерігаємо певне відродження українського музейництва, що відбувалось паралельно з відродженням української державності.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. ДАВО, Р–2083, Оп. 1, Спр. 521. Арк. 10. Звіт про роботу Волинського краєзнавчого музею за 2000 р., ВКМ. І–453, КВ–77 792. Ікона Холмської Божої матері.
2. ВКМ. Р4–2872, Р4–2873, Р4–2874, Срібні натрунні портрети
3. Натрунні портрети передали до музею <https://www.youtube.com/watch?v=dEpa0VlrJ5U>
4. ДАВО, Р – 2083, Оп. 1, Спр. 507. Арк. 5. Звіт про роботу Волинського краєзнавчого музею за 1998 р.; ДАВО, Р – 2083, Оп. 1, Спр. 514. Арк. 8. Звіт про роботу Волинського краєзнавчого музею за 1999 р.
5. ДАВО, Р – 2083, Оп. 1, Спр. 465. Арк. 5. Звіт про роботу Волинського краєзнавчого музею за 1992 р.
6. Архів Волинського краєзнавчого музею. Звіт про роботу Волинського краєзнавчого музею за 2009 р. с.13.
7. ДАВО, Р – 2083, Оп. 1, Спр. 483. Арк. 6 Звіт про роботу Волинського краєзнавчого музею за 1995 р.
8. Архів Волинського краєзнавчого музею. Звіт про роботу Волинського краєзнавчого музею за 2007 р. с. 14.
9. Фільмес В. Бібліотека Анатолія (Дублянського) тематичний склад та сучасний стан. Краєзнавство. № 3, 2018. С. 82.
10. ДАВО, Р – 2083, Оп. 1, Спр. 483. Арк. 5 Звіт про роботу Волинського краєзнавчого музею за 1995 р.; ДАВО, Р – 2083, Оп. 1, Спр. 489. Арк. 5 Звіт про роботу Волинського краєзнавчого музею за 1996 р.; ДАВО, Р – 2083, Оп. 1, Спр. 497. Арк. 6 Звіт про роботу Волинського краєзнавчого музею за 1997 р.
11. Архів Волинського краєзнавчого музею. Звіт про роботу Волинського краєзнавчого музею за 2014 р. с. 17.
12. Архів Волинського краєзнавчого музею. Звіт про роботу Волинського краєзнавчого музею за 2013 р. с. 18.

МЕДИЧНІ НАУКИ

Кокус В.В.

головний бібліотекар Наукової бібліотеки ім. Гордія Палія

Вінницький національний медичний університет ім. М. І. Пирогова

М. П. ВЕРХАЦЬКИЙ – ВИДАТНИЙ УКРАЇНСЬКИЙ АКУШЕР-ГІНЕКОЛОГ ХХ СТОЛІТТЯ

Вінницький державний медичний інститут (ВДМУ) є одним з провідних медичних навчальних закладів України. Його розвиток і становлення в значній мірі пов'язані з внеском видатних науковців, серед яких Микола Полієвктович Верхацький.

Кафедра акушерства і гінекології Вінницького державного медичного інституту була організована у 1934 р. на базі пологового будинку № 1. Починаючи з 1938 р., кафедра функціонувала в новому акушерсько-гінекологічному корпусі Вінницької обласної лікарні ім. М. І. Пирогова. Першим її завідувачем в період з 1934 по 1938 рік був доцент С. І. Топузе. Після його смерті у 1938 р. на посаду завідувача кафедри акушерства і гінекології ВДМУ з Харкова було запрошено доцента М. П. Верхацького.

Микола Полієвктович Верхацький народився 1 грудня 1899 р. в с. Андріївка Лубенського району Полтавської губернії. Протягом 1909–1918 рр. навчався у Миргородській чоловічій гімназії, після закінчення якої протягом шести місяців працював завідувачем статистичного відділу біржі праці у Миргороді. У 1920–1921 рр. перебував у лавах Червоної Армії.

У 1921 р. М. П. Верхацький вступив до Харківського медичного інституту, який успішно закінчив у 1926 р. Дипломна робота майбутнього науковця була присвячена питанням ретродевіації матки. Під час навчання в медичному інституті одночасно працював контролером типографії Державного видавництва України. Трудову діяльність продовжив у сільській місцевості, де протягом 1926–1928 рр. працював завідувачем дільничних лікарень в с. Куприянівка Запорізької області та Шипувате Харківської області. Він також активно включився в громадське життя, обираючись депутатом сільських рад. У 1928 р. М. П. Верхацький став членом Харківського медичного товариства. Продовжуючи своє навчання, у 1928–1930 роках проходив інтернатуру при акушерсько-гінекологічній клініці Харківського медичного інституту. У 1930 р. Микола Полієвктович вступив до аспірантури вищезгаданого інституту, яку він успішно закінчив у 1933 р. [1].

Після закінчення аспірантури М. П. Верхацький розпочав свій науковий шлях. В 1934 році він захистив наукову роботу на тему «Про утворення штучного сфінктера при нетриманні сечі у жінок» в Раді професорів Харківського медичного інституту під керівництвом видатного вченого О. Е. Мандельштама, яка була відзначена премією та місячним науковим відрадженням.

У 1933–1938 рр. М. П. Верхацький активно працював у Харківському медичному інституті асистентом, а згодом доцентом акушерсько-гінекологічної клініки. Одночасно за сумісництвом працював в Інституті проблем ендокринної патології та Охорони материнства та дитинства (Харків). У 1935 р. вчений вперше в СРСР запропонував метод

аутопластичної пересадки ендометрію. Цей винахід відкрив нові можливості у лікуванні гінекологічних захворювань і засвідчив його високий науковий авторитет. У 1937 р. М. П. Верхацький успішно захистив кандидатську дисертацію на тему «Збереження менструальної функції при видаленні матки». Його дослідження були відзначені премією, що свідчить про значний внесок у галузь акушерської та гінекологічної медицини. Того самого року М. П. Верхацькому було присуджено науковий ступінь кандидата медичних наук.

У серпні 1938 року Микола Полієвкович Верхацький був обраний завідувачем кафедри акушерства і гінекології Вінницького державного медичного інституту в результаті конкурсу, що свідчило про його високі кваліфікаційні характеристики та визнання серед професійного співтовариства. Він активно працював на цій посаді до 25 вересня 1939 року, вдосконалюючи рівень підготовки студентів, що підтверджено наказом від 21 червня 1939 року, де кафедра отримала перше місце в інституті за цим показником.

Протягом цього періоду М. П. Верхацький видав численні наукові праці, серед яких варто відзначити статті «Вплив аутотрансплантації ендометрію на функцію яєчників після екстирпації матки», «До терапії гіпооваріальних розладів грязями у поєднанні з деякими гормонами», «Лікування запальних процесів жіночої статеві сфери грязебійогальванізацією на бердянському курорті». Ці дослідження демонстрували його інноваційний підхід до лікування різних гінекологічних захворювань і впливали на практику медичної допомоги. Працюючи у Вінницькому державному медичному інституті, Микола Полієвкович вперше на практиці застосував метод аутотрансплантації ендометрію. Науковець набагато раніше зарубіжних вчених запропонував доволі простий і ефективний метод гомотрансплантації ендометрію для лікування важких форм аменореї та безпліддя у жінок, особливо у випадках, коли інші методи лікування були безрезультатними [4].

Наприкінці 1930-х років М. П. Верхацький зацікавився можливістю збереження частини ендометрію при видаленні матки і активно вивчав це питання, користуючись порадами і вказівками свого вчителя, професора О. Е. Мандельштама. Науковець розробив методи лікування, які мали важливе значення для практикуючих лікарів, оскільки шляхом органозберігаючої операції при збереженні частини ендометрію вдавалося попередити втрату однієї з найважливіших функцій жіночого організму – менструації [2].

Упродовж 1939–1944 рр. В. П. Верхацький очолював кафедру акушерства та гінекології Дагестанського медичного інституту. У 1939 р. він був обраний головою Президії Дагестанського товариства акушерів-гінекологів і головою комітету пологової допомоги Дагестанської АРСР, що підкреслювало його авторитет в медичній громадськості регіону.

5 квітня 1940 року в Ленінградському інституті вдосконалення лікарів він успішно захистив докторську дисертацію на тему «Аутопластична пересадка ендометрію». Того самого року Микола Полієвкович був затверджений у вченому званні професора кафедри акушерства і гінекології Дагестанського медичного інституту. Під час роботи в інституті професор М. П. Верхацький проявив себе як досвідчений та кваліфікований фахівець і лектор, організовуючи навчальний і лікувальний процес на високому рівні. Він також обіймав посаду завідувача акушерсько-гінекологічної клініки Дагестанського медичного інституту, де активно проводив науково-дослідну роботу разом із своїми колегами. М. П. Верхацький також проводив науково-дослідну роботу в евакошпиталі.

Характерною рисою наукової діяльності професора М. П. Верхацького був постійний пошук нових методів лікування запальних захворювань статеві сфери, зокрема, з використанням грязей у комбінації з деякими гормонами, десенсибілізації, аутоуринотерапії та ін. Особливу увагу заслуговують праці, присвячені використанню статевих гормонів, препаратів плаценти та пуповини з терапевтичною метою. Наукові дослідження М. П. Верхацького здійснені під час Другої світової війни, стосувалися питань використання плацентарної та ретроплацентарної крові у практиці евакошпиталей. Вчений розробив нові препарати з ретроплацентарної крові, вивчав вплив препаратів плаценти на загоєння переломів кісток у поранених, дію плацентарної крові в поєднанні з деякими лікарськими препаратами для лікування дизентерії у дітей.

У жовтні 1944 р. Микола Полієвкович повернувся до Вінницького державного медичного інституту, де знову очолив кафедру акушерства та гінекології. У червні 1946 р. його перевели до Львівського державного медичного інституту, де він працював до 1948 р. У 1946–1948 рр. він обіймав посаду заступника директора Львівського інституту охорони материнства та дитинства (нині Інституту спадкової патології АМНУ). В цей період М. П. Верхацький опублікував статті, присвячені хірургічному лікуванню раку шийки матки, питанням профілактики та терапії безпліддя у жінок.

У 1948–1949 рр. М. П. Верхацький працював на кафедрі акушерства та гінекології Донецького державного медичного інституту. Упродовж 1950–1953 рр. він обіймав посаду завідувача кафедри акушерства та гінекології Станіславського державного медичного інституту (нині Івано-Франківського національного медичного університету). У цей період на кафедрі було закладено основи розвитку експериментальних наукових досліджень. М. П. Верхацький працював над удосконаленням методики аутотрансплантації ендометрію при ранньому клімаксі та для лікування безпліддя. За його ініціативи було організовано лабораторію з вивчення сперматоуричної реакції (Галлі-Мейніні).

Упродовж 1953–1958 рр. М. П. Верхацький очолював кафедру акушерства та гінекології педіатричного факультету Одеського державного медичного інституту [1]. В цей період вивчав питання знеболення та прискорення пологів у породіль. У 1954 р. вийшла його монографія «Вагітність і роди у літніх первородящих».

У 1961 р. вийшла друком книга М. П. Верхацького «Запобігання передчасному старінню жінок», в якій у доступній широкому загалу формі описано чинники, які прискорюють процеси старіння жіночого організму. Крім того, в книзі було наведено дані про те, як попередити передчасне старіння жінок, зокрема, значна увага приділялася питанням раціонального харчування, застосування фізичних вправ, а також лікуванню та профілактиці основних гінекологічних захворювань [3]. У 1964 р. побачила світ монографія вченого «Профилактика раннего климакса и лечения бесплодия женщины пересадкой эндометрия», в якій автор підсумував свій багаторічний досвід застосування аутопластичної пересадки ендометрію. Цей метод лікування М. П. Верхацький застосовував при видаленні матки з метою попередження раннього клімаксу та збереження менструацій. Великий досвід, накопичений при застосуванні цієї операції, та вивчення окремих результатів переконали автора в доцільності й необхідності застосування аутопластичної пересадки ендометрію, зокрема, при видаленні матки з приводу фіброміоми. В книзі також було викладено новий, простий і ефективний метод гомотрансплантації ендометрію для лікування безпліддя і аменореї у жінок, над яким вчений працював багато років [4].

Упродовж життя Микола Полієвкович Верхацький опублікував понад 60 наукових праць, серед яких дві монографії, підготував трьох кандидатів та одного доктора медичних наук. Проводив активну суспільну роботу, неодноразово обирався головою Наукового товариства акушерів-гінекологів. За успішну педагогічну, наукову та суспільну діяльність був нагороджений Орденом Трудового Червоного Прапора і медаллю «За доблесну працю у Великій Вітчизняній війні 1941–1945 рр.».

Микола Полієвкович Верхацький пішов із життя у березні 1968 р. Його наукова діяльність і відкриття залишаються цінним спадком для майбутніх поколінь медиків і науковців [1].

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. М. П. Верхацький [некролог] // Акушерство и гинекология. – 1968. – № 7. – С. 79.
2. Верхацький Н. П. Аутопластическая пересадка эндометрия (клиника и эксперимент) : монография для врачей / Н. П. Верхацький. – Махачкала: Даггиз, 1940. – 120 с.
3. Верхацький Н. П. Предупреждение преждевременного старения женщин : монография / Н. П. Верхацький. – К. : Гос. мед. изд-во УССР, 1963. – 131 с.
4. Верхацький Н. П. Профилактика раннего климакса и лечение бесплодия женщин пересадкой эндометрия : монография / Н. П. Верхацький. – К. : Здоров'я, 1964. – 133 с.

НАЦІОНАЛЬНА БЕЗПЕКА

Доренська Аліна Олександрівна
студент Національної академії Служби безпеки України
Здобувач вищої освіти

ВИКОРИСТАННЯ ІНФОРМАЦІЙНИХ ТЕХНОЛОГІЙ У ВІЙСЬКОВІЙ ГАЛУЗІ ТА ЇХ ВПЛИВ НА ІНФОРМАЦІЙНУ БЕЗПЕКУ КРАЇНИ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ

В нинішніх умовах військової боротьби важко недооцінювати значення інформації, як потужного засобу впливу. Вона стає інструментом досягнення стратегічних цілей, дозволяючи вирішувати конфлікти без фізичного насилля. Інформаційний вплив здатний провокувати внутрішні суперечки та дестабілізувати ситуацію всередині держави.

Під час війни, коли країна зазнає зовнішньої агресії та стає мішенню численних інформаційних атак, виникає потреба в застосуванні ефективних правових та організаційних заходів для їх нейтралізації. Забезпечення інформаційної безпеки, як важливої складової загальної безпеки держави, тісно пов'язане з національними інтересами України у внутрішній політиці. Серед основних пріоритетів – збереження конституційного ладу, підтримка національної єдності та гармонії в правовому полі країни [1].

Новітні інформаційні технології відіграють ключову роль у сучасній військовій сфері, суттєво змінюючи характер ведення бойових дій. Темпи впровадження цифрових технологій випереджають усі попередні інновації та розробки, забезпечуючи швидкий перехід до нових рішень і підходів [2, с.16].

Використання таких технологій дозволяє отримувати оперативні розвіддані, координувати дії підрозділів у реальному часі та ефективно застосовувати сучасне озброєння [3]. Для ефективної координації військових підрозділів важливо забезпечити надійний зв'язок, який дозволяє швидко передавати інформацію та приймати рішення в реальному часі. Сучасні технології, такі як радіо та супутниковий зв'язок, забезпечують комунікацію незалежно від місцезнаходження військових, що є критичним фактором під час проведення операцій на великій відстані.

Однією з важливих складових військових інформаційних технологій є збір, аналіз і обробка даних із різноманітних джерел. Сюди відносяться зображення з супутників, відео та аудіодані, інформація з сенсорів, гаджетів та соціальних мереж. Оброблена інформація допомагає виявляти ворожі позиції, рух техніки та інші стратегічно важливі деталі, що значно підвищує ефективність військових дій. Такі дані особливо важливі для використання безпілотників у зоні бойових дій.

Безпілотні літальні апарати, або дрони, стають невід'ємною частиною сучасних військових операцій. Вони виконують широкий спектр завдань: від розвідки до нанесення ударів. Дрони можуть бути різних розмірів та типів, від маленьких апаратів до великих, оснащених різними системами для виконання довготривалих місій. Використання дронів знижує ризики для людського життя, збільшує точність і дозволяє більш ефективно виконувати завдання в умовах бойових дій [4].

Серед основних переваг військових дронів – їхнє дистанційне керування, що забезпечує операторам можливість працювати з безпечної відстані. Це, в свою чергу, мінімізує ризики для військових і дозволяє уникнути небезпечних ситуацій. Дрони оснащені сучасними електронними системами, камерами та сенсорами, що дозволяють їм точно виконувати завдання і збирати важливу розвідувальну інформацію під час польотів [4].

Крім того, розробка та використання технологій доповненої реальності та віртуальної реальності надає нові можливості для тренування військових та симуляції бойових дій в умовах, максимально наближених до реальних [5]. Сучасні інформаційні технології забезпечують перевагу на полі бою, дозволяючи ефективніше реагувати на загрози, здійснювати стратегічне планування та впроваджувати інноваційні підходи у веденні бойових дій.

Однією з головних складових є системи управління боєм, що забезпечують зв'язок між різними військовими структурами. Сучасні технології інформаційного простору створюють умови для побудови систем контролю та управління в умовах зростаючої динаміки, непередбачуваності та необхідності координації дій між різними елементами військових структур. Це сприяє оптимізації аналітики, моніторингу та комунікацій, підвищуючи рівень автоматизації при прийнятті управлінських рішень. Окремої уваги заслуговує взаємодія цифрових технологій з військовими формами керування, зокрема в контексті рефлексивного управління – методу, що дозволяє контролювати та впливати на поведінку інших суб'єктів шляхом стимулювання прийняття рішень [2, с.20].

Рефлексивне управління полягає у створенні умов, за яких одна сторона надсилає іншій інформаційні сигнали, що формують її реакцію. Існує кілька основних типів цього управління, включно з маніпуляцією свідомістю через зміну відносин у колективі, вплив на систему пріоритетів або на несвідомі реакції об'єкта. Основною метою є формування помилкового або спотвореного сприйняття ситуації у противника, що призводить до прийняття ним рішень, вигідних для першої сторони.

Такий підхід може впливати як на воєнні стратегії, так і на державні рішення, особливо через маніпуляції інформацією та дезінформацією. Цільовими об'єктами в цьому випадку стають інформаційні ресурси, що охоплюють технологічні системи, дані та їх обробку, а також людей, що відповідають за інформаційні процеси в масштабах всієї системи управління [2, с.20].

Кібербезпека також набуває критичного значення: сучасні війни включають кібератаки на інфраструктури противника, злом інформаційних систем та порушення комунікацій. Штучний інтелект значно підвищує ефективність у військовій сфері, зокрема через моделювання та планування бойових дій, визначення складу військових сил і ресурсів. Він також підтримує роботу розвідувальних систем і дистанційно керованих бойових комплексів, включно з роботизованими системами. Крім того, штучний інтелект забезпечує управління мобільними системами охорони для захисту кордонів і об'єктів, а також покращує можливості навчання за допомогою симуляторів і спеціальних тренажерів. Алгоритми аналізують величезні обсяги даних, щоб швидко визначити потенційні загрози та реагувати на них [6, с.309].

Інформаційні технології дозволяють збирати, обробляти та аналізувати дані з різних джерел, таких як: розвідувальні системи, сенсори, соціальні медіа та навіть відкриті джерела. Це допомагає створювати детальні картини бойової ситуації, прогнозувати дії противника та приймати більш обґрунтовані рішення на основі аналізу даних.

Водночас, інформаційна безпека країни у воєнний час залежить не лише від технологічного захисту, але й від правових та організаційних заходів. Важливою складовою є розробка національних стратегій кібербезпеки, які враховують сучасні загрози та виклики. Крім того, необхідно постійно підвищувати рівень кваліфікації фахівців у сфері кібербезпеки та впроваджувати нові стандарти захисту інформації в державних та військових структурах.

У майбутньому роль інформаційних технологій у військових конфліктах лише зростатиме. Це пов'язано з подальшою автоматизацією процесів, розвитком штучного інтелекту та інноваційними рішеннями, такими як квантові обчислення, що дозволять ще швидше і точніше обробляти дані, забезпечуючи перевагу на полі бою. Інформаційна безпека стане ключовим фактором не лише у збереженні національної обороноздатності, але й у підтримці стабільності всередині країни.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Гбур З. В. Основи інформаційної безпеки держави в умовах війни. URL: <http://surl.li/vuntwf>.
2. Дибчук Л.В., Паночишин Ю.М., Палагнюк Г.О. Вплив цифрової трансформації на економіку та військову стратегію України. Вісник економіки транспорту і промисловості. 2024. № 85. С.14-23.
3. Кондрат С. Військові Технології: 6 Трендів 2023-2026. 2023. URL: <https://www.ukraine-lifehacker.com/military-technologies-trends#viewer-e0q0k>.
4. Литвин Ю.В., Деркач Т.М. Застосування інформаційних технологій в умовах сучасної війни. URL: <http://surl.li/usjtqz>.
5. Канчуга М.К., Миколайчук В.В. Використання симуляторів під час підготовки військових водіїв. Застосування інформаційних технологій у підготовці та діяльності сил охорони правопорядку: Збірник тез доповідей Міжнародної науково-практичної конференції (м. Харків, 15 березня 2023 р.). Харків. 2023. С.12-13.
6. Нетребко К.С., Полежаєва О.М. Перспективи використання штучного інтелекту у військовій галузі. Сучасні інтелектуальні інформаційні технології в науці та освіті: Матеріали IV Всеукраїнської науково-практичної конференції. Київ: ДУІКТ. 2024. С.308-309.

Нарушкевич Олександра Максимівна
студент Національної академії Служби безпеки України
Здобувач вищої освіти

ТЕОРЕТИЧНІ ЗАСАДИ ОРГАНІЗАЦІЇ РОБОТИ РЕЖИМНО-СЕКРЕТНОГО ОРГАНУ

У сучасному світі, де інформація відіграє вагомое значення у забезпеченні національної безпеки та конкурентоспроможності держави, питання захисту секретних відомостей набуває особливої актуальності. Режимно-секретні органи (РСО) виступають невіддільними елементами в системі захисту державної таємниці, забезпечуючи комплексний підхід до організації та здійснення заходів щодо охорони секретної інформації. У контексті національної безпеки та захисту інтересів держави ключову роль відіграє концепція державної таємниці. Поняття охоплює широкий спектр інформації, яка має критичне значення для забезпечення суверенітету, територіальної цілісності та економічного розвитку країни. Розуміння сутності державної таємниці є фундаментальним для ефективного функціонування державних інституцій, правоохоронних органів та спеціальних служб.

Державна таємниця являє собою особливий вид інформації з обмеженим доступом, розголошення якої може завдати шкоди національній безпеці та інтересам держави.

У доктринальній сфері існують різні підходи до розуміння державної таємниці. Наприклад, І. І. Трембач визначає державну таємницю як вид таємної (секретної) інформації, що має обмежений доступ у певних сферах відносин. Посягання на таку інформацію може спричинити шкоду національній безпеці держави [1, с. 230]. Цей підхід акцентує увагу на обмеженому доступі до інформації та потенційній шкоді, яку може завдати розголошення.

Державна таємниця вважається правовим інститутом, що дозволяє державі проводити незалежну політику, обстоювати власні інтереси і впливати на поведінку інших держав та перебіг міжнародних подій у бажаному для себе напрямі [2, с. 356]. Таке визначення підкреслює стратегічне значення державної таємниці для забезпечення суверенітету та національної безпеки.

Інші автори визначають державну таємницю як інформацію або певні відомості, несанкціонований доступ до яких може завдати шкоди інтересам держави [3, с. 14]. Наведене визначення акцентує на потенційній шкоді, яка виникає від розголошення інформації, що потребує захисту.

Законодавче визначення державної таємниці в Україні закріплено у статті 1 Закону України «Про державну таємницю» [4]. Згідно з даним нормативно-правовим актом, державна таємниця представляє собою особливий вид таємної інформації, що охоплює відомості у сферах оборони, економіки, науки і техніки, зовнішніх відносин, державної безпеки та охорони правопорядку. Важливою характеристикою такої інформації є те, що її розголошення може завдати шкоди національній безпеці України. Крім того, така інформація має бути визнана державною таємницею у встановленому законом порядку та підлягає охороні з боку держави.

Ст. 2 Закону України «Про державну таємницю» зазначає, що регулювання відносин у сфері охорони державної таємниці здійснюється на основі Конституції України, законів України, зокрема Закону «Про інформацію» [5] та Закону «Про доступ до публічної інформації» [6], а також міжнародних договорів, які набули чинності на основі згоди Верховної Ради України та інших нормативно-правових актів.

Сутність державної таємниці полягає у забезпеченні інформаційної безпеки держави шляхом обмеження доступу до найбільш важливих відомостей, розголошення яких може завдати шкоди національним інтересам. Державна таємниця виступає інструментом захисту стратегічно важливої інформації у різних сферах державного управління та національної безпеки.

Аналіз концепції державної таємниці виявляє низку ключових аспектів, які потребують ретельного розгляду. В. М. Шлапаченко звертає увагу на некоректність формулювання «може завдати» у визначенні поняття державної таємниці. Науковець аргументує свою позицію тим, що така фраза допускає й альтернативний сценарій – «може не завдати». Відтак, пропонується заміна на формулювання «завдає або створює загрозу завдання шкоди». Така пропозиція видається обґрунтованою, оскільки сам факт посягання на відомість, що становлять державну таємницю, вже передбачає завдання шкоди державним інтересам [7, с.43].

Закон України «Про державну таємницю» дозволяє виділити наступні характерні ознаки державної таємниці:

1. Надзвичайно важлива інформація.
2. Розголошення інформації потенційно шкодить державним інтересам.
3. Законодавче закріплення переліку інформації, яка може бути віднесена до державної таємниці.
4. Охорона інформації засобами адміністративної та кримінальної відповідальності.
5. Створення спеціального режиму таємності для охорони інформації [4].

Автор О. Шамсутдінов пропонує більш розширений перелік ознак державної таємниці, а саме:

1. Обмеженість доступу до державної таємниці як виду таємної інформації, що передбачає засекречування відомостей.
2. Значущість та важливість відомостей для інтересів держави у певний часовий проміжок, що обумовлює потенційну суттєву шкоду національній безпеці України у разі розголошення (матеріальний критерій).
3. Чітке визначення сфер існування державної таємниці: оборона, економіка, наука і техніка, зовнішні відносини, державна безпека й охорона правопорядку.
4. Законодавче визначення переліку відомостей, що становлять державну таємницю, у спеціальному правовому акті - Зводі (формальний критерій).
5. Державна охорона секретної інформації шляхом встановлення єдиного порядку забезпечення охорони на основі чинного законодавства [8, с.22-23].

В. І. Олійник, розглядаючи державну таємницю як кримінально-правове явище, виділяє такі ознаки:

1. Нормативне закріплення відомостей у певних сферах життя держави (оборона, економіка, наука й техніка, зовнішні відносини, державна безпека та охорона правопорядку).
2. Наявність відповідного грифу секретності та регламентованого порядку засекречування і розсекречування.

3. Обмеження доступу до відомостей лише особами, які мають відповідний допуск та зобов'язані зберігати таємницю.

4. Забезпечення недоторканності відомостей державним захистом та встановленою юридичною відповідальністю.

5. Потенційна шкода національним інтересам у разі незаконного отримання і поширення відомостей [9, с. 145].

Важливо відзначити, що всі дослідники підкреслюють значущість інформації, яка становить державну таємницю, для національних інтересів та безпеки держави. Також спільним є акцент на необхідності законодавчого регулювання та встановлення спеціального режиму охорони такої інформації. У воєнний час в Україні захист державної таємниці набуває особливого значення. Впроваджується комплекс заходів для збереження конфіденційності важливої інформації та гарантування національної безпеки. Проводиться аналіз даних щодо їх значущості для безпеки держави, і найважливіша інформація отримує статус державної таємниці. Законодавча база України встановлює чіткі рамки та правила діяльності режимно-секретних органів, визначаючи їхні повноваження, обов'язки та відповідальність.

Основоположним документом, який регламентує діяльність режимно-секретних органів, є Закон України «Про державну таємницю» [4]. Відповідно до закону, режимно-секретні органи є невід'ємною частиною системи захисту державної таємниці та виконують функції контролю за дотриманням режиму секретності в установах, підприємствах та організаціях.

Важливим аспектом нормативно-правового регулювання є Постанова Кабінету Міністрів України "Про затвердження Порядку організації та забезпечення режиму секретності в державних органах, органах місцевого самоврядування на підприємствах, установах і організаціях. ДСК" [10]. Документ детально описує процедури створення та функціонування режимно-секретних органів, визначає їхню структуру, повноваження керівників та співробітників, а також встановлює вимоги до організації робочого процесу та документообігу.

Особливу увагу слід приділити нормативним актам, які регулюють порядок допуску та доступу до державної таємниці. Зокрема, Указ Президента України "Про Порядок здійснення криптографічного захисту інформації в Україні" [11] встановлює вимоги до захисту секретної інформації під час її обробки та передачі засобами зв'язку. Дотримання положень даного указу є обов'язковим для всіх режимно-секретних органів та сприяє забезпеченню належного рівня безпеки інформації з обмеженим доступом.

Нормативно-правова база також передбачає механізми контролю за діяльністю режимно-секретних органів. Закон України «Про Службу безпеки України» надає повноваження Службі безпеки України здійснювати контроль за станом охорони державної таємниці в усіх органах державної влади, підприємствах, установах та організаціях [12].

Відповідно до чинного законодавства, режимно-секретні органи створюються в державних органах, органах місцевого самоврядування, підприємствах, установах і організаціях, які провадять діяльність, пов'язану з державною таємницею. Правовий статус РСО визначається Положенням про режимно-секретний орган, яке затверджується керівником відповідного органу або установи за погодженням із Службою безпеки України.

Важливим аспектом нормативно-правового регулювання діяльності РСО є визначення критеріїв віднесення інформації до державної таємниці. Звід відомостей, що становлять державну таємницю, затверджується наказом Служби безпеки України та періодично переглядається з метою актуалізації переліку відомостей, які підлягають засекречуванню.

Законодавство також встановлює вимоги до працівників РСО, зокрема щодо їх професійної підготовки, морально-ділових якостей та відсутності обмежень на роботу з секретною інформацією. Процедура призначення на посади в РСО передбачає обов'язкове погодження кандидатур із Службою безпеки України.

Особливістю нормативно-правового регулювання діяльності РСО є наявність значної кількості відомчих нормативних актів, які деталізують загальні положення законодавства та враховують специфіку діяльності конкретних органів та установ. Координація діяльності РСО різних відомств здійснюється Службою безпеки України, яка також проводить перевірки стану охорони державної таємниці та дотримання режиму секретності.

Режим секретності є невід'ємною складовою системи захисту державної таємниці та інших видів інформації з обмеженим доступом. Його забезпечення вимагає комплексного підходу та врахування численних факторів, які впливають на ефективність захисту конфіденційної інформації.

Основні завдання у цій сфері спрямовані на попередження несанкціонованого доступу до даних, що можуть загрожувати національній безпеці або інтересам компанії. Специфіка роботи в режимно-секретних умовах потребує особливих методів і підходів, які враховують сучасні загрози та ризики.

Особлива увага приділяється людському фактору, адже співробітники, які мають доступ до секретних даних, можуть стати потенційною загрозою безпеці організації. Тому, важливим аспектом забезпечення режиму секретності є проведення ретельного відбору та підготовки персоналу. Співробітники проходять спеціальні навчальні курси, що включають ознайомлення з правилами обігу конфіденційної інформації, а також регулярні перевірки на наявність компрометуючих зв'язків або дій.

Іншим ключовим елементом є контроль за документами та інформаційними потоками. Ведення реєстрів секретних документів, встановлення чітких правил їх знищення або передачі іншим особам є обов'язковими умовами для ефективного функціонування режимно-секретного органу. Забезпечення прозорості й точності у цих процесах мінімізує ризики витоку інформації.

Забезпечення режиму секретності є комплексним процесом, що вимагає ретельного підходу до захисту конфіденційної інформації. Основними аспектами цього процесу є фізичний захист приміщень, контроль за документообігом, а також підготовка і відбір персоналу. Успішне забезпечення режиму секретності можливе лише за умов дотримання ключових принципів організації роботи режимно-секретного органу, таких як централізоване управління, комплексність, відповідальність, конфіденційність і безперервність. Безпека організації, що працює з конфіденційною інформацією, напряму залежить від здатності її керівництва інтегрувати в діяльність режимно-секретного органу сучасні методи захисту, відповідно до постійно змінюваних викликів та ризиків. У підсумку, реалізація надійного режиму секретності є запорукою успішної діяльності організації та збереження її стратегічних інтересів.

ЛІТЕРАТУРА

1. Трембач, І.І. Поняття державної таємниці як об'єкта кримінально-правової охорони. *Актуальні проблеми вітчизняної юриспруденції*. 2017. Спецвипуск. Частина 1. С. 227-230.
2. Антонов, К.В. Проблеми правової охорони інституту державної таємниці у кримінальному провадженні. *Юрид. наук. електрон. журн.* 2020. №2. С. 355-358. URL: http://www.lsej.org.ua/2_2020/94.pdf.
3. Супруненко, А.М., Башта І. І., Лисеюк А. М., Свіріна К. С. Організація охорони державної таємниці в Україні: : навч. посіб. Ун-т ДФС.-Ірпінь: УДФСУ, 2020. 370с
4. Про державну таємницю : Закон України від 21 січня 1994 року № 3855-ХІІ. Законодавство України URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3855-12#Text> (дата звернення 02.09.2024).
5. Про інформацію: Закон України від 2 жовтня 1992 року № 2657-ХІІ. Законодавство України URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2657-12#Text> (дата звернення 02.09.2024).
6. Про доступ до публічної інформації : Закон України від 13 січня 2011 року № 2939-VI. Законодавство України URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2939-17#Text> (дата звернення 02.09.2024).
7. Шлапаченко, В. М. Шляхи удосконалення нормативно-правового визначення державної таємниці. *Information Security of the Persons, Society and State*. 2013. №3. С.41-14.
8. Шамсутдінов, О. Відповідальність за розголошення державної таємниці за новим кримінальним законодавством України. *Правове, нормативне та метрологічне забезпечення системи захисту інформації в Україні: науково-технічний збірник*. 2001. Вип.2. С. 21-25.
9. Олійник, В. І. Визначення родової належності поняття «державна таємниця». *Право і суспільство*. 2015. №5(2). С. 143-148.
10. Про затвердження Порядку організації та забезпечення режиму секретності в державних органах, органах місцевого самоврядування на підприємствах, установах і організаціях. ДСК: Постанова від 18 грудня 2013 р № 939.
11. Про Положення про порядок здійснення криптографічного захисту інформації в Україні: Указ Президента України від 22 травня 1998 р. № 505/98. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/505/98#Text>
12. Про Службу безпеки України: Закон України від 25 березня 1992 № 2229-ХІІ. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2229-12#Text>

Валерія ЦАПОВИЧ
*курсантка факультету підготовки фахівців
для органів досудового розслідування НПУ*
Володимир ЄФІМОВ
*доцент кафедри кримінального процесу
та стратегічних розслідувань,
к.ю.н, доцент*

Дніпровський державний університет внутрішніх справ

ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ НАЦІОНАЛЬНОЇ БЕЗПЕКИ УКРАЇНИ ЧЕРЕЗ ДІЯЛЬНІСТЬ ДЕПАРТАМЕНТУ СТРАТЕГІЧНИХ РОЗСЛІДУВАНЬ НАЦІОНАЛЬНОЇ ПОЛІЦІЇ УКРАЇНИ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ

Забезпечення національної безпеки України в умовах воєнного стану є однією з найважливіших задач держави, що вимагає високого рівня координації, професіоналізму та оперативності всіх силових структур. Серед ключових органів, які беруть участь у цьому процесі, особливе місце займає Департамент стратегічних розслідувань Національної поліції України (ДСР), який відіграє значну роль у забезпеченні правопорядку, захисту державних інтересів та боротьбі з організованою злочинністю.

Забезпечення національної безпеки України є одним з ключових завдань держави, особливо в умовах воєнного стану. Національна поліція України відіграє вирішальну роль у цій сфері, зокрема через діяльність Департаменту стратегічних розслідувань. Цей підрозділ, згідно з Положенням, затвердженим Наказом Національної поліції України від 23 жовтня 2018 року №1077, виконує завдання, спрямовані на боротьбу з організованими злочинними групами та злочинними організаціями, що є ключовим для збереження стабільності в державі під час війни [1].

Основною функцією Департаменту є систематична протидія організованій злочинності, яка в умовах воєнного стану може набути нових масштабів та форм. Виявлення, припинення та запобігання діяльності організованих злочинних угруповань стають першочерговими завданнями, оскільки ці угруповання можуть стати інструментом дестабілізації ситуації в країні, поширення паніки серед населення та навіть співпраці з ворожими силами. У таких умовах ефективна робота Департаменту забезпечує оперативне реагування на нові виклики та загрози.

Координація діяльності інших підрозділів поліції у сфері боротьби з тероризмом також є важливим аспектом роботи Департаменту. В умовах війни терористичні загрози зростають, оскільки ворог може використовувати терористичні акти як методи ведення війни. Департамент стратегічних розслідувань, маючи чітко визначені завдання, забезпечує ефективну протидію цим загрозам шляхом збору інформації, її аналізу та організації відповідних контрзаходів [2, с.132].

Протидія корупції серед посадових осіб, особливо в умовах воєнного стану, набуває особливої актуальності. Корупція може значно підірвати ефективність державних інститутів, у тому числі тих, що відповідають за оборону та безпеку. Департамент стратегічних розслідувань активно працює над виявленням та припиненням корупційних правопорушень, зокрема серед осіб, які підпадають під дію Закону України «Про запобігання корупції». Завдяки цьому знижується ризик використання державних ресурсів на шкоду національній безпеці.

Оперативно-розшукова діяльність, яку здійснює Департамент, спрямована на отримання інформації про криміногенні процеси в злочинному середовищі. Ця діяльність особливо важлива в умовах воєнного стану, коли злочинні організації можуть намагатися використати кризову ситуацію для посилення свого впливу, зокрема через відмивання доходів, отриманих злочинним шляхом. Знання про ці процеси дає змогу ефективно протидіяти злочинній діяльності на ранніх етапах її розвитку [3, с.194].

Захист органів і підрозділів Національної поліції України є ще одним важливим завданням Департаменту. В умовах війни правоохоронні органи стають мішенню для ворожих атак, а забезпечення їхньої безпеки є критично важливим для збереження правопорядку та стабільності в країні. Департамент стратегічних розслідувань відіграє провідну роль у забезпеченні захисту поліцейських підрозділів, організовуючи відповідні заходи та надаючи необхідну підтримку.

Департамент також здійснює заходи для забезпечення безпеки учасників кримінального судочинства. Це завдання особливо важливе в умовах війни, коли свідки та учасники процесу можуть зазнавати тиску або навіть фізичної небезпеки з боку злочинних угруповань чи ворожих агентів. Захист цих осіб є ключовим для забезпечення справедливості та законності в умовах воєнного стану [4, с.81].

Таким чином, діяльність Департаменту стратегічних розслідувань Національної поліції України є невід'ємною складовою системи забезпечення національної безпеки країни. Його функції охоплюють широкий спектр завдань, від боротьби з організованою злочинністю та тероризмом до протидії корупції та захисту правоохоронних органів. Ефективна реалізація цих завдань забезпечує стабільність і безпеку в країні навіть в умовах надзвичайної ситуації.

Успішна протидія організованим формам злочинності, здійснювана Департаментом, не тільки знижує криміногенний вплив на суспільство, але й сприяє зміцненню довіри громадян до правоохоронних органів. В умовах війни ця довіра стає одним із ключових факторів, що забезпечують єдність і стійкість нації перед обличчям зовнішніх загроз [5, с.292].

Отже, діяльність Департаменту стратегічних розслідувань у боротьбі з організованою злочинністю, тероризмом і корупцією є життєво важливою для забезпечення національної безпеки України. Це підрозділ, який стоїть на передовій лінії боротьби за стабільність і безпеку держави в найбільш критичні моменти її історії.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Положення про Департамент стратегічних розслідувань Національної поліції України: Наказ Національної поліції України від 23.10.2019 № 1077.
2. Мороз В.П., Чаплинський К. О., Богуславський М. Г., Волошина М. О. Протидія організованій злочинності в Україні: сучасність та перспективи: монографія. Дніпро: ДДУВС, 2023. 236 с.

3. Крошко Ю. О. Завдання та повноваження департаменту стратегічних розслідувань національної поліції України з протидії організованій злочинності. Актуальні питання виявлення та розкриття злочинів національною поліцією: вітчизняний та зарубіжний досвід. Київ, 2020. С. 192–195.

4. Бітяк Ю.П., Байдін Ю.В. Політика національної безпеки як передумова реалізації державного суверенітету України. Актуальні проблеми сучасного міжнародного права: зб. наук. ст. за матеріалами I Харк. міжнар. - прав. читань, присвяч. пам'яті проф. М. В. Яновського і В. С. Семенова, Харків, 27 листоп. 2015 р.: у 2 ч. Харків, 2015. Ч. 1. С. 81-82.

5. Васильчишин О., Титор В., Кекіш І. Національна безпека держави: особливості забезпечення у режимі воєнного стану. Економічний аналіз. 2022. Т. 32. № 4. С. 289–297.

ПЕДАГОГІЧНІ НАУКИ

Антоняк Софія

освітньо-професійна програма

« Початкова освіта », бакалавр, 3 курс

sofiia.antoniak@lnu.edu.ua

Калитовська Тетяна

освітньо-професійна програма

« Початкова освіта », бакалавр, 3 курс

tetiana.kalytovska@lnu.edu.ua

Науковий керівник: Ростикус Надія

кандидат педагогічних наук, доцент,

доцент кафедри початкової та дошкільної освіти

nadiya.rostykus@lnu.edu.ua

Львівський національний університет імені Івана Франка

МЕТОДИ – РОЗВИТКУ ДІАЛОГІЧНОГО МОВЛЕННЯ УЧНІВ ПОЧАТКОВИХ КЛАСІВ

Сучасні реформи в освіті роблять акцент не лише на наданні знань, але й на формуванні практичних навичок та компетентностей, які є необхідними в реальному житті:

Уміння спілкуватися державною мовою є однією з ключових компетенцій, які визначаються сучасною освітою. Здатність вести конструктивний діалог є складником цієї компетентності. Це означає, що учні знають ознаки діалогу, можуть лаконічно та чітко формувати репліки, і вміють слухати та чути співрозмовника.

Актуальність теми полягає в необхідності виховувати для українського суспільства всебічно розвинену особистість, яка вміє виражати свою думку, шанує власну мову та вміє спілкуватись та взаємодіяти з іншими людьми.

Питанню розвитку діалогічного мовлення учнів початкової школи розглянуто вченими з різних аспектів, зокрема у працях Коменського Я., Підлужної Г., Сухомлинського В.; методику роботи над діалогічним мовленням учнів знаходимо в працях Вашуленко М., Єрмоленко С., Мацько Л., Мирошніченко А., Потєбні О., Ростикус Н., Щербі Л. та інших.

Мова – це найважливіша творча психічна функція людини. Термін «мова» традиційно використовується в трьох значеннях. По-перше, мова – це спілкування між людьми, обмін думками і почуттями, інформацією; по-друге, мовою називають результат діяльності – текст (стаття, повідомлення і т.д.); по-третє, мова розглядається як ораторський жанр або як монолог в художньому творі [3].

Мовлення – це динамічний інструмент, який твориться мовцем з мовних елементів, які йому вже відомі. Щоб висловити свою думку, людина обирає з власного словникового запасу найкращі слова та фрази, які підходять для конкретної ситуації діалогу. Ці мовні

елементи пізніше оформлюються в усній або писемній формі, дотримуючись встановлених граматичних правил. [4, с. 3]

Робота з формування діалогічного мовлення учнів 1-4 класів не може обмежуватися епізодичними вправами на уроках. Щоб розвинути діалогічне мовлення як частину комунікативної компетентності учнів початкових класів потрібно виробити в учнів стійкі знання, навички, внутрішню потребу в дотриманні правил спілкування, тобто потрібно працювати систематично і ця робота не може обмежитися лише кількома вправами.

Розвиток діалогічного мовлення учнів передбачає навчання їх створювати висловлювання в якісно нових умовах, які не підтримуються реальною ситуацією безпосереднього спілкування і вимагають умінь говорити і писати з орієнтацією на сприймання, передбачати реакцію уявного адресата повідомлення [2, с. 52].

Ефективність роботи над формуванням діалогічного мовлення школярів залежить від багатьох умов: впливу сім'ї, школи, зовнішнього середовища, індивідуальних розумових, психологічних та вікових особливостей дитини тощо. Щоб розвинути в дітей діалогічне мовлення необхідно включити в план різноманітні види завдань, які сприяють розвитку діалогічного мовлення, та використовувати різноманітні методи та прийоми. Наприклад ситуаційні вправи; бесіди; робота в парах або групах[2,с. 377].

Суть ситуаційних вправ полягає у вільній мовленнєвій реакції учня на комплекс умовно реальних обставин, що містять певну трудність, проблему чи конфлікт і залучають до їх розв'язання самих учнів. Під час вибору тем для побудови діалогічних висловлень учитель повинен брати до уваги особливості типів мовлення відповідно до вікових особливостей і життєвого досвіду учнів.

Важливо, щоб, вводячи учнів у навчальну діалогічну ситуацію, учитель знав і враховував такі три важливі моменти: з ким учень хотів би спілкуватися та з ким йому часто доводиться спілкуватися у житті; як він поставиться до предмета розмови і який рівень його мовної підготовки; його фактичні діалогічні можливості.

На етапі складання і розігрування власних діалогічних висловлень за сюжетним ситуаційним малюнком можна запропонувати картку із ситуаційною вправою. Вчитель звертає увагу на сюжетний малюнок ставить запитання по ньому. Така робота за змістом світліни сприяє встановленню ситуаційної картки, оскільки учні визначили учасників розмови, з'ясували, де відбуваються події, яка може бути ситуація, про що можуть спілкуватися учасники.

Після роботи за змістом малюнка вчитель може запропонувати прочитати складники картки: завдання, учасники діалогу, місце, яка ситуація, яка мета спілкування і т.д. Після такої роботи учитель звертає увагу школярів на ще один складник – мовленнєво-комунікативні завдання: які є правила спілкування, як правильно спілкуватись з розмовником, уживати слова ввічливості, дотримання відповідної міміки жестів.

За допомогою ситуаційних вправ, змодельованих на основі реальних ситуацій, учитель має більше можливостей для формування культури спілкування. Таким чином, комуніканти під час складання і розігрування діалогу пригадує розмову в реальному житті, яка вже відбувалася і, відредагувавши її відповідно до мовленнєво-комунікативних завдань, зазначених у картці, виконує навчально-тренувальну вправу[5, с. 57].

Робота в групах або в парах сприяє активному спілкуванню, сприйняттю інших точок зору, вмінню слухати та висловлювати свої думки. Під час роботи в групах або в парах учні мають можливість обговорювати тему, вирішувати завдання разом, ділитися ідеями та

допомагати один одному. Вчителю слід стимулювати учнів до активного обговорення, задавати запитання, спонукати до пошуку рішень разом. Цей метод допомагає учням розвивати комунікативні навички, які є важливими для подальшого успіху в житті [1, с. 48].

Ефективним методом розвитку діалогічного мислення учнів є бесіда. У роботі з дітьми, бесіда може використовуватись як спеціальний словесний метод навчання, який визначає зміст заняття з дітьми, наприклад вступна бесіда, пояснювальна, узагальнююча, бесіда-супровід будь-якої діяльності тощо. Бесіда як метод навчання потребує зосередження на певній темі розмови, передбачає достатній рівень знань про те, що має обговорюватися. Під час бесіди діти навчаються аналізувати інформацію, висловлювати свої думки, аргументувати свої погляди, слухати інших і робити висновки. Вчитель ставить запитання, які спонукають учнів до обговорення певної теми. Таким чином, реалізація методу бесіди як розвитку діалогічного мовлення сприяє не лише покращенню комунікативних навичок учнів, але й розвитку їхнього критичного мислення, уміння слухати та розуміти інших людей [1, с. 18].

Отже, розвиток діалогічного мовлення учнів початкових класів є важливою складовою частиною на уроках української мови. Це зумовлено тим, що вміння вести конструктивний діалог є ключовою компетенцією, необхідною для успішного життя в суспільстві. Існує багато методів, які можна використовувати для розвитку діалогічного мовлення учнів початкових класів. Наприклад такі як: ситуаційні вправи, робота в групах або парах і бесіда. Бесіда є ефективним методом розвитку діалогічного мислення учнів. Адже це їм вчитися аналізувати інформацію, висловлювати свої думки, аргументувати свої погляди, слухати інших і робити висновки. Це сприяє не лише покращенню комунікативних навичок учнів, але й розвитку їхнього критичного мислення, уміння слухати та розуміти інших людей. Робота в групах або в парах є цінним методом навчання, адже вона сприяє активному спілкуванню, кращому розумінню різних точок зору, розвитку навичок слухання та висловлення власних думок. А суть ситуаційних вправ полягає в тому, що вони стимулюють вільну мовленнєву реакцію учнів на різні проблемні ситуації, залучаючи їх до активного пошуку рішень. Розвиток діалогічного мовлення учнів початкових класів потребує постійної уваги та зусиль з боку вчителів. Однак, це того варте, адже це допомагає учням стати більш компетентними та впевненими у собі людьми.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Калініченко, О. О. (2023). Розвиток культури спілкування молодших школярів у діалогічних навчальних ситуаціях
2. Мартіна, О. (2019). Діалогічне мовлення як засіб формування комунікативної компетентності учнів початкових класів. *Педагогічна освіта: теорія і практика*, (27).
3. Мирошніченко А. Л. «Навчання усного мовлення» / Українська мова та література. – 2004. – № 31. – С. 9 – 13
4. Ростикус Н.П. Аналіз компонентів ситуаційної діалогічної діяльності учнів на уроках української мови в початкових класах. URL: [mnpvk.PDF \(1\).pdf](#)
5. Ростикус, Н. П. (2019). Система ситуаційних вправ як засіб формування діалогічного мовлення учнів початкових класів

Волик В.В.

*Аспірант Українського державного університету
імені Михайла Драгоманова*

МОДЕЛЬ ПРОЄКТНОЇ ТЕХНОЛОГІЇ НАВЧАННЯ У ШКІЛЬНІЙ СИСТЕМІ ФЕДЕРАЛЬНОЇ ЗЕМЛІ БАВАРІЯ У ФРН

Анотація: *Стаття подає короткий огляд загальних підходів до функціонування та успішного застосування проєктної технології навчання у шкільній системі федеральної землі Баварія у ФРН. Основну увагу автор приділяє аналізу нормативного забезпечення функціонування, організаційних умов та прикладів реалізації проєктної технології навчання тощо).*

Ключові слова: *проєктна технологія навчання, компетенції, міждисциплінарна співпраця, старша школа, навчальний план, проєктна робота.*

Annotation: *The article gives the short overview of the general approaches to functioning successful implementation of the project learning technology within the school system of the federal state of Bavaria in the Federal Republic of Germany. Key attention the author devotes to the analysis of the regulatory support of functioning, organisational conditions and examples for implementation of the project learning technology etc.).*

Key Words: *project learning technology, competencies, interdisciplinary cooperation, high school, curriculum, project work.*

В умовах федеральної системи освіти в Німеччині варто, передовсім, наголосити на необхідності розглядати питання шкільної освіти в площині зобов'язань найбільших адміністративних одиниць ФРН – земель [1, с. 25]. Так, звернувшись до ґрунтовних джерел Постійної конференції міністрів освіти, маємо: «Відповідальність за сферу освіти в Німеччині визначається федеративною структурою держави» [1, с. 25]. Оскільки «Детальні умови зафіксовані в конституціях федеральних земель (R13–28) і в рамках земельних законів щодо функціонування дошкільних навчальних закладів, щодо шкільної та вищої освіти, щодо освіти дорослих і підвищення кваліфікації» [1, с. 25], звернемося, таким чином, до законодавства федеральної землі Баварія як однієї з найбільших за населенням та найбільшої за площею в Німеччині. Стаття 6 Закону «Про освіту» (дослівно: Баварський закон про виховання та навчання) Баварії подає наступні, визначальні для мети даної статті, «види шкіл:

1. Загальноосвітні школи:
 - а) Початкова школа,
 - б) Середня школа,
 - в) Реальна школа,
 - г) Гімназія
 - д) Школи другої траєкторії освіти:
 - аа) Вечірня реальна школа,
 - бб) Вечірня гімназія,
 - вв) Колледж.» [3].

Перелік решти шкіл не є принциповим для виявлення моделі функціонування проєктної технології навчання, адже решта шкіл мають професійне, корекційне та терапевтичне спрямування [3]. Шкільна система в Баварії є трьохступеневою [3]. З 1 по 4 класи початкової школи всі учні навчаються разом [5]. Після закінчення 4 класу, в залежності від навчальних успіхів, рекомендацій педагогічної ради початкової школи та

здібностей учнів, навчання продовжується в «гімназії (від 5 до 12 або 13 класу), середній школі (від 5 до 9 класу) або реальній школі (від 5 до 10 класу) [5, с. 2]. Варто зазначити, що це спрощена схема видів та ступенів освіти, адже система освіти передбачає перехід, наприклад, з реальної або середньої школи до гімназії за результатами навчальних досягнень в пізніших класах [5, с. 3]. Після 10 класу учні складають екзамени на здобуття неповної середньої освіти (Mittlere Schulreife), учні гімназій переходять до 11 класу, а випускники середньої або реальної школи можуть переходити до гімназій або закладів професійно-технічної освіти (Fachschule, Berufsschule тощо), де поруч зі спеціальною вони здобувають загальну середню освіту. Саме старша школа, як правило, 11-12(13) класи є темою нашого дослідження, де передбачена проектна технологія навчання.

З 2004 року Державний інститут якості шкільної освіти та досліджень освіти в м. Мюнхен у співпраці з Міністерством освіти Баварії закладає нові концептуальні можливості для гімназій Баварської системи шкільної освіти [6, с. 6]. Так однією з особливостей стає орієнтація на *компетенції*:

- Фахова;
- методична;
- особистісна;
- соціальна.

Важливо підкреслити орієнтацію на *діяльнісному підході* (в оригіналі «орієнтація на діяльність») та *міждисциплінарній співпраці* (навчанні). Для реалізації вище зазначеного «окремі школи потребують більше свободи вибору дій. Це, а також пов'язана з цим більша відповідальність реалізується в *старшій школі* через створення і проведення семінарів, в яких відкриті форми викладання і відкриття школи назовні є виступають їхніми центральними складовими» [6, с. 7]. В рамках формування *навчального плану* було сформовано групу обов'язкових предметів, предметів на вибір та індивідуальне формування профілю [6, с. 8]. Обов'язкові предмети передбачають формування базових знань, предмети на вибір та індивідуальне формування профілю через два види семінарів та додаткові предмети – реалізацію обдарованості та схильності кожного з підлітків [6, с. 8].

Отже, семінари формуються таким чином, щоб орієнтуватися на фахових, методичних, соціальних і особистісних вимогах до компетенцій на вищу школу та світ професій. Важливо, що для обох семінарів не було передбачено жодного з навчальних планів. Отже, було введено два види семінарів:

- Науково-пропедевтичний семінар (W-Seminar);
- Проектний семінар для навчальної та професійної орієнтації [6, с. 9].

Перший семінар забезпечує дослідницьке навчання та початкову наукову роботу школярів. Другий семінар забезпечує можливість працювати з партнерами поза школою ще під час навчання в школі та набиратися свого першого досвіду з огляду на професійну орієнтацію [6, с. 9]. «В рамках приблизно річної *проектної роботи* у співпраці з партнерами зі світу професій відбувається, особливо, підтримка особистісної та методичної компетенції молодих дорослих» [6, с. 9].

«В рамках шкільного експерименту в 2005/2006 та 2006/2007 навчальних роках було проведено експеримент у 48 гімназіях» [6, с. 10]. Коментарі щодо перших висновків подаються в Додатку 1. Цілі та зміст Проектно орієнтованого семінару подаються в Додатку 2. Таким чином, маємо наступні висновки:

- На рівні Міністерства освіти в рамках шкільної системи старшої школи учням забезпечується максимальне сприяння для їхнього розвитку відповідно до їхніх здібностей та нахилів;

- Науково-орієнтована або ж проєктна робота забезпечується в рамках діючого навчального плану школи з мінімальними обмеженнями;

- В залежності від майбутнього вибору професії (науковець-дослідник, фахівець тощо) забезпечується профорієнтаційна робота учнів старших класів в рамках Баварської шкільної системи освіти;

- Скорочується розрив між необхідними компетенціями для навчання у вищій школі та початком професійної діяльності;

- Завдяки семінарам скорочується кількість студентів, які покидають навчання на 1-2 курсах вищої школи через невдалий вибір майбутньої професії.

Для опису моделі функціонування проєктної технології навчання автор обрав старші класи гімназій через відносну прозорість системи і такий тип шкіл, з яких найбільше учнів здобувають вищу освіту у своїй освітній траєкторії. Інші типи шкіл (професійні, вищі професійні школи та інші типи) мають подібні підходи до організації проєктної роботи, але мають більш розгалужену і складнішу структуру, яка не є принциповою для цілей даної роботи.

Де кілька десятків років експериментів з профорієнтацією дозволили прийняти окремий закон «Проєктний семінар для професійної орієнтації в 11 класі дев'ятирічної гімназії» [8], що забезпечує відкритість учнів та школи до зовнішніх партнерів: бізнесу, промисловості, інших установ та організацій. Стаття 4 Закону чітко регламентує, зокрема, «проєктну роботу в команді, співпрацю з одним або багатьма зовнішніми партнерами, а також підтримку компетенцій з вибору професії» [8]. Тобто, Закон не регламентує зміст та обов'язкові предмети для семінару, а дає обов'язкове їх проведення, видачу сертифікату про участь в семінарі та необхідне документування результатів участі [8]. Грунтуючись на створених законодавчих, організаційних та педагогічних умовах для вільного формування змісту семінару, німецькі педагоги отримали можливість вільно працювати та, навіть, створювати методики для проєктної роботи, про яку буде подано нижче.

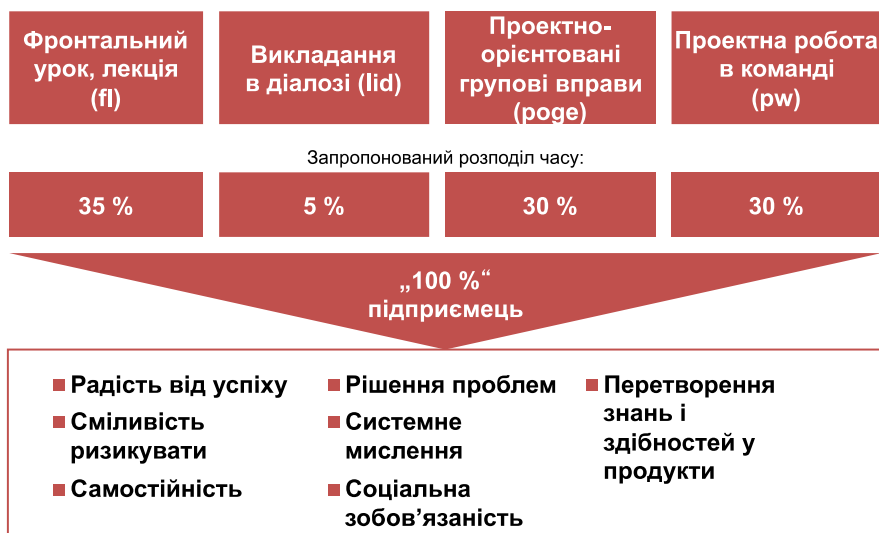
З часу початку введення проєктних технологій до обов'язкового використання в рамках навчального плану в Німеччині, в цій країні розвинулася велика кількість ініціатив та ідей щодо покращення та вдосконалення проєктного підходу. Так, однією з найскладніших проєктних технологій, про які вже неодноразово писав автор, є **Методологія ТеоПракс (від нім. Theorie + Praxis = TheoPrax – Теорія + Практика)**, розроблена німецькими педагогами-сучасниками, Петером Айєрером та Дьорте Краузе. Ця проєктна технологія позиціонує себе як така, що працює над проєктами «серйозного характеру» [9], і ставить поєднання теорії та практики як основний компонент методики. Основним завданням такої проєктної роботи автори вважають «підвищення мотивації до навчання» завдяки природньому бажанню школярів розв'язати певну проблему/завдання. На їхню думку, такі звичні для традиційної педагогіки підходи як фронтальний урок і лекція вже давно вичерпали свій потенціал, і не є ефективними з точки зору засвоєння знань. Автори проєктної технології TheoPrax пропонують власний підхід:

- Формування культури підприємництва завдяки контактам з промисловістю, бізнесом, світом професій, ранній професійній орієнтації;

- Завдяки передбаченому в навчальному плані Проектно орієнтованого семінару формується сприятливе середовище для проектної «роботи серйозного характеру» з чіткими, близькими до реального життя результатами;

- Лише біля третини запланованої роботи відводиться на фронтальний урок, 5 % - на викладання в діалозі, 30 % - на проектно-орієнтовані групові вправи, і решта 30 % - на проектну роботу в команді (як вказував вище автор – забезпечується розвиток соціальної компетенції).

Методологія TheoPrax - комбінована культура навчання і викладання народжує підприємців

Мал. 1: Методологія TheoPrax – комбінована культура навчання і викладання народжує підприємців.

Автори методики TheoPrax пропонують працювати над проектами «серйозного характеру» через символічний «договір», який підвищує мотивацію учнів до виконання завдання [11]. Завдяки інтенсивній роботі над проектом, учні зменшують розриви власних компетенцій в трикутнику «школа – вища школа – професія».

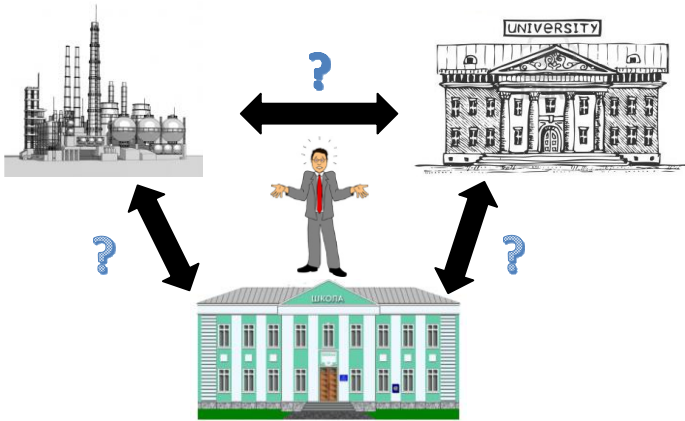
Таким чином, в умовах орієнтації на компетенції в рамках шкільної системи України та реформування освіти в цілому, важливо винести декілька рекомендацій для застосування в Україні:

- Введення обов'язкових профорієнтаційних заходів у формі проектної роботи з залученням зовнішніх партнерів;

- Передбачити на законодавчому рівні та на рівні органів виконавчої влади (Міністерства освіти, департаментів/відділів освіти тощо) виконання проектної роботи учнями старших класів в рамках існуючих навчальних планів для загальноосвітніх шкіл;

- Для учнів, які бажають проводити наукову роботу, дозволити проводити її в рамках конкурсів Національного центру «Мала академія наук України»;

- Рекомендувати науково-дослідним інститутам, університетам, іншим установам всіх форм власності пропонувати власні методики для їх реалізації в рамках проектної роботи в загальноосвітніх школах.

Мал. 2. Зменшення розривів власних компетенцій в трикутнику «школа – вища школа – професія».

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ ТА ЛІТЕРАТУРИ:

1. 2021. Das Bildungswesen in der Bundesrepublik Deutschland 2019/2020. Bonn: KMK.
2. <https://www.gesetze-bayern.de/Content/Document/BayVerf>true>, останній перегляд від 15 серпня 2023 року.
3. <https://www.gesetze-bayern.de/Content/Document/BayEUG>true>, останній перегляд від 15 серпня 2023 року.
4. Das Schulrecht in Bayern, AL 141.
5. Übersicht über das Schulsystem. Landeshauptstadt München. Referat für Bildung und Sport. Stand: April 2021.
6. Die Seminare in der gymnasialen Oberstufe. Bayerisches Staatsministerium für Unterricht und Kultus. 2. Auflage, 2008.
7. Projekt und Schülerleistung Beispiele aus dem Fach AWT an der Hauptschule. Staatsinstitut für Schulqualität und Bildungsforschung. München. 2005.
8. https://www.gesetze-bayern.de/Content/Document/BayVV_2235_1_1_1_K_13049>true (останнє звернення – 14.08.2024).
9. Eyerer P. (2000). TheoPrax – Projektarbeit in Aus- und Weiterbildung. Bausteine für Lernende Organisationen. Stuttgart: Klett-Cotta.
10. Krause D.; Eyerer P. (2008). Schülerprojekte managen. TheoPrax Methodik in Aus- und Weiterbildung. Bielefeld: W. Bertelsmann Verlag.
11. <https://theoprax-stiftung.de/theoprax-im-p-seminar-in-bayern> (останнє звернення - 14.08.2024).

Додаток 1.

- При цьому виді навчання учні ... дуже добре навчаються самоорганізації, заводять контакти з партнерами поза школою, різним можливостям презентувати себе, звертати свої інтереси на інституції поза школою, займатися можливостями свого подальшого навчання після здобуття повної загальної середньої освіти. (Гімназія Еммі Ньотер, м. Ерланген) [6, с. 10].

- Не лише учні виростили з проектною роботою, а і я як вчителька багато вивчила додаткового, а саме завдяки контакту з партнерами проекту (Гімназія Франца Людвіга, м. Бабмерг) [6, с. 11].

- Шкільний експеримент має рекомендуватися без обмежень. ... Також атмосфера під час «викладання» була достатньо приємною, я був дуже радий кожній екскурсії або кожному засіданню. Вміння людей триматися разом в групі, включаючи вчителів, значно зросло (Гімназія Юстуса Лібіха, м. Нойзес [6, с. 11].

Додаток 2.

Найважливіше з Проектно-орієнтованого семінару (P-Seminar)

Цілі та зміст

Компетенція щодо вибору професії	Компетенція в світі професії
<p>Орієнтування щодо</p> <ul style="list-style-type: none"> - Спеціальностей і професійних сфер - власних сильних і слабких сторін 	<p>Проектна робота</p> <p>з відношенням до наукової і/або професійної практики</p>
<p>Професійна і навчальна орієнтація</p>	
<p>Рамкові умови і організація:</p> <ul style="list-style-type: none"> - основний предмет - «Модель-Одного-Вчителя» або «Модель-багатьох-вчителів» - Гнучкий розподіл в часі в періодах навчання в гімназії 11/1, 11/2 і 12/1 (клас/семестр) - Без навчального плану, без обов'язкового внесення до екзамену на здобуття атестата зрілості - Співпраця із зовнішніми партнерами 	<ul style="list-style-type: none"> - Співпраця з одним або багатьма партнерами зі світу професій - Підтримка соціальних і особистих компетенцій
<p>Проведення:</p> <p>10 клас</p> <ul style="list-style-type: none"> - Представлення концепції вчителями (можл. спеціалістами або конференцією вчителів) - Перевірка та погодження концепцій директором школи - Вибір учнями з пропозицій від школи 	<p>Оцінка успішності (ОУ):</p> <p>Протягом трьох періодів навчання, наприклад, може проводитися (визначається вчителем з затвердженням директора школи):</p> <ul style="list-style-type: none"> - Презентація, наприклад, спеціальності або професійної сфери - Пакет документів для прийому на роботу - Успішна організація та планування - Доповіді на уроках (спостереження на засіданнях команди) - Доповіді щодо проєктів - Портфоліо і заключна співбесіда - Без виставлення піврічних оцінок - загалом максимум 30 балів - загалом щонайменше 2 оцінки успішності
<p>Загальна професійна і навчальна орієнтація</p> <ul style="list-style-type: none"> - Аналіз власних сильних сторін (Само- і стороння оцінка) - Пошук щодо шансів і викликів різних спеціальностей та професійних сфер 	<p>Сертифікат: Довідка про</p> <ul style="list-style-type: none"> - Участь в заходах щодо професійної і навчальної орієнтації - Завдання в рамках проєктної роботи - Досягнення в балах і оцінка - Спостереження за компетенціями (на вибір)
<p>Проектна робота</p> <ul style="list-style-type: none"> - Проектна робота в команді, орієнтована на практичне застосування 	

Ковальова-Гончарюк Лілія Олексіївна
КБУ “Музична школа №1 м. Чернівців”

ТРАНСФОРМАЦІЯ НАУКОВИХ ДОСЛІДЖЕНЬ: ОНЛАЙН-НАВЧАННЯ І ГІБРИДНІ МОДЕЛІ

Анотація. Останні десятиліття відзначаються швидкими змінами у засобах навчання та освітній парадигмі. У статті описано перспективи виникнення змішаного навчання, його визначення, синоніми, основні компоненти, моделі впровадження, а також переваги та недоліки. Метою статті є вивчення впливу онлайн-навчання та гібридних моделей на трансформацію наукових досліджень, визначити переваги та виклики цих методів, а також оцінити їхню ефективність і перспективи розвитку для покращення якості і швидкості наукових досліджень. Розглянуто питання дидактики змішаного навчання, включаючи принципи, зміст, методи, засоби та форми організації, що разом утворюють ефективну структуру для досягнення освітніх цілей. Змішане навчання спирається на три елементи: дистанційне навчання (Distance Learning), навчання в аудиторії (Face-to-face Learning) та навчання через Інтернет (Online Learning). Здобувачі освіти періодично відвідують заняття в аудиторії, отримують завдання для роботи на онлайн-платформах, в медiateках та тестових модулях. Дистанційна робота може проходити в групах або індивідуально, а викладач контролює процес і консультує за потреби.

Американські науковці традиційно визначають такі моделі змішаного навчання (табл. 1): ротаційна модель (Rotation), гнучка модель (Flex), особистісно-зорієнтована модель (A La Carte), модель збагаченого віртуального середовища (Enriched Virtual).

Для реалізації змішаного (гібридного) навчання потрібний високий рівень цифрових компетенцій викладача в середовищі e-learning, що є ключовим для розвитку інформаційної та цифрової культури. В університетській освіті важливими стають моделі «Університет 3.0 і 4.0», що вимагають нової свідомості, обчислювального мислення та техніко-опосередкованої комунікації. Переваги змішаного навчання включають можливість аналізу зібраної інформації, адаптації процесу навчання та оцінювання до індивідуальних особливостей, а також отримання позитивного досвіду як при індивідуальній, так і при спільній роботі у віртуальному класі, що сприяє відчуттю успіху.

Ключові слова: онлайн-навчання, гібридні моделі, інформаційна та цифрова культура, трансформацію наукових досліджень, перспективи розвитку змішаного навчання.

Abstract. Recent decades have been marked by rapid changes in teaching methods and educational paradigms. The article describes the prospects for the emergence of blended learning, its definition, synonyms, main components, implementation models, as well as advantages and disadvantages. The purpose of the article is to study the influence of online learning and hybrid models on the transformation of scientific research, to determine the advantages and challenges of these methods, as well as to evaluate their effectiveness and development prospects for improving the quality and speed of scientific research. The issue of didactics of blended learning is considered, including principles, content, methods, means and forms of organization, which together form an effective structure for achieving educational goals. Blended learning is based on three elements: distance learning (Distance Learning), classroom learning (Face-to-face Learning) and online learning. Students periodically attend classes in the classroom, receive tasks to work on online platforms, in media libraries and test modules. Remote work can take place in groups or individually, and the teacher monitors the process and advises as needed. American scientists traditionally define the following models of blended learning (Table 1): rotational model (Rotation), flexible model (Flex), person-oriented model (A La Carte), model of enriched virtual environment (Enriched Virtual).

The implementation of mixed (hybrid) learning requires a high level of digital competence of the teacher in the e-learning environment, which is key to the development of information and digital culture. "University 3.0 and 4.0" models are becoming important in university education, which require a new consciousness, computational thinking, and technically mediated communication. The advantages of blended learning include the ability to analyze the collected information, adapt the learning and assessment process to individual characteristics, as well as having a positive experience in both individual and collaborative work in the virtual classroom, which contributes to a sense of success.

Keywords: online education, hybrid models, information and digital culture, transformation of scientific research, prospects for the development of blended learning.

У Національній доктрині розвитку освіти України на XXI століття акцентується на впровадженні нових концепцій, сучасних технологій та науково-методичних досягнень у освітній процес. Традиційна освіта, що базується на безпосередньому спілкуванні, доповнюється комунікативними технологіями, зокрема дистанційним і змішаним навчанням. Розвиток мережних технологій сприяв поширенню дистанційного, електронного та модульного навчання, які активно використовуються в освітніх закладах. ІКТ в освіті сьогодні включає не лише флешки та презентації, а й сучасні онлайн-сервіси, навчальні платформи, хмарні сервіси та мультимедійні ресурси.

Сучасні зарубіжні науковці (Ч. Бонк, Ч. Грейхам, М. Хорн, Х. Стакер та ін.) поглибили й трансформували поняття «змішане навчання», визначивши теоретико-методологічні та методичні аспекти його впровадження в освітню практику [1–5].

Генезис «змішаного навчання» починається з 90-х років, хоча передумови для його виникнення з'явилися ще в 1974 році, коли М. Крюгер створив «відеоплейс» - інтерактивне середовище, яке сьогодні є елементом гейміфікації освіти. На трансформацію освіти в сучасному суспільстві впливають такі чинники: швидкий розвиток технологій, зростання наукової та технічної інформації, інтеграція наук у дослідження та проникнення інформатизації в усі сфери суспільного життя, включаючи освіту і управлінську діяльність [1, 3, 5].

Метою статті є вивчення впливу онлайн-навчання та гібридних моделей на трансформацію наукових досліджень, визначити переваги та виклики цих методів, а також оцінити їхню ефективність і перспективи розвитку для покращення якості і швидкості наукових досліджень.

Здобувач освіти отримує знання як очно, спілкуючись з викладачами та іншими студентами, так і самостійно, використовуючи сучасні цифрові технології. Це не просто традиційні заняття в аудиторії, оскільки частину матеріалу освоює з гаджетами в зручний для себе час та темп. Це також не дистанційне навчання, де викладачі надають мінімальну допомогу і студент з'являється лише на екзамені, і не виключно комп'ютерне навчання, оскільки студент є частиною навчальної групи і розвивається разом з іншими [1, 2].

Для реалізації змішаного (гібридного) навчання потрібний високий рівень цифрових компетенцій викладача в середовищі e-learning, що є ключовим для розвитку інформаційної та цифрової культури. В університетській освіті важливими стають моделі «Університет 3.0 і 4.0», що вимагають нової свідомості, обчислювального мислення та техніко-опосередкованої комунікації.

Сутність змішаного навчання полягає в інтеграції традиційних і інноваційних форм (електронних і мобільних), що дозволяє студентам самостійно контролювати темп, час і місце навчання. Це новаторське підходження швидко стає реальністю в школах і вузах, перетворюючи скромний методичний прийом у нове педагогічне світогляд. Незважаючи на відсутність масштабних досліджень, зростаючий вплив інформаційних технологій на освіту є очевидним. Змішане навчання вимагає постійного розвитку цифрових компетенцій у викладачів та навичок у дизайні навчання [2, 4].

Змішане навчання спирається на три елементи: дистанційне навчання (Distance Learning), навчання в аудиторії (Face-to-face Learning) та навчання через Інтернет (Online Learning). Здобувачі освіти періодично відвідують заняття в аудиторії, отримують завдання для роботи на онлайн-платформах, в медіатеках та тестових модулях.

Дистанційна робота може проходити в групах або індивідуально, а викладач контролює процес і консультує за потреби [2, 5].

Основне завдання викладача – правильно скласти курс і розподілити навчальний матеріал. Потрібно чітко визначити матеріал для самостійного вивчення, індивідуальних занять та групової роботи. Дистанційна частина повинна включати групові проекти, творчі, лабораторні завдання, довідкові матеріали, додаткові ресурси та проміжні тести. Перевірка знань має проводитися як онлайн, так і в аудиторії [3, 5].

Американські науковці традиційно визначають такі моделі змішаного навчання (табл. 1): ротаційна модель (Rotation), гнучка модель (Flex), особистісно-зорієнтована модель (A La Carte), модель збагаченого віртуального середовища (Enriched Virtual) [2, 4].

Таблиця 1

Гібридні моделі Blended Learning навчання

<i>№ n/n</i>	<i>Вид моделі</i>	<i>Характеристика</i>
<i>1</i>	<i>2</i>	<i>3</i>
1	Rotation model	Ґрунтується на принципі ротації, коли студенти навчаються за графіком, переміщаючись між станціями, які можуть включати онлайн-навчання, групові заняття, проектну роботу, індивідуальні заняття з викладачем та письмові завдання
	Station Rotation	Здобувачі освіти навчаються у групах згідно з певним графіком ротації, що є спільним для всіх
	Lab Rotation	Курс або предмет, коли здобувачі освіти працюють в лабораторії, оснащених комп'ютерами
	Flipped Classroom	Відмінність його у тому, що здобувачі освіти отримують основний навчальний матеріал та інструкції онлайн
	Individual Rotation	Кожен здобувач освіти займається за своїм індивідуальним графіком ротації
2	Flex model	Онлайн навчання є основним. Здобувачі освіти навчаються в аудиторіях із закріпленням викладачем і консультантами, мають індивідуальні навчальні плани, а також беруть участь у групових заняттях, проектній роботі та індивідуальних консультаціях
3	A La Carte model	Визначає навчання здобувачів освіти тільки онлайн в якості доповнення до тих курсів, що відбуваються в аудиторіях. Викладач працює тільки в режимі онлайн. При здійсненні такої моделі здобувачі освіти можуть знаходитись в аудиторії чи вдома
4	Enriched Virtual model	Пропонує спочатку традиційне навчання у вигляді аудиторних занять, решту курсу здобувачі освіти опановують на відстані в режимі онлайн

Таким чином, викладач проводить як традиційне, так і онлайн навчання. Деякі програми спочатку були повністю онлайн, але згодом додали елементи традиційного навчання для отримання досвіду аудиторних занять.

Переваги змішаного навчання включають можливість аналізу зібраної інформації, адаптації процесу навчання та оцінювання до індивідуальних особливостей, а також отримання позитивного досвіду як при індивідуальній, так і при спільній роботі у віртуальному класі, що сприяє відчуттю успіху (табл. 2).

Недоліки та переваги змішаного навчання

Недоліки	Переваги
1	2
Залежність від технічних засобів навчання вимагає їхньої надійності, простоти у використанні та сучасності; технічна підтримка є надзвичайно важливою для досягнення бажаного ефекту	Індивідуалізація навчання, можливість саморозвитку, самостійного навчання, мотивація здобувачів освіти, виникнення відчуття успіху
Нерегулярність перегляду лекцій і, як наслідок, відставання здобувачів освіти	Можливість проведення тестування великої кількості здобувачів освіти та отримання негайного зворотного зв'язку, збільшення навчального часу та кількості матеріалів
Комп'ютерна неграмотність може стати на заваді тим, хто хоче отримати доступ до матеріалів курсу	Використання автентичних навчальних матеріалів, охоплення великої кількості учасників навчання, можливість покращити умови роботи, можливість долучити кращих викладачів та консультантів, економія матеріальних ресурсів

Змішане навчання є прогресивним підходом, який відповідає принципу гуманістичності, забезпечуючи можливість навчання для всіх, незалежно від соціального статусу, географічної або тимчасової ізольованості, соціальної незахищеності, фізичних обмежень або зайнятості.

Змішаний підхід до навчання є актуальною освітньою технологією, що поєднує гнучкість дистанційного курсу і переваги традиційного класу. Це не просто додавання сучасних технологій до традиційного навчання, а новий підхід, що трансформує структуру, зміст навчання та ролі викладача і студента. Раніше змішане навчання обмежувалося лекціями та матеріалами, а сьогодні включає різні підходи, такі як синхронні та асинхронні формати в мережі.

Висновок.

1. Вплив онлайн-навчання на сучасні наукові дослідження зумовлений зміною процесів збору та аналізу даних у наукових дослідженнях, а також впливом на колаборацію між дослідниками.

2. Інтеграція гібридних моделей у наукових дослідженнях обумовлена аналізом того, як поєднання традиційних та онлайн-методів впливає на ефективність і якість наукових досліджень.

3. Можливості та виклики онлайн-навчання в академічних дослідженнях ґрунтуються оглядом переваг та обмежень онлайн-навчання для дослідників, включаючи доступ до ресурсів, співпрацю і збереження академічної чесності.

4. Роль гібридних навчальних платформ у підтримці наукових досліджень базується на використанні гібридних платформ для управління науковими проектами, збору даних і комунікації між науковцями.

Перспективи розвитку наукових досліджень в умовах онлайн- та гібридного навчання
 Прогнозування майбутніх тенденцій у наукових дослідженнях, пов'язаних з розвитком онлайн- та гібридних навчальних моделей.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Blended Learning Model Definitions [Electronic Resource]. URL: <http://www.christenseninstitute.org/blendedlearning-definitions-and-models/>
2. Bonk C.J. The Handbook of Blended Learning: Global erspectives, Local Designs. Pfeiffer, 2006. 624 с.
3. Візнюк І., Долинна А., Долинний С., Паламарчук О. Формування інформаційної компетентності в освітньо-професійній сфері діяльності аспірантів. Організаційна психологія. Економічна психологія, 2023. (1(28), 76-84. URL: <https://doi.org/10.31108/2.2023.1.28.8>
4. Кадемія М.Ю., Візнюк І. М., Поліщук А.С., Долинний С.С. Використання штучного інтелекту у вивченні іноземної мови здобувачами освіти. Сучасні інформаційні технології та інноваційні методики навчання у підготовці фахівців: методологія, теорія, досвід, проблеми: збірник наукових праць. Вінниця: ТОВ «Друк плюс», 2022. Вип. 63. С. 153-163. DOI: <https://doi.org/10.31652/2412-1142-2022-63-153-16>
5. Чугай О.Ю. Змішане або гібридне навчання як трансформація традиційної освітньої моделі. Новітні освітні технології в контексті Євроінтеграції: Матеріали X Міжнар. наук.-пр. конференції. 14 січня 2015 р. К. : ЦУЛ. С. 154-158.

REFERENCES:

1. Blended Learning Model Definitions [Blended Learning Model Definitions]. URL: <http://www.christenseninstitute.org/blendedlearning-definitions-and-models/> [in USA].
2. Bonk C.J. (2006). The Handbook of Blended Learning: Global erspectives, Local Designs [The Handbook of Blended Learning: Global erspectives, Local Designs]. Pfeiffer, 624 [in USA].
3. Vizniuk I., Dolyinna A., Dolyynni S., Palamarchuk O. (2023). Formuvannya informatsiinoi kompetentnosti v osvitno-profesiinii sferi diialnosti aspirantiv [Formation of information competence in the educational and professional field of graduate students]. Orhanizatsiina psykholohiia. Ekonomichna psykholohiia, 1(28), 76-84. URL: <https://doi.org/10.31108/2.2023.1.28.8> [in Ukrainian].
4. Kademiia M.Iu., Vizniuk I. M., Polishchuk A.S., Dolyynni S.S. (2022). Vykorystannia shtuchnoho intelektu u yvchenni inozemnoi movy zdobuvachamy osvity [The use of artificial intelligence in the study of a foreign language by students of education]. Suchasni informatsiini tekhnolohii ta innovatsiini metodyky navchannia u pidhotovtsi fakhivtsiv: metodolohiia, teoriia, dosvid, problemy: zbirnyk naukovykh prats. Vinnytsia: TOV «Druk plus», 63, 153-163. DOI: <https://doi.org/10.31652/2412-1142-2022-63-153-16> [in Ukrainian].
5. Chuhai O.Iu. (2015), Zmishane abo hibryдне navchannia yak transformatsiia tradytsiinoi osvitnoi modeli [Mixed or hybrid learning as a transformation of the traditional educational model. The latest educational technologies in the context of European integration]. Novitni osvitni tekhnolohii v konteksti Yevrointehratsii: Materialy X Mizhnar. nauk.-pr. konferentsii. 14 sichnia. K. : TsUL, 154-158 [in Ukrainian].

ПОЛІТИЧНІ НАУКИ

Шумейко Зоя Григорівна
здобувач ступеня доктора філософії
Волинський національний університет
імені Лесі Українки,
м. Луцьк

ОПОЗИЦІЯ ЯК ПОЛІТИЧНИЙ ІНСТИТУТ

Практика досліджень вітчизняних та зарубіжних вчених свідчить про поступову тенденцію зростання інтересу до питання політичної опозиції. Однією з основних причин такої тенденції є роль опозиції в політичній площині, як інституту регулювання діяльності влади, що здатен впливати на неї шляхом побудови спільного діалогу та пошуком консенсусу між «владною меншістю» та «владною більшістю».

Термін «опозиція» (лат. *oppositio* – протиставлення) в науковій літературі має ряд визначення. Якщо аналізувати опозицію в контексті системної політики варто говорити про політичну опозицію, як складову політичного життя. «Існування опозиції є органічним явищем, необхідною характеристикою політичного устрою демократичних країн світу. Виступаючи повноправним інститутом політичної системи, опозиція є ефективним засобом цивілізованого розв'язання суперечностей між інтересами різних соціальних груп, висловлених на політичному рівні» [1].

В сучасній політології поняття «політична опозиція» трактують як: інакомислення, виступ проти позиції більшості; протидія, опір певній політичній лінії; виступ проти панівної думки уряду, системи влади [2]. Досвід демократичних країн світу свідчить про те, що політична опозиція є виразником інтересів «владної меншості», важливим механізмом представництва суспільних інтересів, однією із важливих ланок державного управління.

Термін «інститут» (лат. *institutium* – встановлення, запровадження, звичай) – сукупність форм і структур суспільної організації встановлених рядом вимог. До інститутів, що діють в політичній площині, зокрема належать: інститут президентства, інститут багатопартійності, інститут політичного лідерства та ін. [3].

Відповідно до трактування вітчизняних політологів термін «політичний інститут» це – визначені обмеження, що регулюють правила взаємодії політичних суб'єктів. Дотримання даних обмежень обумовлене виконанням, як формальних правил (статутне право, правила) так і неформальних обмежень (норми поведінки, традиції). Політичний інститут є одним із ключових елементів, які упорядковують політичні відносини сприяючи демократизації політики [3].

Ефективне функціонування опозиції, як політичного інституту передбачає в першу чергу наявність конструктивних взаємовідносин основних суб'єктів суспільно-політичної системи – влади та політичної опозиції, влади та громадянського суспільства. За умови існування дієвої опозиції фактично унеможливується факт прийняття суспільно-політичних рішень в інтересах виключно представників більшості, зокрема й фактів лобіювання інтересів обмеженого кола осіб.

Науковці виділяють два основних підходи до визначення досліджуваного в роботі інституту політичної опозиції. Зокрема, перший стосується безпосередньо політичної площини в межах якої діє опозиція, другий об'єднує сукупність правил, звичок, які регулюють правила політичного життя в межах діяльності політичних суб'єктів.

Для аналізу політичної опозиції важливу роль відіграє поділ за характером взаємодії політичних суб'єктів – формальні та неформальні. Формальні охоплюють правила поведінки, норми, неформальні – правила, які формуються в результаті взаємодій, характерною рисою яких є постійні зміни.

Політичний інститут не є величиною сталою, адже інститут здатний зазнавати трансформацій під впливом, як політичних факторів (змін державного устрою, змін політичних партій, які займають позицію парламентської більшості) так і суспільних [4].

Наявність протиріч серед «владної більшості» та «владної меншості» в політичному житті створює конкурентне середовище, що сприяє формуванню альтернативності політичного ладу, обраного політичного курсу.

Отже, опозиція як політичний інститут належить до одного із важливих чинників забезпечення демократичних перетворень. Альтернативність вибору політичної влади утверджує засади плюралізму та формує тенденцію до налагодження політичної комунікації суб'єктів політики.

СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ

1. Національна Безпека і оборона. Український центр економічних і політичних досліджень імені Олександра Разумкова. 2002. Вип. 7 (31). 68 с.
2. Балабан Р.В. Політична влада і опозиція в Україні: порівняльний аналіз із зарубіжними країнами: монографія / за ред. Ф.М. Рудича. Київ: ІПіЕНД ім.І.Ф.Кураса НАН України, 2016. 488 с.
3. Політологія: навчальний енциклопедичний словник довідник для студентів ВНЗ I-IV рівнів акредитації / За наук. ред. д-ра політ. н. Хоми Н.М. [В.М. Денисенко, О.М. Сорба, Л.Я. Угрин та ін.]. – Львів : «Новий Світ – 2000», 2014. – 778 с.
4. Постригань Г.Ф. Опозиція та опозиційність в теоретичних співставленнях // Політична опозиція: теорія та історія, світовий досвід та українська практика. Матеріали науково-практичної конференції / Відп. ред. І.М. Варзар. – К., 1996. – С. 172-177.

ПСИХОЛОГІЧНІ НАУКИ

Андрієні А.В.

Національна академія Служби безпеки України

ЕТНІЧНА ІДЕНТИЧНІСТЬ ЯК СКЛАДОВА СОЦІАЛЬНОЇ ІДЕНТИЧНОСТІ ОСОБИСТОСТІ

Широкомасштабна війна, яку розв'язала російська федерація проти України, дала українському суспільству потужний імпульс до змін, які помітні неозброєним оком.

Події лютого 2022 року переконали нас у тому, що потрібно говорити про ідентичність. Тема ідентичності настільки важлива на сьогоднішній день, що залишається викликом для українців. Питання, хто ми є і до кого належимо, було актуальним, і війна його робить ще більш актуальним.

Зараз на фронті воюють люди різних національностей, але вони свідомо роблять вибір – навіть як представники інших етносів, націй, країн – битися за українські цінності, які складають основу національної ідентичності.

Національна ідентичність не зводиться тільки до відчуття своєї приналежності до нації. Домінантними почуттями мають бути любов до своєї країни, народу, нації і, зрештою, гордість за справжні досягнення, перемоги, за національну культуру. Гордість за те, що ми робимо і що ще будемо робити.

Соціально-психологічні поняття ідентифікації та ідентичності є дуже важливими. Ці поняття близькі зі значенням, але як наукові терміни вони істотно розрізняються. У найзагальнішому значенні ідентифікація – це уподібнення чого-небудь. У психології, а також інших соціальних і гуманітарних науках виділяють різні типи ідентифікації. Наприклад, часто визначають ідентифікацію як встановлення тотожності якого-небудь невідомого матеріального об'єкта вже відомому об'єкту на підставі збігу будь-яких істотних ознак. Під особистою ідентифікацією (самоідентифікацією) зазвичай розуміють результат формування ставлення особистості до самої себе.

Поняття ідентифікації вперше було введено засновником психоаналізу З. Фрейдом, але найбільшого поширення набуло в соціальній психології. Спочатку З. Фрейд розглядав ідентифікацію як несвідомий процес наслідування, один з механізмів психологічного захисту особистості, а також як один із чинників формування морально-етичної регуляції психіки людини, яка відбувається через привласнення людиною (насамперед, дитиною) зразків і схем поведінки в суспільстві. У соціальній психології ідентифікацію вважають важливою умовою соціалізації, яке забезпечує прийняття людиною соціальних ролей при усвідомленні факту його приналежності до соціальної групи (професійної, вікової, політичної, релігійної, етнічної, расової та ін.).

Саме З. Фрейд сформував нову парадигму дослідження проблеми ідентичності, вважаючи, що ідентичність виявляється не тільки як несвідомий емоційний зв'язок дитини з батьками, але й важливий механізм взаємодії між особистістю і соціальною групою. Вивчаючи проблеми ототожнення індивіда з певною групою, він пов'язував ідентичність із протиставленням любові до власної групи та агресії щодо інших груп [1].

З часом поняття «ідентичність» опиняється в центрі уваги багатьох наук – соціології, політології, етнології. Однак тільки тоді, коли його почали вивчати з точки зору психології, воно стало справді науковим.

Після виходу в світ роботи Е. Фрома «Втеча від свободи», де було дано аналіз особливостям взаємовідносин людини та суспільства, поняття «ідентичність» стало одним із основних у психології. Е. Фром чітко розділяв поняття «персональна» та «соціальна» ідентичність. Під персональною ідентичністю він розуміє усвідомлення особистістю себе, як незалежної, окремої особистості. Під соціальною ідентичністю – потребу зв'язку з навколишнім світом. Слушною є думка Е. Еріксона, який розглядає ідентичність як постособистісний конструкт, що відображає внутрішню солідарність людини із соціальними, груповими ідеалами і стандартами [2].

Етнічна ідентичність є складовою соціальної ідентичності особистості. Це психологічна категорія, якою позначають усвідомлення людиною своєї належності до певних етнічних спільностей.

Процес етнічної ідентичності відбувається шляхом інтеріоризації норм, звичаїв, традицій, досвіду, цінностей соціокультурного середовища. Для успішного формування етнічної ідентичності, особистість має засвоїти базові життєві реалії. Етнічна ідентичність формується як результат взаємодії особистості й суспільства та постає рушійним, пусковим механізмом для подальшого орієнтування у просторі, взаємодії та міжособистісного розуміння [3].

Термін «етнічна ідентичність» порівняно новий. Він уперше був використаний у працях американського дослідника Д. Рисмана в 1953 році.

В зарубіжних дослідженнях етнічність у широкому розумінні – це соціально-психологічна категорія, що реалізується в усвідомленні своєї належності до певної етнічної спільноти. Тому вона й досліджується в межах таких основних напрямів, як інструменталізм та конструктивізм.

«Етнічна ідентичність – це результат когнітивно-емоційного процесу самоусвідомлення людини як представника якого-небудь етносу, певний ступінь ототожнення з цим етносом і відособлення від інших етносів» [4, с. 50].

Участь у соціальному житті та культурній практиці певної етнічної групи (використання мови, конфесійна належність, підтримання культурних традицій і т. ін.) досить часто розглядається як певний індикатор етнічної ідентичності індивіда. Однак досі виникає багато запитань про наявність зв'язку між тим, ким себе вважає індивід і як він діє у реальному житті, тобто між етнічною самоідентичністю і його належністю до етнічної групи.

До структури етнічної ідентичності належать такі основні компоненти:

- 1) етнічна самоназва;
- 2) етнічна обізнаність (знання про етнічні групи – свою і чужі, їх історію, звичаї, особливості культури).

На основі знань про етнічні групи формується комплекс уявлень, які утворюють систему етнодиференціальних ознак – мова, цінності, норми, історична пам'ять, релігія, міфи про спільних предків, національний характер, народне та професійне мистецтво, уявлення про рідну землю й т. ін.

«Етнічна ідентифікація – це психічний процес, за допомогою якого індивід А (чи група індивідів) визначає (визначають) до якого етносу належить індивід Б (або група індивідів - представники одного етносу)» [4, с. 51].

Етнічна самоідентифікація – це процес віднесення людиною себе до певної етнічної спільності.

Розглядаючи етапи становлення етнічної ідентичності, варто зазначити, що концепція розвитку усвідомлення дітьми власної належності до етнічної групи вперше була обґрунтована швейцарським психологом і філософом, відомим дослідником психіки Ж. Піаже.

Дослідник проаналізував дві сторони одного процесу – формування: 1) поняття «батьківщина»; 2) образу «інших країн» та «іноземців». Розвиток етнічної ідентичності Ж. Піаже розглядав у вигляді створення когнітивної моделі, що пов'язана з поняттям «батьківщина». Проявами знань про етнічні явища виступали етнічні почуття.

На сучасному етапі розвитку науки проводиться значна кількість досліджень [1; 4], в яких уточнюються і конкретизуються вікові межі етапів розвитку етнічної ідентичності. Більшість дослідників відзначають, що перші прояви дифузної ідентифікації з етнічною групою помічено у дітей 3-4 років (за допомогою сприймання яскравих зовнішніх відмінностей). Однак більшість авторів підтримують думку Ж. Піаже про те, що «реалізованої» етнічної ідентичності дитина досягає вже у молодшому шкільному віці, оскільки в цьому віці першочергового значення для індивіда набуває саморефлексія. У дітей віком від 6 до 10 років етнічні уявлення є нестабільними і швидко змінюються. У підлітковому віці індивід досягає етнічної ідентичності, з'являються мотиви вибору етнічної належності. Поступово, від простого використання етнічного ярлика, у дитини з'являється сукупність знань про власні етнічні особливості, що стають основою етнічної самосвідомості. Майже у 18-20 років людина визнає свою етнічну належність, яка залишається незмінною упродовж усього її життя.

Етнічну ідентичність можна розглядати з одного боку, як фактор ідентифікації зі своєю національно-етнічною групою, а з другого – як фактор диференціації з іншими групами. Це чітко простежується у сфері міжетнічних відносин, де вона регулює ступінь, характер, особливості внутрішньої групової і міжетнічної інтеграції, які реалізуються у міжетнічній взаємодії. Етнічна ідентичність – це центральний конструкт міжетнічних відносин.

На сьогоднішній день, при вивченні проблеми етнічної ідентичності серед сучасних вітчизняних етнопсихологів є найбільш популярними та поширеними дві концепції – соціальної ідентичності (Г. Тешфела та Дж. Тернера); двох вимірів ідентичності (Дж. Беррі) [5].

У межах першої концепції висувається загальний психологічний принцип, згідно якого специфіка групової категоризації полягає у тому, що групова ідентифікація безпосередньо пов'язана з іншим когнітивним процесом – диференціацією категоризованих груп.

У межах другої концепції розглядається модель двох вимірів ідентичності та передбачається, що етнічні ідентичності зі своєю та чужою етнічними групами можуть існувати незалежно одна від одної. Члени етнічної групи можуть мати як сильну, так і слабку ідентифікацію і зі своєю групою, і з групою домінантної більшості.

Взагалі, як зазначає Є. Карпенко [5] проблема етнічної ідентичності в межах етнопсихології переважно розглядається у контексті більш широкої проблеми

соціалізації індивіда, при цьому ідентичність етнічна кваліфікується як один із параметрів соціальної ідентичності.

За певних умов може розвиватися негативна етнічна ідентичність, яка може супроводжуватися почуттям меншовартості.

Людина з негативною ідентичністю може по-різному реагувати на негативні судження про свій етнос та, як результат, на власний негативний «Я-образ». Вона може приписувати такі судження не собі, а іншим представникам свого етносу, встановивши психологічну межу між групою і власним «Я». Таким чином забезпечується збереження високої самооцінки, не з'являється почуття меншовартості та розвивається нетотожність себе і свого народу.

В Україні проблема ідентичності активно досліджується в роботах сучасних науковців, зокрема І. Данилюка, В. Дияк, Н. Висоцької, В. Вінкова, О. Кіндратець, Н. Кривди, М. Пірен, С. Павлука, О. Савицької, Л. Співак, Т. Сергієнко, М. Степико, К. Тушко, С. Яремчука та ін. Визначальною характеристикою означених досліджень є системність дослідження проблеми відродження етнічної ідентичності українців у контексті становлення та розбудови української політичної нації та інтеграції її в європейське співтовариство.

У сучасній вітчизняній науці простежується тенденція відмови від жорсткого слідування тієї чи іншої концепції, спостерігається широкий діапазон точок зору на означені проблеми. Науковці сьогодні розробляють методологію вивчення етнічної та національної ідентичності на основі критики або ж переоцінки дослідження етнічного дискурсу радянського періоду. Також українськими дослідниками велику увагу присвячено актуальним питанням формування та відтворення етнічної ідентичності в умовах глобалізації культурного простору і мультикультуралізму.

Достатньо цікавими виявилися емпіричні дослідження [6], проведені у 2023 році Інститутом соціальної та політичної психології НАПН України. Було вивчено, як залежно від проявів ідентичності громадян України відбувається переживання ними загроз і як змінюється в умовах небезпеки їхня поведінка. Визначаючи свою належність до спільноти, респонденти більшою мірою виявилися схильними обирати громадянську ідентичність – 80,9% (лише для 8,6% вона неважлива, а 10,4% щодо цього вагаються або не можуть визначитися), місцеву – 54,5%, європейську – 54,5%, професійну – 54,1%, тоді як релігійна і східнослов'янська важливі лише для 16,9% і 22,4% респондентів відповідно. Найвищі показники щодо громадянської ідентичності серед інших варіантів ідентичності явно демонструють важливість для респондентів віднесення себе до громадян України в такий складний для держави період.

Природа та сутність етнічної ідентичності дуалістична: з одного боку, вона характеризується впливом ззовні, формуючись під зовнішніми чинниками, а з іншого – вона може конструюватися та управлятися особистістю.

Основними сутнісними ознаками етнічної ідентичності слід визначити: володіння рідною мовою; наявність певної спрямованості світогляду, соціальних якостей, освоєння духовної культури етносу (наукових знань, вірувань, норм моральності, художніх та естетичних досягнень та ін); включеність у господарську діяльність народу; подібність психічного складу; слідування національним традиціям, звичкам, обрядам, святкам; усвідомлення свого зв'язку з культурою народу, готовність діяти в її інтересах.

Етнічна ідентичність в сучасному соціумі характеризується потужними змінами, динамічними трансформаціями.

Від так, можна зробити висновок, що етнічна ідентичність – це один з найбільш стійких історичних видів соціальної ідентичності, що є результатом пізнавально-емоційного процесу самовизначення особистості в соціокультурному просторі і характеризується усвідомленням своєї належності до певної етнічної спільності, а також розумінням, оцінюванням і переживанням свого членства в ній.

Безумовно, етнічна ідентичність є набутою, а не вродженою якістю. Інколи етнічна ідентичність свідомо приховується, а іноді – свідомо демонструється. Етнічна ідентичність є динамічним, а не статичним явищем. Процес її становлення не закінчується у підлітковому віці. Зовнішні обставини можуть зумовлювати переосмислення людиною ролі етнічної належності в її житті та призводити до трансформації її етнічної ідентичності. На трансформацію етнічної ідентичності впливають чинники, що пов'язані із змінами у житті суспільства.

На усвідомлення людиною власної етнічної належності передусім впливає те, в якому середовищі вона існує – в поліетнічному чи моноетнічному.

Ситуація міжетнічного спілкування надає індивіду більше можливостей для набуття знань про особливості своєї та інших етнічних груп, сприяє розвитку міжетнічного розуміння і формування комунікативних навичок. Дитина, яка живе в моноетнічному середовищі, значно раніше усвідомлює свою етнічну належність.

На розвиток етнічної ідентичності впливають і знання дитини про те, до якої етнічної спільності вона належить – до групи більшості чи групи меншості. Зазвичай, у дітей з етнічної меншості процес формування етнічної ідентичності розпочинається раніше, оскільки вони більше освідомленні про домінуючу культуру за допомогою засобів масової інформації та особистісних контактів. На протигагу, в культурі більшості такі контакти і знання можуть бути відсутніми взагалі. Однак знання меншості про відмінності між кількома культурами та усвідомлення власної належності до етнічної групи меншості не є свідченням того факту, що діти надаватимуть перевагу своїй групі та визнаватимуть власну належність до неї. Наприклад, пакистанські діти віддавали перевагу шотландським іменам і зовнішності, що були характерними для групи більшості [1].

Під час процесу соціалізації, тобто передачі новому поколінню норм і цінностей соціокультурного середовища, у представників усіх етнічних меншин відбувається внутрішньогрупова орієнтація. Тобто, із віком у дитини з'являються знання про міжетнічні відмінності, що сприяють реалістичному визначенню дитиною власної належності до певної групи.

Узагальнюючи викладене вище, можна стверджувати, що етнічна ідентичність – це історично і соціально обумовлене багатоаспектне і динамічне явище соціокультурної дійсності, яке чинить серйозний і протирічливий вплив на етносоціальні процеси сучасності.

Етнічна ідентичність є складовою соціальної ідентичності особистості. Це психологічна категорія, якою позначають усвідомлення людиною своєї належності до певних етнічних спільностей.

Таким чином, етнічна ідентичність може бути розглянута як результат взаємодії та роботи індивідуальної і суспільної свідомості, ототожнення особистості і суспільства із своїм історичним минулим, сьогоденням і майбутнім.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Андрієті А. В. Етнопсихологія : навч. посіб. Київ: НА СБУ, 2021. 188 с.
2. Пірен М. І. Етнопсихологія: підруч. Київ : Університет «Україна», 2011. 526 с.
3. Данилюк І. В., Гресько В. В. Етнічна ідентичність як вияв соціалізованості особистості. Вісник Київського національного університету ім. Тараса Шевченка. Серія «Психологія». Київ, 2017. Том 1(№ 6-7), С. 44-46.
4. Савицька О. В., Співак Л. М. Етнопсихологія : навч. посіб. 3-тє вид. Київ : Каравела, 2023. 264 с.
5. Карпенко Є. В. Етнічна ідентичність в контексті соціально-психологічних досліджень. Вчені записки ТНУ імені В. І. Вернадського. Серія «Психологія». Київ, 2022. Том 33(№ 72), С. 10-15.
6. Вінков В. Ю. Ідентичність українця в умовах війни: особливості переживання загроз. Проблеми політичної психології. Київ, 2023. Том 14 (№ 28), С. 79-92.

Камєнєва Юлія Володимирівна,
студентка

yuliakameneva371@gmail.com

Науковий керівник – Пастернак Ярослав Михайлович,
доктор фіз.-мат наук,
професор кафедри комп'ютерних наук та кібербезпеки

Волинський національний університет імені Лесі Українки
м.Луцьк, Україна

ПСИХОЛОГІЧНІ АСПЕКТИ КІБЕРБУЛІНГУ

Вступ. Насильницька поведінка серед підлітків і молоді є серйозною проблемою в багатьох країнах. В останні роки до традиційних форм насильства додалися нові форми агресії, засновані на інформаційно-комунікаційних технологіях.

Кожна тактика кібербулінгу включає використання технологічного інструменту (мобільний телефон, ноутбук, відеокамера або сайт соціальної мережі). Завдяки розвитку інтернет-технологій кожен може отримати доступ до інтернету. Оскільки підлітки часто збираються в інтернеті через соціальні медіа, вони стають легкими мішенями для кібербулінгу. Способи, якими кібербулер може атакувати ціль, включають надсилання погрозливих електронних листів, пересилання приватного номера телефону або електронної пошти цілі в інтернет, надсилання численних анонімних електронних листів для їх переслідування, обговорення цілі в чаті або за допомогою текстових повідомлень. Кібербулером може бути як людина, яку ціль знає, так і незнайомиць в інтернеті.

Мета. У своїй роботі розглянула дослідження загальних концепції шляхів впливу на емоційне здоров'я від кібербулінгу серед молоді, важливість вчасно звертатись за допомогою при подібних ситуаціях.

Матеріали і методи. У роботі використовувались основні поняття і характеристики, такі як: типи кібербулінгу, вікові та гендерні відмінності, збіги з традиційним булінгом, відмінності між кібербулінгом і традиційним булінгом, мотиви та вплив кібервпливу, стратегії подолання та запобігання можливості втручання.

Результати і обговорення. За останнє десятиліття обізнаність про кіберзаликування, а також дослідження та публікації зросли дуже швидко. Приклади того, що становить кібербулінг, включають комунікації, які намагаються залякати, контролювати, маніпулювати, принижувати, неправдиво дискредитувати або принижувати отримувача. Дії є навмисними, повторюваними та ворожими, спрямованими на заподіяння шкоди іншій людині.

Кібербулінг має кілька форм:

- Флеймінг: електронне передавання гнівних або грубих повідомлень;
- Переслідування: неодноразове надсилання образливих або загрозливих повідомлень;
- Кіберсталкінг: погрози завдання шкоди або залякування;
- Денігрування: приниження, поширення жорстоких чуток;
- Маскування: видавання себе за іншу людину та поширення інформації для пошкодження репутації;

- Розкриття: розголошення особистої інформації про людину, яка була передана в конфіденційній обстановці;
- Виключення: злісне виключення людини з групи в інтернеті, наприклад, з чату або гри, об'єднання проти однієї особи.

Деякі булери навіть створюють вебсайти або блоги, щоб публікувати зображення жертви, розголошувати їхню особисту інформацію, поширювати плітки про жертву, висловлювати, чому вони ненавидять жертву, закликати людей погодитися з їхньою точкою зору, і, звичайно, надсилати посилання жертві, щоб переконатися, що вона це побачила:

- Цифровий напад: коли група люто атакує одну людину через Facebook, Twitter, Ask.fm, груповий чат, коментарі або миттєві повідомлення.
- Вебсайт для оцінювання: коли хтось завантажує фото жертви і змушує інших голосувати за їхнього «найпотворнішого», «найтовстішого» чи «найдуρνнішого» однолітка на Instagram, Facebook або в інтернет-опитуваннях, наприклад «Гарячий чи ні».
- Профіль самозванця: коли хтось створює фальшивий вебсайт або профіль на Facebook, щоб обманути людей, змусивши їх думати, що він дійсно належить жертві.
- Клуб ненависників: коли натовп атакує одну людину, створюючи вебсайти або сторінки на Facebook для переслідування чи приниження жертви.
- Секстинг: коли відверта фотографія жертви надсилається електронною поштою публічно з метою помсти.
- Відеозахоплення: коли хтось знімає жертву на відео без її відома/згоди і завантажує відео на популярний відеохостинг із наміром принизити жертву.

Кібербулінг часто трапляється в контексті стосунків, що перебувають у кризі, таких як розрив дружби чи романтичних стосунків, заздрість до успіху однолітка або в контексті упередженої нетерпимості до певних груп за ознаками статі, етнічного походження, сексуальної орієнтації чи інвалідності.

Опитування 23 420 дітей та молоді по всій Європі виявило, що 5% зазнавали кібербулінгу частіше одного разу на тиждень, 4% — один або два рази на місяць і 10% — рідше.

Згідно з нещодавнім дослідженням, в Японії 17% (порівняно з середнім показником 37% у 25 країнах) молоді віком від 8 до 17 років стали жертвами онлайн-булінгу. Це показує, що онлайн-булінг є серйозною проблемою в Японії. Підлітки, які проводять більше ніж 10 годин на тиждень в інтернеті, частіше стають жертвами онлайн-булінгу. Лише 28% опитаних розуміють, що таке кібербулінг. Однак вони визнають серйозність проблеми, оскільки 63% опитаних стурбовані тим, що можуть стати жертвами кібербулінгу. Крос-культурне дослідження, що порівнює кібербулінг у Японії та США серед студентів, базуючись на теоретичних принципах навчання, виявило різні підходи до кібербулінгу в обох країнах, пов'язані відповідно з незалежною та взаємозалежною самоконструкцією та підкріпленням кібербулінгу. Багато кібербулінгу є актом реляційної агресії, який передбачає ізоляцію жертви від її однолітків через плітки чи остракізм.

Булінг важко подолати незалежно від віку жертв. Однак, якщо це діти, булінг стає набагато складнішим, оскільки діти не завжди мають здатність зрозуміти, що булери — це невпевнені в собі люди, які знухаються над іншими, щоб почуватися краще. Що робить булінг ще гіршим, так це той факт, що він більше не обмежується роздягальнями або ігровими майданчиками; булінг тепер відбувається в інтернеті, що означає, що діти можуть більше ніде не почуватися в безпеці. Кібербулінг може мати тривалий вплив на емоційний розвиток дитини.

Дослідження послідовно визначають наслідки булінгу для емоційного здоров'я дітей та молоді. Жертви відчувають нестачу прийняття в групах однолітків, що призводить до самотності та соціальної ізоляції, низької самооцінки та депресії (Cowie; Schenk et al.; KidsHealth):

Розлади, пов'язані зі стресом: Діти, які стали жертвами кібербулінгу, частіше розвивають тривогу та депресію, ніж діти, які не зазнавали цього типу булінгу. Вони можуть стати замкнутими і пригніченими, бо відчувають, що їхнє життя руйнується. У школі вони стикаються зі своїми булерами, а вдома чи далеко від школи їм доводиться турбуватися про те, що булери будуть знущатися з них через текстові повідомлення, соціальні мережі, електронну пошту чи будь-який інший спосіб онлайн. Це позбавляє їх можливості уникнути агресії. Вони часто переживають безсоння, мають труднощі з концентрацією уваги та можуть навіть відчувати фізичні симптоми, такі як головний біль або біль у животі.

Зниження успішності в школі: Через стрес та тривогу, пов'язані з кібербулінгом, жертви можуть мати труднощі з навчанням, зосередженням та виконанням завдань у школі. Це може призвести до зниження успішності, відсутності інтересу до навчання та навіть до пропусків занять.

Соціальна ізоляція та самотність: Жертви кібербулінгу часто відчувають себе ізольованими від своїх однолітків. Вони можуть уникати соціальних ситуацій, перестати спілкуватися з друзями та навіть уникати виходу з дому. Ця ізоляція може погіршити їхнє самопочуття та посилити депресію.

Суїцидальні думки та поведінка: У найгірших випадках кібербулінг може призвести до суїцидальних думок або дій. Жертви можуть відчувати безвихідь і думати, що єдиним способом припинити біль є суїцид.

Кібербулінг має тривалий і руйнівний вплив на психічне та емоційне здоров'я дітей та молоді. Важливо вчасно розпізнати ознаки булінгу та надати підтримку постраждалим, щоб допомогти їм впоратися з наслідками і відновити впевненість у собі.

Більшість досліджень підтверджує, що надзвичайно важливо розповідати комусь про випадки кібербулінгу, а не страждати мовчки. Багато учнів повідомляють, що вони звернулися б по допомогу до батьків у разі інциденту кібербулінгу. З іншого боку, деякі підлітки рекомендують не звертатися до дорослих, оскільки бояться втрати привілеїв (наприклад, користування мобільними телефонами та доступом до інтернету), а також бояться, що їхні батьки просто порадять ігнорувати ситуацію або не зможуть допомогти через те, що не знайомі з кіберпростором.

В інтернет-опитуванні, проведеному серед підлітків віком від 12 до 17 років, більшість із яких стикалася з кібербулінгом принаймні один раз за останній рік, дослідники виявили, що 90% жертв не розповідали своїм батькам про свій досвід, а 50% з них пояснили це тим, що їм потрібно навчитися справлятися з цим самотійно.

Молоді люди частіше вважають корисним довіритися одноліткам. Крім того, важливо враховувати спостерігачів, які зазвичай відіграють критичну роль у кібербулінгу, виступаючи в різних ролях учасників, і які можуть бути мобілізовані для дій проти кібербулінгу.

Наприклад, система молодіжних кіберменторів, підготовлених для моніторингу вебсайтів та надання емоційної підтримки жертвам кібербулінгу, отримала позитивну оцінку підлітків. Також було показано, що лідери серед учнів школи відіграють важливу роль у профілактиці кібербулінгу, підвищуючи обізнаність про булінг у школі,

розвиваючи лідерські навички серед учнів, впроваджуючи практики втручання та ініціативи щодо формування команд у шкільній спільноті, а також заохочуючи учнів проактивно діяти як свідки. Це втручання успішно призвело до зниження рівня кібербулінгу: кількість учнів, які брали участь у електронному булінгу, зменшилася, а розуміння булінгу серед учнів розширилося.

Висновки. Отже, дослідження вказують на важливість раннього втручання у випадках булінгу, щоб запобігти його ескалації в щось набагато серйозніше. Це підтверджує необхідність для шкіл запровадити підхід, орієнтований на всю школу, із системами та втручаннями для боротьби з усіма формами булінгу та соціальної ізоляції. Зовнішній контроль має своє місце, але ми також повинні пам'ятати про міжособистісну природу кібербулінгу. Це свідчить про те, що боротьба з кібербулінгом повинна бути частиною значно ширшого занепокоєння щодо створення середовища в школах, де цінуються відносини та де конфлікти вирішуються в дусі справедливості та чесності.

СОЦІОЛОГІЧНА РОБОТА

Лановенко О.В.

здобувачка вищої освіти

*другого освітньо-кваліфікаційного рівня «магістр»
за спеціальністю 231 «Соціальна робота»*

*Національний університет біоресурсів і
природокористування України
м. Київ*

ІНСТРУМЕНТИ ВПРОВАДЖЕННЯ СОЦІАЛЬНО-ПЕДАГОГІЧНОГО СУПРОВОДУ ІНТЕРНЕТ-ЗАЛЕЖНИХ ПІДЛІТКІВ

***Анотація.** У статті розкрито інструменти впровадження соціально-педагогічного супроводу інтернет-залежних підлітків. Проаналізовано проблематику впливу глобальної мережі Інтернет на підлітків. Наведено приклади ключових факторів, які впливають на залежність підлітків від інтернету, а також інструменти подолання цієї залежності.*

***Ключові слова:** соціально-педагогічний супровід, Інтернет, підлітки, залежність.*

Інтернет став невід'ємною частиною життя сучасної людини, впливаючи на всі сфери діяльності, від навчання до роботи та спілкування. Він відкриває доступ до необмеженої кількості інформації, дозволяє легко знаходити відповіді на запитання, навчатися новому, а також залишатися в курсі останніх новин і тенденцій. Завдяки інтернету люди можуть працювати віддалено, спілкуватися з друзями, незалежно від географічного розташування, розвивати нові соціальні зв'язки.

Одна з найбільш соціально вразливих груп, представники котрої являються найактивнішими користувачами мережі Інтернет є підлітки. Підлітковий вік – період життя, коли людина стикається з великими змінами в своєму тілі, психіці та соціальному середовищі. Він характеризується пошуком власної ідентичності, формуванням особистих переконань та цінностей, а також прагненням до незалежності. Водночас, підлітки часто зіштовхуються з різноманітними викликами, такими як тиск з боку однолітків, труднощі в навчанні, незрозуміння з боку дорослих, а також впливом соціальних медіа. Слід зазначити, що підлітки є більш вразливими до стресу та депресії через емоційну нестабільність і брак досвіду у вирішенні складних життєвих ситуацій.

Для молодшої людини інтимне спілкування та спілкування з однолітками є найважливішими чинниками розвитку. Якщо ж вона не може задовольнити їх у реальному житті, то це їй легко вдається в соціальних мережах, адже тут не лише можна знайти співрозмовника, а й презентувати свій віртуальний образ. Проте згадані віртуальні контакти є поверхневими, а образ, який презентується особистістю в мережі, часто далекий від реальності, адже людина демонструє не справжні свої якості, а ті, які б хотіла мати, чи ті, які вважає соціально бажаними. Так, молода людина, якій притаманні тривожність і низька самооцінка, у віртуальному світі може демонструвати розкутість та

впевненість у собі. Таким чином, Інтернет із його віртуальним світом приваблює людину, адже тут вона почувається реалізованою, популярною, привабливою [3, с. 243].

Для багатьох представників цієї вікової категорії Інтернет є зручним інструментом соціалізації. У віртуальному середовищі вони можуть легше знайти однодумців, спілкуватися з людьми, які поділяють їхні інтереси, і уникати безпосереднього тиску та оцінки, які часто виникають у реальних соціальних ситуаціях. До переліку причин, чому підліткам легше соціалізуватись через Інтернет можна включити анонімність, відсутність контролю, зручність спілкування, менший соціальний тиск. Попри велику кількість переваг є й значна міра ризиків формування інтернет-залежності.

Інтернет-залежність підлітків – зростаюча проблема, котра може мати серйозні наслідки для їхнього фізичного та психічного здоров'я, а також для їхніх соціальних стосунків. Інтернет-залежність частіше всього визначають як нехімічну залежність від користування Інтернетом. У деяких психологічних словниках інтернет-залежність визначають як «психічний розлад, нав'язливе бажання підключитися до Інтернету і хвороблива нездатність вчасно відключитися від Інтернету» [2]. Ця залежність розвивається поступово під впливом ключових факторів:

1) соціальна ізоляція – при наявності труднощів у спілкуванні з однолітками в реальному житті Інтернет пропонує безпечне середовище, де вони можуть спілкуватися без страху перед осудом або неприйняттям, що з часом може призвести до уникання реальних соціальних ситуацій;

2) пошук ідентичності та самовираження – Інтернет дає можливість експериментувати з різними образами, приєднуватися до спільнот за інтересами, вести блоги або створювати контент, що стає захоплюючим та нав'язливим процесом;

3) постійний доступ до розваг – широкий вибір розважального контенту, що створює безперервний потік стимулів, які постійно залучають увагу підлітків;

4) вплив соціальних мереж – ілюзія постійного зв'язку з друзями, що підштовхує підлітків проводити все більше часу онлайн;

5) гейміфікація та уявні нагороди – багато онлайн-платформ використовують гейміфікацію та нагороди за активність, що стимулює підлітків повертатися до них знову і знову;

6) проблеми з реальним життям – підлітки, які мають труднощі в школі, сім'ї або стосунках, можуть використовувати віртуальний світ як засіб втечі від реальності та місце, де їх підтримають.

Подолання інтернет-залежності у підлітків вимагає комплексного підходу, який включає різні інструменти соціально-педагогічного супроводу. Первинна профілактика охоплює систему заходів попередження виникнення і впливу чинників ризику розвитку інтернет-залежності. Заходи, що здійснюються і на міжособистісному рівні, і в масштабах суспільства, спрямовані на групу ризику і на всю громадськість з метою інформування про причини, вияви, наслідки інтернет-залежної поведінки, механізм впливу мереж на особу, формування інформаційної культури, теоретичної і методичної підготовки педагогів, батьків і підростаючого покоління. Вторинна профілактика полягає в заходах, спрямованих на роботу з наслідками і на усунення чинників ризику, здебільшого, на індивідуальному і міжособистісному рівнях [1]. Це методи, заходи та стратегії, які використовуються соціальними педагогами, психологами та іншими спеціалістами для підтримки, розвитку та корекції поведінки підлітків та інших соціально

вразливих груп. Вони спрямовані на вирішення різних соціальних і психологічних проблем, сприяння адаптації та соціалізації, а також надання допомоги у важких життєвих ситуаціях. Серед них варто виокремити:

1) освітні програми – підвищення обізнаності підлітків про небезпеку інтернет-залежності через спеціалізовані уроки, тренінги та семінари, які допомагають зрозуміти негативні наслідки надмірного використання Інтернету та навчають здоровим практикам цифрової поведінки;

2) психологічна підтримка – консультації з психологами допомагають підліткам розібратися в причинах, що призвели до залежності, і знайти альтернативні способи задоволення своїх емоційних потреб;

3) соціальні активності та гуртки – організація позашкільних заходів, спортивних секцій, творчих гуртків та інших соціальних активностей сприяє залученню підлітків до реального життя, допомагає їм знайти нові захоплення і розширити коло спілкування поза Інтернетом;

4) сімейне консультування – залучення батьків до процесу подолання інтернет-залежності шляхом створення чітких меж та підтримуючої атмосфери в сім'ї;

5) моніторинг і підтримка – моніторинг прогресу та корекція програми підтримки можуть бути необхідними для досягнення тривалих результатів;

6) розробка індивідуальних планів – ці плани можуть включати конкретні кроки для зменшення часу в Інтернеті, досягнення особистих цілей і підтримки психічного здоров'я.

Соціально-педагогічний супровід інтернет-залежних підлітків є необхідним компонентом у забезпеченні їхнього гармонійного розвитку та соціальної адаптації. Інструменти, які застосовуються в межах цього супроводу, включають індивідуальні консультації, групову роботу, психотерапевтичні сесії, профілактичні заходи та співпрацю з сім'ями підлітків. Ефективність цих інструментів залежить від їх систематичного впровадження та адаптації до індивідуальних потреб кожного підлітка. Важливу роль у цьому процесі відіграє міждисциплінарний підхід, що об'єднує педагогів, психологів та соціальних працівників. Використання сучасних технологій, зокрема цифрових платформ, також сприяє більш успішному супроводу та підтримці підлітків у їхньому прагненні подолати інтернет-залежність. Таким чином, поєднання традиційних та інноваційних методів у соціально-педагогічному супроводі є ключем до вирішення проблеми інтернет-залежності серед підлітків.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Гуменюк Л.Й. Соціально-психологічні фактори інтернет-адикції. Науковий вісник Львівського державного університету внутрішніх справ: Серія психологічна. № 1. 2013. с. 11-20.

2. Романенко М. С. Інтернет залежність підлітків як соціально педагогічна проблема // Студентський науковий вимір соціальнопедагогічних проблем сьогодення: збірник матеріалів III Міжнародної науково-практичної конференції (14 травня 2019 р., м. Ніжин) / за заг. ред. О. В. Лісовця. Ніжин: НДУ ім. М. Гоголя, 2019. 247 с. 41-43.

3. Тверезовська Н., Борисюк О. Інформаційні технології в освіті. URL: http://ir.polissiauniver.edu.ua/bitstream/123456789/7946/3/NVNUBP_2012_175_239-247.pdf (дата звернення: 18.08.2024).

ТЕХНІЧНІ НАУКИ

*Пальчиковський Іван Русланович,
здобувач фахової передвищої освіти,
спеціальність 123 «Комп'ютерна інженерія»
Науковий керівник: Черніков Сергій Вікторович,
викладач*

Прилуцький технічний фаховий коледж

УДОСКОНАЛЕННЯ ОРГАНІЗАЦІЇ ОХОРОНИ ПРАЦІ НА ОСНОВІ СИСТЕМНОГО ПІДХОДУ

Важливість системного вирішення питань у сфері охорони праці об'єктивно визначається загальним низьким рівнем безпеки праці в Україні. Необхідною умовою вирішення цих питань є ефективне комплексне управління охороною праці та промисловою безпекою.

Відповідно до ст. 1 Закону України «Про охорону праці» від 14 жовтня 1992 року № 2695-ХІІ, охорона праці – це система правових, соціально-економічних, організаційно-технічних, санітарно-гігієнічних і лікувально-профілактичних заходів та засобів, спрямованих на збереження життя, здоров'я і працездатності людини у процесі трудової діяльності.

Збереження життя і здоров'я людини на виробництві - одне з найважливіших завдань на сучасному етапі розвитку суспільства [1,2].

Традиційні методи управління й організації охорони праці не повністю відповідають сучасному рівню керування й розвитку виробництва і є не досить ефективними. Близько 26,0 % нещасних випадків на виробництві відбувається з причин організаційного характеру:

- незадовільна організація провадження робіт;
- недоліки в навчанні працівників з охорони праці;
- незадовільний зміст і недоліки в організації робочих місць і т.д.

Отже, вдосконалення організації охорони праці на виробництві та розробка методів підвищення її ефективності є актуальним[3].

До найбільш значимих недоліків існуючих методів організації робіт з охорони праці на підприємствах можна віднести не виконання всіх можливостей системного підходу. Удосконалення організації охорони праці на основі системного підходу може бути реалізовано за допомогою:

- інтегрування аспектів охорони праці в інші системи управління;
- підвищення безпеки інфраструктури та виробничого середовища за рахунок експертного прогнозу змін факторів зовнішнього і внутрішнього середовища;
- проведення заходів з підтримки необхідних умов праці;
- за рахунок комплексної оцінки стану виробничого середовища.

Для реалізації «Програми соціально-економічного розвитку» підвищення ефективності роботи на всіх рівнях управління по зниженню травматизму і професійної захворюваності на виробництві, створення безпечних умов трудової діяльності та охорони праці є розробка і впровадження систем управління охороною праці. Однак

розробка систем управління охороною праці вимагає від підприємств залучення істотних організаційних і матеріальних ресурсів [4].

У той же час підприємства в сучасних умовах господарювання для завоювання і зміцнення своїх позицій на ринку за основу своєї діяльності ставлять якість і конкурентоспроможність продукції, що випускається. Тому, в першу чергу, наявні організаційні та матеріальні кошти спрямовуються на створення і вдосконалення системи менеджменту якості. Звідси, одним з ефективних методів підтримки і розвитку заходів, вдосконалення організації та управління охороною праці, є інтегрування аспектів пов'язаних з організацією, управлінням, контролем та оцінкою безпеки виробничих процесів в загальну систему управління якістю.

Особливо розробка цих методів актуальна на підприємствах, де склалися вже традиційні підходи до вирішення проблем охорони праці, які вимагають реорганізації цих підходів в зв'язку зі зміною зовнішніх і внутрішніх факторів, пов'язаних з управлінням, зміною стану виробничого середовища та ін. [5].

Будь-яке управління передбачає цілеспрямований вплив на керований об'єкт шляхом регулювання факторів, від яких залежить його стан. За загальною визначеною класифікацією всі чинники, від яких залежить стан охорони праці в організації поділяються на: організаційні, технічні, санітарно-гігієнічні та психофізіологічні. Ці фактори діють як самостійно, так і в комплексі, утворюючи цілісну систему.

Таким чином, в сучасних умовах господарювання актуальність визначається необхідністю розробки рекомендацій з удосконалення організації охорони праці на підприємствах на основі системного підходу. Це вимагає критичного аналізу стану організації охорони праці на підприємствах, прогнозу змін виробничого середовища під дією зовнішніх і внутрішніх чинників, методів оцінки шкідливих і небезпечних факторів, а також дослідження проблеми інтегрування аспектів охорони праці в систему менеджменту якості.

Однією з серйозних проблем в системі управління охороною праці на підприємствах, є те, що вона побудована на принципах реагування на небезпечні випадки і ситуації, а не на принципах їх профілактики, що не дозволяє визначати найбільш важливі і першорядні напрямки профілактичної роботи з охорони праці. Це призводить до розробки великої кількості заходів і нерационального розподілу і витрачання коштів, що виділяються на охорону праці.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Закон України "Про дозвільну систему у сфері господарської діяльності".
2. Закон України "Про основні засади державного нагляду (контролю) у сфері господарської діяльності".
3. Здановський. В. Г., Гогіташвілі Г. Г., Степанишин В. М. Нове у системі управління охороною праці на основі системного підходу та імплементації євростандартів / В. Г. Здановський, Г. Г. Гогіташвілі, В. М. Степанишин // Проблеми охорони праці в Україні : збірник наукових праць. – К. : ДУ «ННДПБООП». – 2016. – № 31. – С. 3-11.
4. Кружилко О. Є., Сторож Я. Б., Богданова О. В., Полукаров О. І. Планування заходів зі зниження виробничого ризику з використанням критерію Гурвіца / О. Є. Кружилко, Я. Б. Сторож, О. В. Богданова, О. І. Полукаров // Проблеми охорони праці в Україні: збірник наук. праць. – К. : ДУ «ННДПБООП». – 2016. – № 32. – С. 16-23.
5. Богданова О. В. Комбінований метод оцінки ризику травматизму для промислового підприємства / О. В. Богданова. // Проблеми охорони праці в Україні : збірник наук. праць. – К. : ДУ «ННДПБООП». – 2016. – № 31. – С. 52-63.

Яким Михайло Віталійович
здобувач вищої освіти другого (магістерського) рівня
Лищенко Віталій Миколайович
доктор філософії
старший викладач кафедри

*Харківський національний університет Повітряних Сил
ім. Івана Кожедуба*

ПІДВИЩЕННЯ СПІВВІДНОШЕННЯ СИГНАЛ-ШУМ ШЛЯХОМ ОБ'ЄДНАННЯ ОКРЕМИХ АВТОНОМНИХ РЛС У РАДІОЛОКАЦІЙНУ СИСТЕМУ

Зростання повітряних загроз з боку сучасних засобів повітряного нападу змушує шукати нові рішення у складних умовах дефіциту часу та ресурсу для систем ведення радіолокаційної розвідки повітряної обстановки, тому актуальним є питання розробки та створення нетрадиційних систем та засобів, якими є багатопозиційні радіолокаційні системи (БПРЛС). На важливість цього вказує аналіз бойового досвіду у російсько-українській війні, де значно збільшилась кількість застосування та інтенсивність вильотів малопомітних засобів повітряного нападу (ЗПН) у тому числі безпілотних літальних апаратів (БПЛА) ефективна поверхня розсіювання, яких достатньо мала для ефективного виявлення та стійкого супроводження. Для їх ефективного виявлення необхідні високопотенційні РЛС з адаптивним пошуком.

Основна ідея багатопозиційної радіолокації полягає в тому, щоб більш ефективно (ніж у звичайних однопозиційних РЛС) використовувати інформацію, укладену у просторових характеристиках електромагнітного поля. Загальносвітова тенденція розвитку техніки – об'єднання окремих пристроїв у системи, зокрема БПРЛС. Розвиток багатопозиційної радіолокації відповідає загальній тенденції в техніці та забезпечує завдяки спільному функціонуванню та взаємодії елементів значне покращення основних характеристик, а також з'являються нові можливості.

Можливості з ведення радіолокаційної розвідки у багатопозиційних системах краще, ніж у окремих РЛС, а енергетичний потенціал значно вищий. Дана перевага досягається завдяки використанню сумісної обробки радіолокаційної інформації. В роботі запропоновано використання оглядових РЛС у складі системи з різним ступенем когерентності. Така система надійніше ніж окремі РЛС може працювати в складних умовах обстановки.

Радіолокаційні системи в залежності від способу об'єднання однакових РЛС, для даного випадку, можуть використовувати різні методи багатопозиційної радіолокації для визначення координат повітряних об'єктів. Відношення сигнал-шум результуючого сигналу також буде залежати від ступеня когерентності в якому працює система, це може бути просторово-когерентна або некогерентна система.

Найбільший виграш у відношенні сигнал-шум вочевидь буде мати місце у просторово-когерентній системі, яка використовує однакові сигнали таким чином, що виникає їх синфазне сумування на ПО з отриманням на вході приймальних позицій тільки одного ехо-сигналу.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. V. Lishchenko, H. Khudov, V. Tiutiunnyk, V. Kuprii, F. Zots and G. Misiyuk, "The Method of Increasing the Detection Range of Unmanned Aerial Vehicles In Multiradar Systems Based on Surveillance Radars," 2019 IEEE 39th International Conference on Electronics and Nanotechnology (ELNANO), Kyiv, Ukraine, 2019, pp. 559-562.
2. Ya.D. Shirman (eds.), *Радиоэлектронные системы: Основы построения у теория* [Directory. Radioelectronic Systems: Fundamentals of Construction and Theory]. 2nd ed, , Moscow, Russia: Radiotekhnika Publ., 2007, p. 512. (In Russian).J. Willis, D. Hugh, "Advances in Bistatic Radar", Edited by Nicholas Griffiths, SciTech Publishing Inc., 2007, p.515.
3. V. Chernyak, *Fundamentals of Multisite Radar Systems*, Amsterdam, Netherlands: Gordon and Breach Science Publishers, 1998.

ФІЛОЛОГІЧНІ НАУКИ

Ніколова О.О.

*доктор філол. наук, професор
Запорізький національний університет*

ІНТЕРТЕКСТУАЛЬНІСТЬ «ФАНТАСТИЧНИХ ЗВІРІВ» ДЖ. К. РОУЛІНГ

«Фантастичні звірі і де їх шукати» (2001 р.) Дж. К. Роулінг написані у формі підручника магічного зоолога Ньюта Скамандера для майбутніх чаклунів, учнів Гогвортсу з дисципліни «Догляд за магічними істотами». Твір є складовою «гарріпоттерівського» циклу, але, на відміну від романів відомої гепталогії, користується значно меншою «популярністю» серед дослідників літератури.

Водночас, адресована дитячій аудиторії книга є оригінальним інтертекстом, сповненим відсилкою як до художнього світу романів самої британської письменниці, так і до інших культурних контекстів, що безумовно заслуговує на увагу та потребує наукового осмислення. Аналіз відповідного аспекту є необхідною складовою вивчення більш широких питань – специфіки інтертексту фентазі в цілому та Дж. К. Роулінг зокрема. Останнє, наприклад, частково висвітлюється в працях Дж. Грейнджера («Harry Potter's Bookshelf: The Great Books behind the Hogwarts Adventures»), Д. Колберта («The Magical Worlds of Harry Potter: A Treasury of Myths, Legends, and Fascinating Facts») тощо.

Зазначене вище обумовлює актуальність наших студій та їхню мету – йдеться про характеристику інтертексту твору Дж. К. Роулінг «Фантастичні звірі і де їх шукати».

Термін «інтертекстуальність» ввела Ю. Крістева в статті «Bakhtine, le mot, le dialogue et le roman» (1967 р.): теорія інтертекстуальності була створена як результат переосмислення нею ідей М. Бахтіна (його концепції «діалогічності») та відкрила великі перспективи для науковців, обґрунтувавши можливість аналізу творів в аспекті присутності в них «знаків» інших текстів (як минулого, так і сучасності).

Інтертекст «Фантастичних звірів» Дж. К. Роулінг формується з багатьох джерел. Але основними є романи «гарріпоттерівського» циклу, антична, германська міфологія та казковий фольклор.

Насамперед привертає увагу той факт, що твір містить велику кількість відсилок до власного художнього світу британської письменниці: згадка про те, що сам підручник належить Гаррі Поттеру, передмова, нібито написана Дамблдором, який запрошує вносити грошові пожертви в банк «Грінготс», а також – численні коментарі, нібито написані самим Гаррі на полях книги.

Ці коментарі мають подвійну функцію: з одного боку, вони мають актуалізувати в обізнаного читача необхідні асоціації, змусити його пригадати знакові епізоди з гепталогії (наприклад, двобій Гаррі з василіском або його політ на гіпогрифі), з іншого боку – створюють комічний ефект (адже ці ремарки іронічно спростовують деякі «наукові» твердження автора «Магічних звірів»). Наприклад, коли автор вказує, що з 1965 року експериментальне розведення магічних тварин є забороненим, Гаррі додає «але ніхто не сказав про це Геріду» [1, 32]. Або коли зазначається, що «в Британії

впродовж останніх чотирьохсот років не було зафіксовано жодного факту появи Васлісків», Поттер доповнює: «це тобі так здається» [1, 48].

Також твір Дж. К. Роулінг сповнений ремінісценцій до міфологічного та фольклорного контекстів: з античної міфології запозичено таких магічних створінь як кентаври, грифони, химери, з германської – тролів, гномів, з фольклору – фей, драконів тощо. Окремо можна виділити образи з «низької міфології» / народної демонології (вовкулаки, упирі, русалії), а також – з більш менш сучасних «міфів» про Йеті або лох-неське чудовисько.

Примітним є той факт, що часто такий матеріал репрезентований в іронічному аспекті, що пов'язано з радикальною трансформацією усталених уявлень про цих магічних створінь: письменниця у більшості випадків пропонує абсолютно незвичну інформацію про їхній вигляд чи поведінку, які нібито стали результатом студій та спостережень Ньюта Скамандера. Інтертекстуальні зв'язки таким чином мають спочатку викликати згадку про образи магічних істот, відомих більшості, а потім – викликати здивування та збентежити читача їх несподіваними характеристиками. Як наслідок реципієнт ніби починає сумніватися в «достовірності» свої «знань»: створюється ефект «вірогідності» того, що описано в підручнику.

Так, наприклад, про гномів повідомляється, що це типові шкідники, подібні до комах, що мешкають «в садах та городах північної Європи та Північної Америки» [1, 53]. Ельфи – «це капосні створіння кольору електрик, що сягають до двадцяти сантиметрів зросту, страшенно люблять усілякі витівки й каверзи. Вони безкрилі, але вміють літати... Ельфи спілкуються високочастотною абракадаброю, зрозумілою тільки їм самим» [1, 69]. «Фея – маленька декоративна істота, не наділена особливим інтелектом. Їх часто використовують або вичакловують чарівники для оздоблення» [1, 118].

В такий оригінальний спосіб Дж. К. Роулінг ніби хоче переконати в тому, що всі звичні уявлення про магічних істот – «маглівська вигадка», а істина відома лише чарівникам. Можливість долучитися до цього чарівного світу та дізнатися, яким все є насправді, якраз і надає написана нею книга.

Отже, за допомогою інтртекстуальних зав'язків створюється чудова містифікація, яка покликана посилити враження від твору.

ЛІТЕРАТУРА.

1. Роулінг Дж. К. Фантастичні звірі і де їх шукати. Пер. з англ. В. Морозова. Київ: «А-БА-БА-ГА-ЛА-МА-ГА», 2016. 126 с.

ЮРИДИЧНІ НАУКИ

Глян Тетяна

*курсант факультету підготовки фахівців
для органів досудового розслідування НПУ*

Денис ЮР'ЄВ

старший викладач кафедри кримінального процесу

Дніпропетровський державний університет внутрішніх справ

ЗАГАЛЬНА КРИМІНАЛЬНО-ПРАВОВА ХАРАКТЕРИСТИКА ФІНАНСОВИХ ТА ЕКОНОМІЧНИХ КРИМІНАЛЬНИХ ПРАВопорушень

Розгалуженість сфер правового впливу кримінального законодавства віднаходить свій вияв у безлічі сфер життєдіяльності суспільства, що зумовлене комплексом як об'єктивних, так й суб'єктивних чинників, що впливають на суб'єктів кримінально-караних діянь та зумовлюють появу та функціонування злочинності загалом. Злочинність у класично-побутовому розумінні сприймається як явища насильницькі, корисливі, хуліганські, проте значна кількість кримінально-протиправних дій вчиняється у сферах фінансового, економічного, господарського та службового спрямування і загалом є специфічним напрямом інтересу правоохоронних інституцій, який вимагає від органів досудового розслідування та оперативних підрозділів наявності відповідних комплексних компетенцій, проте, тематика нашого дослідження спрямована на виокремлення загальних ознак кримінально-караних деліктів фінансового та економічного спрямування.

Колективом авторів Дніпропетровського державного університету внутрішніх справ у своїй праці, присвяченій питанню виявлення економічних злочинів, було запропоновано визначення економічного злочину, відповідно до якого, економічні злочини – різновид злочинів, здійснюваних у процесі професійної діяльності в рамках і під прикриттям законної економічної діяльності з використанням легальних економічних інститутів. Не правомірні дії в сфері економіки та фінансів називають економічними злочинами. Злочин в економічній сфері являється основою тіньової економіки і спрямований на майнові та виробничі відносини [1, с.19].

Ю.О. Комишнюк надає визначення поняттю фінансові злочини, відповідно до думки науковця фінансові злочини - це узагальнене поняття, що поширюються на різновиди незаконних дії, пов'язаних з отриманням, використанням та розподілом фінансових ресурсів [2, с. 155].

Розпочинаючи здійснення кримінально-правового аналізу фінансових та економічних кримінальних правопорушень, першочергово варто зазначити, що самі норми кримінально-правових деліктів у фінансовій та економічній сфері, містяться у розділі VII Кримінального кодексу України (далі – КК України) «Кримінальні правопорушення у сфері господарської діяльності», що містить 36 кримінально-караних діянь.

Аналізуючи об'єктивні елементи складів фінансових та економічних кримінальних правопорушень, зокрема родовим об'єктом є саме господарська діяльність, що є сукупним процесом взаємодії суб'єктів господарювання, держави та населення, виконання певних зобов'язань перед державою або сторонами договірних відносин, зокрема щодо зобов'язання належним чином сплачувати податки, або, до прикладу, посягання на господарську діяльність у сфері обігу підакцизної продукції, що віднаходить свій вияв у здійсненні незаконного виготовлення, зберігання, збуту або транспортування з метою збуту підакцизних товарів.

Додатковим безпосереднім об'єктом економічних та фінансових кримінальних правопорушень можуть бути: права власності, інтереси суспільства, держави, юридичних осіб, у виняткових випадка – життя і здоров'я людини (ч.3 ст. 204 КК України).

Переходячи до визначення об'єктивної сторони, зазначимо, що характерним є те, що більшість кримінальних правопорушень XII розділу вчиняються виключно шляхом активних дій, які є різними в залежності від самого діяння (виготовлення підроблених грошей, легалізація доходів). Об'єктивна сторона окремих правопорушень може виражатись і в бездіяльності (умисне порушення вимог законодавства про заборону та протидію легалізації майна одержаного злочинним шляхом) [3, с. 96]. Тобто, об'єктивна сторона економічних та фінансових кримінальних правопорушень не є уніфікованою, та не обмежується єдиним підходом до діяння, а тому в залежності від способу вчинення економічного або фінансового кримінального правопорушення, воно може виражатись як у формі дії так й бездіяльності.

Розглядаючи суб'єктивні елементи складу фінансових та економічних кримінальних правопорушень, окреслюючи суб'єкта, зауважимо, що він може бути як загальним (особа, що ухиляється від сплати податків), так й спеціальним (службова особа, уповноважена особа, особа, якій відома банківська, комерційна або інсайдерська інформація), тому, окремі склади кримінальних правопорушень у економічній або фінансовій сфері можуть бути утворені лише за умови наявності спеціального суб'єкта (ст. 223-1 КК України «Підроблення документів, які подаються для реєстрації випуску цінних паперів»).

Суб'єктивна сторона економічних та фінансових кримінальних правопорушень характеризується виключно умислом, як формою вини, проте окремі склади утворюються за наявності мети (отримання прибутку, незаконний збут підакцизних товарів) та мотиву, який зазвичай є корисливим.

Підсумовуючи зміст нашого дослідження, визначимо, що економічна та фінансова злочинність, що функціонує у сферах життєдіяльності суспільства, які переважно пов'язані з підприємництвом, комерцією, прибутковою діяльністю, та взаємодією суб'єктів господарювання між собою або з державою – це вузький напрям професійної діяльності уповноважених правоохоронних інституцій та безпосередньо сторони обвинувачення, а тому, визначальним питанням у протидії та розслідуванні економічних та фінансових кримінальних правопорушень – є опанування як дізнавачами, слідчими, оперативними працівниками, знань, що пов'язані з кримінально-правовою оцінкою діянь у вказаній сфері, для надання правомірної та вірної кваліфікації зазначеним діянням, а також для забезпечення ефективності кримінального провадження та охоронюваним законом інтересам держави і суспільства.

ВИКОРИСТАНІ ДЖЕРЕЛА:

1. Дії працівників поліції у разі виявлення економічних злочинів : методичні рекомендації / Кубецька О. М., Лазарєв В. О., Неклеса О. В., Палешко Я. С., Санакоєв Д. Б. Дніпро: Дніпроп. держ. ун-т. внутр. справ, 2020. 76 с.
2. Комишнюк, Ю. О. Проблеми розслідування фінансових злочинів. Теоретичні питання юриспруденції і проблеми правозастосування: виклики XXI століття : тези доп. учасників IV Всеукр. наук.-практ. конф. (Харків, 20 лист. 2020 р.), с. 155-157.
3. Кримінальне право України. Особлива частина : навчальний посібник / Попович О.В., Томаш Л.В., Латковський П.П., Бабій А.Ю. Чернівці, 2022. 319 с.

Деменко Олександр Євгенович

кандидат юридичних наук,

асистент кафедри фінансового права

Національний юридичний університет імені Ярослава Мудрого

УПОРЯДКУВАННЯ ПОВЕДІНКИ СУБ'ЄКТІВ ПОДАТКОВИХ ВІДНОСИН

Аналіз узгодження матеріальних та процесуальних норм фінансового права дозволяє виявити прогалини та неефективності в системі оподаткування, що може служити основою для подальших реформ та вдосконалення правового регулювання. У контексті глобалізації та зростаючої складності фінансових операцій важливо досліджувати шляхи вдосконалення системи податкового контролю та спрощення процедур взаємодії між суб'єктами та органами оподаткування. Податкова система впливає на економічний розвиток, інвестиційний клімат та конкурентоспроможність країни. Тому, вивчення питань узгодження норм фінансового права має важливий практичний аспект для податкових органів, бізнесу та науковців.

Досліджуючи питання напрямів та порядку узгодження матеріальних та процедурних норм фінансового права при упорядкуванні поведінки суб'єктів податкових відносин були використані загальнонаукові та спеціальні методи, зокрема, системно-структурний, формально-юридичний, формально-логічний а також метод наукового тлумачення права.

Загалом, суб'єкти податкових правовідносин можуть включати фізичних осіб, які мають доходи та підлягають оподаткуванню, а також юридичні особи, які здійснюють господарську діяльність та мають податкові зобов'язання. Вони здійснюють свою діяльність відповідно до чинного законодавства, дотримуючись встановлених правил та норм оподаткування. Суб'єкт податкових правовідносин є важливим ланцюгом в системі фінансового управління країни, його дії та відповідальність визначають рівень внеску в економіку та сприяють забезпеченню фінансової стабільності держави.

Варто зазначити, що суб'єкти податкових правовідносин можна класифікувати за різними ознаками, такими як юридичний статус, характер діяльності, масштаби обсягів оподаткування та інші. Загальна класифікація суб'єктів податкових правовідносин, на думку автора, включає в себе такі складові:

1. Фізичні особи:
 - Платники податків: громадяни, які мають доходи, що підлягають оподаткуванню, і зобов'язані сплачувати встановлені податки.
2. Юридичні особи:
 - Підприємства: включають корпорації, товариства з обмеженою відповідальністю та інші юридичні форми, які мають обов'язки щодо сплати податку на додану вартість, податку на прибуток та інших обов'язкових внесків.
 - Неприбуткові організації: включають благодійні та громадські організації, які можуть бути звільнені від оподаткування або мають специфічні податкові режими.
3. Спеціальні суб'єкти:
 - Державні органи: органи влади, які можуть бути об'єктами податкових правовідносин, наприклад, при отриманні доходів чи оподаткуванні надходжень від певних операцій.

- Міжнародні організації: міжнародні організації, які мають особливий статус та можливості у сфері оподаткування.

Так, статус суб'єктів податкових правовідносин, та встановлені межі правил поведінки так чи інакше регулюються положеннями чинного законодавства України, зокрема, нормами матеріального права.

Матеріальні норми права, що регламентують статус суб'єктів податкових правовідносин, визначають права та обов'язки суб'єктів у сфері оподаткування, а також встановлюють порядок взаємодії між ними та органами податкового контролю. Основні матеріальні норми можуть бути визначені наступним чином: 1. Права та обов'язки суб'єктів: право на власність та управління майном; 2. Оподаткування доходів та прибутку; 3. Податкові зобов'язання та строкові обов'язки; 4. Податковий контроль та відповідальність; 5. Міжнародне оподаткування.

Ці матеріальні норми права становлять основу для функціонування податкових відносин та визначають умови участі суб'єктів у системі оподаткування. Окрім цього, вони допомагають забезпечити чесність, прозорість та ефективність податкової системи.

Матеріальні норми також встановлюють умови відповідальності за порушення податкового законодавства. Вони визначають штрафи, пені та інші санкції за невиконання податкових зобов'язань чи порушення правил. Деякі матеріальні норми можуть бути спрямовані на регулювання специфічних галузей оподаткування чи видів діяльності. Наприклад, норми, що регулюють оподаткування фінансових установ, податкові стимули для досліджень та розвитку, або особливості оподаткування нерухомості.

Процесуальні норми права, що регламентують статус суб'єктів податкових правовідносин, визначають порядок вирішення податкових спорів, правила спорів та захисту прав та інтересів суб'єктів в податкових відносинах.

Так, належний приклад трансформації правовідносин із матеріальних в процесуальні є приписи статті 56 Податкового кодексу України, відповідно до якої: «Рішення, прийняті контролюючим органом, можуть бути оскаржені в адміністративному або судовому порядку. У разі якщо платник податків вважає, що контролюючий орган неправильно визначив суму грошового зобов'язання або прийняв будь-яке інше рішення, що суперечить законодавству або виходить за межі повноважень контролюючого органу, встановлених цим Кодексом або іншими законами України, такий платник має право звернутися із скаргою про перегляд цього рішення до контролюючого органу вищого рівня. Під час процедури адміністративного оскарження обов'язок доведення того, що будь-яке нарахування, здійснене контролюючим органом у випадках, визначених цим Кодексом, або будь-яке інше рішення контролюючого органу є правомірним, покладається на контролюючий орган. Обов'язок доведення правомірності нарахування або прийняття будь-якого іншого рішення контролюючим органом у судовому оскарженні встановлюється процесуальним законом. З урахуванням строків давності, визначених статтею 102 цього Кодексу, платник податків має право оскаржити в суді податкове повідомлення - рішення або інше рішення контролюючого органу у будь-який момент після отримання такого рішення». (VRU, 2010: 177).

Особливість процесуальних норм права, що регламентують статус суб'єктів податкових правовідносин, виявляється в їхньому спрямуванні на забезпечення правової взаємодії між суб'єктами та органами податкового контролю, а також у визначенні порядку вирішення податкових питань та спорів.

Процесуальні норми забезпечують суб'єктам податкових відносин право на ефективний захист їхніх прав і законних інтересів в податкових спорах та аудитах, можуть передбачати прозорість та публічність податкових процедур, щоб забезпечити доступність інформації для суб'єктів та громадськості. Процесуальні норми можуть включати положення, спрямовані на спрощення процедур податкового обліку та зменшення бюрократичних обтяжень для суб'єктів, передбачати можливості медіації та посередництва для врегулювання податкових спорів без судового розгляду.

До того ж, ключовим є те, що процесуальні норми визначають права та обов'язки суб'єктів та органів податкового контролю у процесі аудиту, апеляції та судового розгляду, можуть установлювати чіткі терміни та строки для подання апеляцій, звернень та інших документів для забезпечення своєчасного вирішення податкових питань, сприяти використанню сучасних інформаційних технологій для подання звітів, обміну даними та іншої електронної взаємодії між суб'єктами та органами податкового контролю та передбачати можливість укладення домовленостей та переговорів між суб'єктами та органами податкового контролю для вирішення податкових питань.

Узгодження матеріальних та процесуальних норм права в податковій сфері є важливим аспектом для забезпечення ефективності та справедливості в системі оподаткування. Це передбачає взаємодію правил, що визначають права та обов'язки суб'єктів у сфері оподаткування (матеріальні норми), і процедур, за якими вирішуються податкові питання та спори (процесуальні норми).

Матеріальні норми визначають основні права та обов'язки суб'єктів у сфері оподаткування, такі як обов'язок сплати податків, право на звільнення чи пільги. Ці норми повинні бути чіткими та однозначними. Процесуальні норми, в свою чергу, забезпечують процедур, за якими суб'єкти можуть захищати свої права чи оскаржувати рішення органів податкового контролю.

Податкове законодавство повинно бути доступним та зрозумілим для суб'єктів. Це важливо для того, щоб суб'єкти могли вірно визначити свій статус та зобов'язання. Процедури оскарження, апеляції та інші процесуальні моменти також повинні бути зрозумілими та легкодоступними для суб'єктів, які бажають оскаржити рішення. Матеріальні та процесуальні норми повинні взаємодіяти, що полягає у забезпеченні чіткої взаємодії допомагає уникнути конфліктів та невизначеності в процесі вирішення податкових питань.

Матеріальні норми можуть передбачати певні стимули, пільги чи заохочення для добровільного виконання податкових зобов'язань, в той час як процесуальні - можуть стимулювати вирішення спорів шляхом примирення чи інших форм медіації.

Загалом, узгодження матеріальних та процесуальних норм допомагає створити цілісну та ефективну систему податкового права, яка враховує інтереси суб'єктів, забезпечуючи їхні права та захищаючи їх від можливих недоліків або зловживань.

ЛІТЕРАТУРА

1. Податкове право: навч. посіб. / Г. В. Бех, О. О. Дмитрик, Д. А. Кобильнік та ін.; за ред. проф. М. П. Кучерявенка. Київ: Юрінком Інтер, 2003. 400 с.
2. Орлюк О.П. Фінансове право: навч. посібник. Київ: Юрінком Інтер, 2003. 528 с.
3. Податковий кодекс України: Закон України від 02.12.2010 р. № 2755-VI. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2755-17#top>.

Капустіна Марієтта Владиславівна,
старший науковий співробітник
НДІ вивчення проблем злочинності
імені академіка В. В. Сташиса НАПрН України,
кандидат юридичних наук, доцент

ОРГАНІЗАЦІЙНО-МЕТОДИЧНІ ОСНОВИ ЗАСТОСУВАННЯ ПОЛІГРАФА НА СТАДІЇ ДОСУДОВОГО РОЗСЛІДУВАННЯ

Проведення поліграфологічних досліджень у кримінальному судочинстві ґрунтується на таких основних засадах: а) законності – дослідження не повинно порушувати права та свободи громадянина, принципи кримінального провадження, процесуальні гарантії особи; б) етичності – забороняється здійснення дій, які принижують честь і гідність людини; в) безпеки – забороняється здійснення дій, що створюють небезпеку для життя та здоров'я людини; г) добровільності – дослідження здійснюється за письмовою згодою особи, відмова від участі у дослідженні не може свідчити про приховування особою запитуваної інформації, примус до надання згоди на участь у дослідженні забороняється.

При застосуванні поліграфа слід дотримуватися необхідних умов організаційного та методичного характеру.

Основними умовами організації та проведення психофізіологічного дослідження із застосуванням поліграфа є:

- 1) організаційне забезпечення дослідження на усіх етапах його проведення здійснює ініціатор (сторона обвинувачення, захисту, суд);
- 2) ініціатор надає поліграфологу інформацію та матеріали, необхідні для проведення дослідження, характер та обсяг яких визначає поліграфолог;
- 3) строки проведення дослідження визначаються поліграфологом спільно з ініціатором з урахуванням часу необхідного для підготовки та проведення дослідження;
- 4) у разі присутності ініціатора під час проведення дослідження, він повинен суворо дотримуватись отриманих від поліграфолога інструкцій. Так, ініціатор не повинен: втручатися в дії поліграфолога; робити будь-яких зауважень чи заяв без погодження із спеціалістом;
- 5) рішення про присутність у приміщенні, в якому проводиться дослідження інших осіб, крім поліграфолога та обстежуваної особи, приймається поліграфологом спільно з ініціатором відповідно до вимог чинного законодавства;
- 6) тривалість процедури без перерви не має перевищувати двох годин. При великому обсязі завдань, поставлених на вирішення, дослідження слід проводити поетапно, бажано у різні дні;
- 7) дослідження не проводиться у наступних випадках: а) щодо осіб молодше 14 років; б) при фізичному чи психічному виснаженні особи, а також, якщо особа перебуває у стані сонливості чи неконтрольованого перезбудження, не може координувати свої рухи тощо; в) за наявності у особи психічного захворювання або розладу, а також у разі загострення захворювання, пов'язаного з порушенням серцево-судинної або дихальної діяльності; г)

при регулярному вживанні особою наркотичних засобів або сильнодіючих лікарських препаратів; г) при знаходженні обстежуваної особи у стані алкогольного чи наркотичного сп'яніння; д) за наявності відомостей про вагітність обстежуваної особи [1, с. 374].

Поліграф застосовується в різних сферах діяльності, таких як банківська, кредитно-фінансова, комерційна, оборонна, правоохоронна тощо. Також поліграф широко застосовується і в різних видах судочинства – кримінальному, цивільному, господарському, адміністративному [2].

При розслідуванні кримінальних правопорушень нерідко виникає необхідність залучення спеціаліста поліграфолога. Традиційно спеціальні знання в кримінальному провадженні використовуються в двох формах: процесуальній та непроцесуальній. Найбільш загальноприйнятою процесуальною формою використання спеціальних поліграфологічних знань є проведення судово-психологічної експертизи із застосуванням поліграфа. До непроцесуальної форми належить опитування із застосуванням поліграфа. Головними відмінними особливостями опитування з використанням поліграфа від психофізіологічної експертизи із застосуванням поліграфа є те, що воно здійснюється в рамках розшукової діяльності та результати його проведення не є доказом, а мають лише орієнтовне значення.

Опитування з використанням поліграфа являє собою проведену за спеціальними методиками бесіду з опитуваною особою з фіксацією та подальшою оцінкою динаміки його психофізіологічних реакцій на стимули, що пред'являються. Проведення опитування з використанням поліграфа надає наступні можливості: а) оцінити достовірність інформації, що повідомляється опитуваною особою; б) отримати від опитуваної особи фактичні дані, що мають значення для своєчасного проведення певних розшукових заходів; в) з'ясувати причетність опитуваної особи до підготовки, вчинення, приховування кримінального правопорушення; г) звузати коло ймовірно причетних осіб до події, що перевіряється; д) виявити ознаки небезпеки (загрози), а також незаконних посягань, пов'язаних із виконанням особою своїх посадових обов'язків.

Опитування із застосуванням поліграфа проводиться лише за наявності добровільної письмової згоди особи на її проведення. У процесі опитування задаються лише питання, попередньо узгоджені з опитуваним. При цьому вони повинні бути побудовані таким чином, щоб будь яка можливість приниження честі та гідності опитуваного була виключена. Під час проведення опитування із застосуванням поліграфа спеціаліст використовує лише науково обґрунтовані методики тестування.

Опитування з використанням поліграфа здійснюється в наступній послідовності: 1) підготовка до роботи з опитуваною особою; 2) робота з опитуваною особою (проведення передтестової бесіди; безпосереднє тестування на поліграфі; проведення післятестової бесіди, за необхідністю); 3) аналіз та оцінка зареєстрованих фізіологічних реакцій; 4) оформлення результатів опитування.

Поліграфологічні дослідження нерідко проводяться під час використання конфіденційного (негласного) співробітництва. Такі дослідження проводяться у вигляді скринінгових перевірок на поліграфі осіб, які негласно співпрацюють із оперативними підрозділами (інформатори, конфіденти). Скринінгові перевірки таких осіб здійснюються з метою встановлення: а) справжніх мотивів такої співпраці; б) наявності вигідних для органів досудового розслідування контактів із кримінальними елементами; в) наявності наркотичної та алкогольної залежності, пристрасті до азартних ігор; г) фактів

вчинення у минулому правопорушень; д) достовірності повідомленої оперативної інформації [1, с. 406].

Результати перевірок осіб з використанням поліграфа оформлюються у вигляді довідки спеціаліста, в якій міститься детальна інформація про: дату, місце, час і умови проведення спеціальної перевірки; спеціаліста поліграфолога який її проводив, а також його освіту із зазначенням конкретних посилань на документ та його вихідні дані; тестові запитання та застосовані спеціалістом поліграфологом методики дослідження; результати отриманих досліджень.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Textbook of Criminalistics. Vol II: Criminalistic Technique and Tactics / edited by Hendryk Malevski, Valery Shepitko. Vilnius, Kharkiv: Pravo Publishing Hause LLC, 2023. 840 p.
2. Основи поліграфології: лекц. курс / Мотлях О.І. К.: Нац. академ. внутр. справ Освіта України, 2019. 46 с.

Єлизавета КИСЕЛЬОВА
*курсантка факультету підготовки фахівців
для органів досудового розслідування НПУ*
Михайло ФРОЛОВ
*доцент кафедри
цивільно-правових дисциплін ФПФКПНПУ
к.ю.н., доцент*

Дніпровський державний університет внутрішніх справ

ОСОБЛИВОСТІ ФОРМУВАННЯ ДЕРЖАВНИХ ФІНАНСІВ

Суспільний розвиток, що триває століттями та невпинно реформує суспільство та його потреби відповідно до реалій сьогодення: геополітичної обстановки, безпекової ситуації, край стрімкої цифровізації суспільства; проте незмінним залишається питання платіжних інструментів та відповідно їй функціонування в державі загалом, та суспільстві зокрема. Держава – як глобальний, комплексний інститут, що забезпечує організацію функціонування суспільства в межах територіальної юрисдикції країни, однак забезпечення та функціонування всіх державних інституцій, які поширюють свою діяльність в межах конкретної держави неможливе без залучення платіжних ресурсів, безпосередньо грошових коштів. Однак, задля функціонування державно-владних інституцій, фінансування сфер життєдіяльності суспільства, які є його невід’ємною частиною, потребує наявності грошових активів, що перебувають у розпорядженні державою, а саме – державних фінансів.

Державні фінанси – система економічних відносин, пов’язаних із планомірним утворенням і розподілом публічних централізованих і децентралізованих фондів коштів, необхідних для функціонування держави, органів місцевого самоврядування та інших утворень, визнаних державою необхідними [1, с.15].

Система надходжень грошових коштів до бюджетів (державного/місцевого) є край комплексним напрямом діяльності держави, яке віднаходить свій вияв у різних формах: оподаткування, стягнення в судовому порядку, стягнення в рамках виконавчого провадження, стягнення внаслідок притягнення до відповідальності тощо. Перелік існуючих механізмів, що наповнює бюджет держави, області, міста, громади не обмежується перерахованими нами, а висвітлення до існуючих механізмів наповнення бюджетів є окремою тематикою, що потребує висвітлення в рамках окремого дослідження. Загалом, всі грошові кошти/активи та платіжні засоби загалом можна окреслити визначення «державні фінанси». Розширення функцій держави, в свою чергу, вимагає розбудови адекватної системи державних фінансів, яка покликана створити фінансову та матеріальну базу для реалізації цих функцій. Окрім цього, державні фінанси починають розглядатися як важіль державного управління, за допомогою якого досягаються цілі економічної політики та згладжуються суспільні суперечності [2, с.56].

Окреслюючи особливості формування державних фінансів крізь призму політики децентралізації, що останній час край ефективно здійснюється в нашій державі, попри

повномасштабне воєнне вторгнення ворога, можемо зазначити, що в залежності від адміністративних одиниць територіальних громад (міських, сільських, селищних) формування фінансів, що є наповненням як місцевого, так й державного бюджету, здійснюється за рахунок тих сфер життєдіяльності (зокрема господарської), що є притаманна та специфічна для окремого регіону або адміністративно-територіальної одиниці.

Державні фінансові ресурси — це цілісна система суспільних відносин, пов'язаних із формуванням, розподілом і використанням централізованих та децентралізованих фондів грошових коштів, з метою виконання завдань і функцій держави [3, с.4]. Висвітлена теза виступає підтвердженням висвітленої нами думки, щодо охоплення децентралізованих бюджетів категорією «державні фінансові ресурси».

Місцеві та регіональні фінанси є підпорядкованими категоріями фінансів та елементами фінансової системи держави [4, с.62]. В свою чергу, фінансова система держави утворюється з диференційованих складових частин, однією з визначальних у структурі системи держави є саме державні фінанси, що наповнюють державний та місцеві бюджети. У структурі державних фінансів, що включають бюджети різних рівнів, централізовані та децентралізовані фонди, фінанси підприємств, установ і організацій державної та комунальної власності, державний кредит і державне особисте і майнове страхування, є власні напрями функціонування, які тісно взаємопов'язані між собою [5, с.79].

Отже, підсумовуючи наше дослідження, визначимо, що система функціонування фінансової системи держави – є невід'ємним елементом здійснення державно-владних повноважень відповідними інституціями та забезпечення належної роботи органів державної влади. Державні фінанси – це обов'язкова складова фінансової системи держави, що в свою чергу наповнюють відповідні бюджети, та утворюються внаслідок отримання грошових коштів внаслідок діяльності уповноважених державних органів шляхом: оподаткування, стягнення в судовому порядку, стягнення в рамках виконавчого провадження, стягнення внаслідок притягнення до відповідальності тощо.

ВИКОРИСТАНІ ДЖЕРЕЛА:

1. Фінансове право: навч. посіб. / кол. авт.: д.ю.н., проф., засл. діяч науки і техн. України О. С. Юнін, д.ю.н., доц. К. Р. Резворович, к.ю.н., доц. М. П. Юніна та ін. Дніпро: Дніпроп. держ. ун-т внутр. справ, 2023. 180 с.
2. Молдован, О. О. Державні фінанси України: досвід та перспективи реформ: монографія / О. О. Молдован. – К.: НІСД, 2011. – 380 с.
3. Telehin V. EVOLUTION OF FORMULATION OF ESSENTIALITY OF FINANCIAL RESOURCES. *Efektivna ekonomika*. 2020. No. 11. URL: <https://doi.org/10.32702/2307-2105-2020.11.204> (date of access: 10.09.2024).
4. Дяченко С. Публічні, державні та місцеві фінанси: співвідношення понять. *Держава та регіони*. 2018. Т. 4, № 64. С. 59–63. URL: http://www.pa.stateandregions.zp.ua/archive/4_2018/13.pdf.
5. RADIONOV, Y. (2024). PUBLIC FINANCE IN ENSURING STABILITY OF THE COUNTRY'S FINANCIAL SYSTEM . *Economy of Ukraine*, 65(9 (730), 77–98. URL: http://economyukr.org.ua/docs/EU_22_09_077_uk.pdf

Лисак А.А.,
аспірантка кафедри
кримінально-правової політики та кримінального права
Навчально-наукового інституту права
Київського національного університету імені Тараса Шевченка

ДО ПИТАННЯ ЗАКРІПЛЕННЯ ПРИНЦИПУ ВЕРХОВЕНСТВА ПРАВА В ЧИННОМУ КК УКРАЇНИ

Юридична наука виокремлює два способи матеріалізації принципів права в правових нормах:

- текстуальне закріплення, коли певні принципи безпосередньо сформульовані в тексті правової норми [1, с. 43]. Наприклад, відповідно до ч. 1 ст. 8 КПК України кримінальне провадження здійснюється з додержанням принципу верховенства права, відповідно до якого людина, її права та свободи визнаються найвищими цінностями та визначають зміст і спрямованість діяльності держави [2]. Як бачимо, принцип верховенства права безпосередньо міститься в тексті вказаної норми, тобто в даному випадку має місце текстуальний спосіб його закріплення;

- змістовне закріплення, коли певні принципи не сформульовані безпосередньо в тексті правової норми, але виводяться зі змісту останньої [1, с. 43]. Наприклад, відповідно до абз. 2 ст. 8 Конституції України вона має найвищу юридичну силу. Закони та інші нормативно-правові акти приймаються на основі Конституції України і повинні відповідати їй [3]. Не будучи безпосередньо закріпленим, зі змісту цієї норми вбачається принцип верховенства Конституції, тобто у вказаному випадку має місце змістовний спосіб його закріплення.

В тексті чинного КК України відсутні будь-які прямі згадки про принцип верховенства права, а тому не можна вести мову про текстуальне закріплення останнього у цьому кодексі. Водночас вказаний принцип змістовно впливає з ряду приписів КК, а саме: «кримінальний кодекс України має своїм завданням правове забезпечення охорони прав і свобод людини і громадянина ...» (ч. 1 ст. 1); «особа вважається невинуватою у вчиненні кримінального правопорушення і не може бути піддана кримінальному покаранню, доки її вину не буде доведено в законному порядку і встановлено обвинувальним вироком суду» (ч. 2 ст. 2); «ніхто не може бути притягнений до кримінальної відповідальності за те саме кримінальне правопорушення більше одного разу» (ч. 3 ст. 2); «кримінальна протиправність діяння, а також його караність та інші кримінально-правові наслідки визначаються тільки цим Кодексом» (ч. 3 ст. 3); «закон про кримінальну відповідальність, що встановлює кримінальну протиправність діяння, посилює кримінальну відповідальність або іншим чином погіршує становище особи, не має зворотної дії в часі» (ч. 2 ст. 5) тощо [4].

Слід наголосити, що останнім часом спостерігається тенденція текстуального закріплення принципу верховенства права в нормативно-правових актах, зокрема, в ЦПК України (ст. 10), ГПК України (ст. 11), КАС України (ст. 6), КПК України (ст. 8), Законі України «Про Бюро економічної безпеки України» (ст. 3) та багатьох інших актах.

Крім того, в проєкті нового КК України, який наразі розробляється Робочою групою з питань розвитку кримінального права у складі Комісії з питань правової реформи, утвореної відповідно до Указу Президента України від 07.08.2019 р. № 584/2019, також має місце текстуальне закріплення верховенства права [5].

Як бачимо, чинний КК України використовує змістовний спосіб закріплення принципу верховенства права. За вказаним критерієм кримінальне право відрізняється від більшості інших галузей права, які безпосередньо закріплюють вказаний принцип в тесті своїх норм. Водночас вказана відмінність в жодному разі не може свідчити про менше чи другорядне значення принципу верховенства права у кримінальному праві. Проєкт нового КК України передбачає текстуальне закріплення верховенства права, що відображає тенденцію останніх років до текстуального відображення принципів права в правових нормах.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Колодій, А. М., (2012). Принципи права: генеза, поняття, класифікація та реалізація. Альманах права. (Вип. 3), 40–44.
2. Україна. Верховна Рада України, (2012). Кримінальний процесуальний кодекс України Кодекс України № 4651-VI [онлайн], 13 квітня. [Дата звернення 19 вересня 2024]. Режим доступу: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4651-17#Text>
3. Україна. Верховна Рада України, (1996). Конституція України № 254к/96-ВР [онлайн], 28 червня. [Дата звернення 19 вересня 2024]. Режим доступу: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254к/96-вр#Text>
4. Україна. Верховна Рада України, (2001). Кримінальний кодекс України Кодекс України № 2341-III [онлайн], 5 квітня. [Дата звернення 19 вересня 2024]. Режим доступу: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2341-14#Text>
5. Текст проєкту нового Кримінального кодексу України/Draft of the new Criminal Code of Ukraine [онлайн], (без дати). Головна | Новий Кримінальний Кодекс. [Дата звернення 19 вересня 2024]. Режим доступу: <https://newcriminalcode.org.ua/criminal-code>

Секо Сергій Олександрович,
здобувач ступеня доктора філософії
ННІ права Державного податкового університету

КРИМІНОЛОГІЧНИЙ АНАЛІЗ ЗЛОЧИННОСТІ У СФЕРІ ЕКОНОМІКИ

Економічні злочини завдають непоправної шкоди економічним суб'єктам, суспільству, державі загалом, підривають національну безпеку, завдаючи прямих збитків економіці на мікро та макрорівні, що виражається у прямих фінансових втратах і втраті активів, а також репутаційних втрат бізнесу та управління.

Однак, органи державної влади в нашій країні в останні роки ведуть небезуспішний активний пошук нових можливостей протидії злочинності в економічній сфері, включаючи лібералізацію та гуманізацію кримінального законодавства, що сприяє зміцненню авторитету держави у сфері бізнесу та економічної безпеки.

У такому разі слід визнати слушною класифікацію злочинів у сфері економіки, запропоновану А. П. Закалюком в залежності від складових елементів економічного процесу, проти яких спрямовуються злочини у сфері економіки, злочини проти: власності, фінансів, людських ресурсів, речових ресурсів, економічних відносин, управління економікою, результатів економічної діяльності [1, с. 97-116].

Вітчизняний вчений-кримінолог А. Г. Кальман, зазначає: «...склалася ситуація коли поняття «економічна злочинність», «злочини у сфері економіки», «злочини у сфері господарської діяльності», «тіньова економіка», «злочини економічної спрямованості» та інші часто використовуються як тотожні» [2, с. 19-26].

Таким чином, проблема полягає в тому, що, незважаючи на високу актуальність і затребуваність, досить широку поширеність поняття «економічна злочинність», складність дослідження в даній галузі обумовлена пробілами, що зберігаються у визначенні і неоднозначністю трактування термінів, що позначають зазначені протизаконні явища суспільного життя: «злочини у сфері економіки», «злочини економічної спрямованості», «економічні злочини» або «злочини у сфері економічної діяльності». Вказана невизначеність негативним чином позначається на сумісності даних, що використовуються для дослідження, знижує цінність висновків, отриманих на їх основі, для кримінально-правового регулювання суспільних відносин і сприяє ефективній захисту від суспільно небезпечних посягань.

Кримінологічний аналіз показує, що ці злочини мають високий ступінь системності, взаємозв'язку і взаємообумовленості: економічні злочини тягнуть за собою цілий ряд інших злочинів як корисливого, так і насильницького характеру, а також службових злочинів. У кримінологічному аспекті злочинність у сфері економіки тісно пов'язана з організованою злочинністю і традиційною загально кримінальною [3, с. 87].

Слід зауважити, що рівень організованості, розподілу функцій, дисциплінованості економічної злочинності вище рівня організованої злочинності загалом, що зумовлює складність протидії та викликає необхідність її виявлення та припинення на початковому рівні. Однак становище посилюється тим, що висока латентність у сфері економіки та стійкі корупційні зв'язки знижують можливість та оперативність виявлення такого роду

злочинів. Маючи потужну систему захисту від соціального контролю за допомогою корупції, економічна злочинність успішно протистоїть роботі правоохоронних органів щодо запобігання та припинення злочинів в економічній сфері. Тому аналіз, оперативна оцінка ситуації, моніторинг та інтерпретація результатів проведених досліджень виступають важливими функціями, способами формування уявлення про дійсний стан економічної злочинності, ступеня «професіоналізму» злочинців, рівня корумпованості, інформаційною основою для проведеної державою та місцевою владою політики протидії економічній злочинності.

Важливо, що досі немає єдиного тлумачення поняття «економічна злочинність» і погляду її структури. У силу умовності поняття «економічний злочин» вважається, що його межі визначити у строго кримінально-правовому сенсі досить складно, також не існує єдиного підходу до класифікації складів злочинів як економічних. Крім того, враховуючи бланкетність статей відповідних глав кримінального закону, нерідко порушується узгодженість норм кримінального права з положеннями охоронюваних галузей права.

Основні риси злочинів у сфері економіки полягають у тому, що: 1) вони вчиняються у сфері легальної і нелегальної економічної діяльності; 2) суб'єктами цих злочинів можуть бути як підприємці, так і інші особи, які сприяють виконанню господарської діяльності; 3) вони завдають економічної, політичної, моральної шкоди суспільству і державі; 4) спрямовані на одержання економічної вигоди; 5) вчиняються тільки навмисно; 6) можуть здійснюватися різноманітними засобами, передбаченими чинним законодавством [4, с. 276].

Слід відмітити, що підвищення розкриття та протидія економічній злочинності та корупції в останнє десятиліття є одними з пріоритетних напрямків діяльності органів внутрішніх справ, федерального та регіонального уряду. Проте виявлені тенденції показників свідчать про необхідність концентрації зусиль саме протидії економічній злочинності, декриміналізації економіки. Повинна активніше проводитися оперативно-розшукова робота, спрямована на виявлення злочинів, скоєних у соціально-орієнтованих галузях і пріоритетних сферах економіки, а також робота щодо зниження рівня тіньової економіки, тіньової зайнятості, корумпованості суспільних відносин, забезпечення захисту власності, протидії незаконному обігу стратегічно важливих товарів та ресурсів.

Сучасні реалії такі, що застосування цифрових технологій при здійсненні економічної діяльності тягне за собою зміну традиційної моделі економіки та формування цифрової економіки, в якій економічні відносини переходять у віртуальне середовище.

На думку авторів, проведений аналіз стану та динаміки економічної злочинності дозволяє зробити висновок не про реальну декриміналізацію економіки, що намітилася, а скоріше, про підвищення організованості, корумпованості та «професіоналізму» злочинців, які вчиняють економічні злочини, що перешкоджає діяльності правоохоронних органів по виявленню та розкриття названих злочинних посягань.

Отже, виходячи з усього вищесказаного основні та найефективніші напрями протидії економічній злочинності можуть виглядати наступним чином:

- удосконалення кримінально-правового регулювання у сфері економіки задля досягнення балансу між криміналізацією та декриміналізацією діянь у цій сфері;
- Законодавче регулювання цифрової економіки, детальне розуміння відносин, пов'язаних з нею, дозволять встановити весь механізм скоєного злочину у сфері економіки,

правильно кваліфікувати дії при достатніх і достовірних доказах, ідентифікувати злочинця і всіх учасників злочину, пред'явити звинувачення, запобігти злочинності. Зокрема, необхідне законодавче регулювання криптовалюти, вирішення проблеми кваліфікації шахрайства у сфері страхування, розробка кримінально-правових аспектів протидії незаконному поширенню об'єктів інтелектуальної власності у мережі «Інтернет»;

- удосконалення оперативно-розшукової роботи щодо виявлення кримінальних правопорушень у сфері економіки, залучення з метою інформаційного забезпечення суб'єктів діяльності виявлення, розкриття та розслідування злочинів можливостей складної системи електронних криміналістично неорганізованих банків даних та модернізація підходу до аналітики та роботи із даними;

- посилення зовнішнього контролю економічної діяльності з боку громадськості та корпоративного співтовариства з метою попередження економічної злочинності, розвиток інститутів політичної відповідальності публічних посадових осіб, які вчинили або потурають скоєнню корисливих злочинів, оприлюднення та засудження виявлених фактів, правове просвітництво населення.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИ ДЖЕРЕЛ:

1. Закалюк А.П. Курс сучасної української кримінології. Київ, Ін Юре. 2007. Т. 2. 706 с.
2. Кальман А.Г., Христич І.О. та ін. Злочинність у сфері економіки: проблеми прогнозування, планування та координації заходів протидії. Акад. прав. наук України, Ін-т вивчення проблем злочинності. Харків: Новасофт, 2005. 256 с.
3. Гуцалова К. Поняття та ознаки економічної злочинності: огляд літератури та проблемні питання. Підприємництво, господарство і право. 2016. № 10. С. 87–89.
4. Попович В.М. Тіньова економіка як предмет економічної кримінології/ В. М. Попович. Київ: Правові джерела, 2013. 448 с.

Серемчук Каріна Володимирівна
курсант факультету підготовки фахівців підрозділів
кримінальної поліції Національної поліції України,
Науковий керівник : **Копилов Едуард Володимирович**
викладач кафедри оперативно-розшукової діяльності
факультету підготовки фахівців для підрозділів
кримінальної поліції Національної поліції України

Дніпровський державний університет внутрішніх справ

ОСОБЛИВОСТІ ВЗАЄМОДІЇ ПІДРОЗДІЛІВ КРИМІНАЛЬНОЇ ПОЛІЦІЇ З ОРГАНАМИ ДОСУДОВОГО РОЗСЛІДУВАННЯ

Взаємодія між підрозділами Національної поліції України та органами досудового розслідування відіграє важливу роль у запобіганні, виявленні та розслідуванні кримінальних правопорушень. Відповідно до Інструкції з організації взаємодії органів досудового розслідування з іншими органами та підрозділами Національної поліції України, затвердженої наказом МВС України від 7 липня 2017 року № 575, взаємодія вважається погодженою, якщо вона здійснюється з урахуванням законодавчих вимог, мети, місця й часу діяльності, а також охоплює спільні зусилля підрозділів для успішного виконання процесуальних, оперативно-розшукових та інших заходів у боротьбі зі злочинністю.

Одним із ключових аспектів взаємодії є узгодженість дій за завданнями та часом. Це означає, що діяльність підрозділів кримінальної поліції та органів досудового розслідування має бути добре спланованою і виконуватись відповідно до визначених цілей. Взаємодія між цими органами здійснюється на різних етапах, починаючи від отримання заяв про кримінальні правопорушення, до створення слідчо-оперативних груп, проведення розшукових дій, і закінчуючи судовим розглядом кримінальних проваджень [1, с. 48].

Основні принципи взаємодії включають відповідальність за швидке та якісне виконання доручень слідчих, активне використання науково-технічних методик у розслідуванні правопорушень, а також дотримання законодавчих вимог щодо нерозголошення інформації. Ефективна взаємодія вимагає не лише злагодженості дій, але й високого рівня професійної підготовки працівників, що здійснюють оперативно-розшукові заходи [2, с. 79].

Ключовим моментом є те, що взаємодія суб'єктів повинна враховувати їхні індивідуальні особливості, зокрема, досвід, кваліфікацію та здатність швидко адаптуватись до умов, що виникають під час розслідування кримінальних правопорушень. Відповідно до сучасних наукових підходів, взаємодія слідчих і оперативних працівників спрямована на досягнення єдиної мети — своєчасного виявлення та розкриття злочинів, встановлення осіб, причетних до їх вчинення, та забезпечення справедливого судового розгляду. Успішна взаємодія є необхідною умовою ефективною протидії злочинності, яка забезпечує результативність як на етапі досудового розслідування, так і під час судового розгляду [3, с. 59].

Оперативно-розшукова діяльність відіграє важливу роль у кримінальному процесі, особливо під час документування кримінальних правопорушень. Закріплення фактичних даних, отриманих оперативним шляхом, є основою для ефективного розслідування і доказування. У сучасних умовах взаємодія органів кримінальної поліції з досудовим розслідуванням забезпечує не лише збір, але й ідентифікацію, збереження і легалізацію зібраних даних. Ця взаємодія вимагає координації зусиль, узгодження цілей і використання сучасних технічних засобів.

Оперативно-розшукове закріплення фактичних даних забезпечує їх вірогідність, збереження для подальшого використання і ідентифікацію джерел інформації. Важливою умовою є законність цих дій, що гарантується під час документування. Процес документування потребує використання технічних засобів, які надаються або оперативним підрозділом, або із залученням фахівців [4, с. 38]. Технічне забезпечення дозволяє фіксувати дані та забезпечувати їх подальше використання у кримінальних провадженнях. На прикладі боротьби з організованим шахрайством можна побачити ефективність взаємодії оперативних підрозділів та досудових органів. Це включає проведення оперативно-розшукових заходів, моніторинг і ідентифікацію учасників злочинних груп, а також технічну та інформаційну підтримку підрозділів, які протидіють злочинності.

Документування як окремий елемент доказування не є достатньо ефективним без його легалізації в рамках кримінального процесуального права. Оперативні дані повинні бути використані в слідчих діях, щоб стати законними доказами. Таким чином, важливо поєднувати оперативно-розшукову діяльність із кримінальним процесом, що дозволяє забезпечити комплексний підхід до розслідування злочинів. Під час виконання слідчих дій, отримані оперативним шляхом дані перевіряються, систематизуються та закріплюються відповідно до кримінального процесуального законодавства. Це гарантує їх подальше використання в судовому розгляді та забезпечує законність проведення заходів [4, с. 20].

Взаємодія між органами кримінальної поліції та досудовим слідством ґрунтується на низці принципів, серед яких важливими є узгодженість дій, використання технічних засобів, забезпечення оперативності та ефективності розслідування. Документування має на меті не лише збір інформації, але й створення умов для її збереження та подальшого використання в судовому провадженні. Координація дій забезпечує не лише ефективність розслідування, але й підвищує результативність профілактики злочинності, особливо у випадках організованих злочинних груп [3, с. 22].

Взаємодія між підрозділами кримінальної поліції та органами досудового розслідування є невід'ємною частиною оперативно-розшукової діяльності. Вона базується на законодавчих підставах і спрямована на збирання, перевірку та закріплення фактичних даних для доказування в кримінальному провадженні. Застосування сучасних технічних засобів і методів дозволяє досягати високих результатів у боротьбі зі злочинністю.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Дараган, В.В., Постолов Т.О. Щодо деяких проблем правового забезпечення взаємодії органів досудового розслідування та оперативних підрозділів кіберполіції під час протидії злочинам у сфері інтелектуальної власності. 2023. С. 64
2. Заворіна О.П. Особливості взаємодії органів досудового розслідування з оперативними підрозділами національної поліції в кримінальних провадженнях щодо неповнолітніх. 2020. С. 97.

3. Севрук В.Г. Взаємодія оперативних підрозділів з іншими органами Національної поліції України під час протидії злочинам, що вчиняються організованими групами і злочинними організаціями, які сформовані на етнічній основі. Юридичний бюлетень. 2021. С.167-179.

4. Стеценко С. Особливості організаційних форм взаємодії органів досудового розслідування під час розслідування кримінального правопорушення за ст. 206-2 Кримінального кодексу України. Міжнародна та національна безпека: теоретичні і прикладні аспекти: матеріали VIII Міжнар. наук.-практ. конф.(м. Дніпро, 15 берез. 2024 р.): у 2-х ч.–Дніпро: ДДУВС, 2024. ЧІ. С. 676-679, 2024.

Чекарамів Катерина Сергіївна,
здобувач ступеня доктора філософії
ННІ права Державного податкового університету
Науковий керівник: **Нікітін Юрій Вікторович**
доктор юридичних наук, професор,
професор кафедри кримінального права та процесу
ННІ права Державного податкового університету

ЮВЕНАЛЬНА ЮСТИЦІЯ: КРИМІНАЛЬНО-ПРАВОВІ АСПЕКТИ

Повне забезпечення прав і свобод неповнолітніх можливе за наявності не лише самостійно та спеціалізовано функціонуючих ювенальних судів та цілої системи спеціалізованих органів, а й у створенні цілого комплексу кримінально-процесуальних інститутів, що охоплюють усі аспекти (напрями) у справі юридичного захисту та забезпечення прав та свобод неповнолітніх, оскільки кримінально-процесуальні аспекти ювенальної юстиції охоплюють усі сторони діяльності компетентних державних органів щодо розслідування, розгляду та вирішення судами кримінальних справ неповнолітніх.

Але, серед науковців та практиків досі немає єдиної думки про те, яке місце посідає ювенальна юстиція у системі протидії злочинності неповнолітніх. Одні автори вважають, що ювенальна юстиція є елементом системи профілактики. Інші вважають, що профілактика входить до ювенальної юстиції. Деякі автори ототожнюють поняття ювенальної юстиції з ювенальним судом. На думку автора, ювенальна юстиція - це система захисту прав і законних інтересів неповнолітніх, що включає уповноважені державні органи, органи місцевого самоврядування, державні та муніципальні установи, посадових осіб, з гарантією судового захисту спеціалізованим судом.

Закон України «Про охорону дитинства» визначає охорону дитинства в Україні як стратегічний загальнонаціональний пріоритет, що має важливе значення для забезпечення національної безпеки України, ефективності внутрішньої політики держави, і з метою забезпечення реалізації прав дитини на життя, охорону здоров'я, освіти, соціальний захист, всебічний розвиток та виховання в сімейному оточенні встановлює основні засади державної політики у цій сфері, що ґрунтуються на забезпеченні найкращих інтересів дитини [1].

Слід відмітити, що сучасні тенденції у сфері правового захисту прав, свобод та законних інтересів неповнолітніх, профілактики протиправної поведінки, а також завдання, що стоять перед різними рівнями державного управління, вимагають вироблення нових підходів у визначенні напрямів подальшого розвитку системи ювенальних органів, розробки нових механізмів організації профілактичної роботи з неповнолітніми правопорушниками.

Як зазначає С.В. Оверчук спеціалізацію суддів, уповноважених здійснювати кримінальне провадження щодо неповнолітніх, можна розглядати лише як додаткові функціональні повноваження [3].

Слід погодитись із І. В. Ольшанецьким, що запорукою належної опіки над дітьми всіх категорій являється спільна діяльність органів державної влади, місцевого

самоврядування, громадських організацій та інших структур, які об'єднані єдиною спільною метою, а саме різнобічний захист дітей. Така діяльність охоплюється загальною системою ювенальної юстиції [4, с.21-22].

Міжнародний досвід діяльності високорозвинених держав свідчить про те, що існуюче в цих державах загальне благополуччя досягнуто внаслідок багаторічної клопіткої праці держави і суспільства в цілому, заснованого на ідеї забезпечення необхідних умов подальшого зростання добробуту неповнолітніх. При цьому однозначно те, що діяльність із забезпечення благополуччя неповнолітніх повинна мати спеціалізований та комплексний характер. Таким чином, одним із найбільш радикальних шляхів у цьому напрямку – створення та подальший розвиток ювенальної юстиції.

Разом з тим, створення ювенальних судів - це лише перші кроки, початкова стадія реформ, спрямованих на забезпечення спеціалізованої правової допомоги неповнолітнім, які опинилися у скрутних для них життєвих ситуаціях.

Аналізуючи міжнародно-правовий досвід створення ювенальної юстиції можна стверджувати, що під час створення ювенальної юстиції, суди - повинні посідати центральне місце у ювенальній кримінальній юстиції, але цього недостатньо. Важливо, щоб вони ефективно працювали, для цього необхідне одночасне створення та функціонування повноцінного ювенального слідства, ювенальної прокуратури, ювенальної адвокатури, а також спеціальної інфраструктури (будівлі, апарат судів, спеціальні центри реабілітації неповнолітніх тощо).

В останні десятиліття ХХ століття світова спільнота звернула більшу увагу на необхідність у спеціалізованому правовому захисті неповнолітніх. Реалізація подібної молодіжної політики висловилася в тому, що державами світової спільноти було прийнято низку основних міжнародних та національних нормативних правових актів, які забезпечують спеціалізацію законодавства у сфері захисту та охорони прав, свобод та законних інтересів неповнолітніх та у створенні спеціалізованих державних та недержавних ювенальних органів, що займаються рішенням проблем дітей та підлітків. Правосуддя щодо неповнолітніх має бути складовою процесу національного розвитку кожної країни в рамках всебічного забезпечення соціальної справедливості для всіх неповнолітніх.

Таким чином, процес формування єдиної системи органів ювенальної юстиції є одним із найважливіших етапів у подальшому розвитку судово-правових реформ України. Він надає логічну спроможність всій існуючій системі суспільних відносин, що виникають у процесі організаційно-управлінської діяльності органів виконавчої влади, які спрямовані на реалізацію прав, свобод та законних інтересів неповнолітніх.

Важливо, що є норми, які безпосередньо не реалізуються у правовідносинах, а є передумовою їх реалізації за допомогою інших норм, що регулюють конкретні правовідносини. Можна припустити, що кримінально-процесуальний статус як і категорія правової науки є сукупністю взаємопов'язаних юридичних явищ, що не виключає включення до нього та соціальних явищ, що відображає складний комплекс різних зв'язків та відносин інтересів, зокрема суб'єктів міжнародної правової допомоги у кримінальних справах. Його (кримінально-процесуального статусу) значення проявляється, перш за все, у тому, що елементи такого статусу створюють передумови для виникнення певних правовідносин. Реалізація норм кримінально-процесуального права, що регулюють провадження у справах неповнолітніх, створює сам кримінально-процесуальний статус, визначає правове становище суб'єкта ювенальної юстиції.

Сучасна ідея створення соціальних служб має бути реалізована на якісно новому, адаптованому до потреб сучасної молоді рівні. Тому сучасні соціальні служби для молоді мають бути представлені у вигляді некомерційних організацій, які покликані здійснювати заходи щодо надання медичних, психолого-педагогічних, правових послуг та матеріальної допомоги неповнолітнім, а також сприяти процесам адаптації та реабілітації молоді. По-перше, подібні організації повинні мати дворівневу структуру: одна ланка соціальної служби має бути взаємопов'язана з роботою суддів, які розглядають справи неповнолітніх, інша – перебувати за місцем проживання. По-друге, соціальні служби можуть бути створені за місцем проживання підлітка, в обов'язок яких входить соціальний контроль, захист підлітків, сприяння виконанню судових рішень та підготовка рекомендацій як альтернатива заходам кримінальних покарань, що застосовуються до неповнолітніх правопорушників.

Нагляд за додержанням законів органами, що провадять оперативно-розшукову діяльність, пов'язану зі здійсненням повноважень щодо запобігання, виявлення і припинення злочинів, вчинених стосовно неповнолітніх, а також розпочатих у сфері охорони дитинства, розшуку осіб, які їх вчинили, та переховуються від органів досудового розслідування, суду, ухиляються від відбування кримінального покарання [5].

Отже, у діяльності ювенальної юстиції щодо захисту прав та свобод неповнолітніх одне з провідних місць має належати службі Уповноваженого з прав неповнолітніх (омбудсмена у справах неповнолітніх). У низці зарубіжних держав законодавчо визнається, що омбудсмен є додатковим засобом правового захисту стосовно існуючих правових механізмів. Інститут омбудсмена представляє максимально індивідуалізовану допомогу, вільну від формальних процесуальних вимог та не обмежену жорсткими правовими (законодавчими) рамками. Узагальнення багаторічного практичного досвіду дії інститутів омбудсмена та їх законодавчої основи в Австрії, Німеччині, Греції, Фінляндії, Швеції, Португалії, Іспанії, Великобританії, Канаді, Молдови, Норвегії, Мальти та інших країн світу свідчать, що омбудсмени різняться залежно від рівня та ступеня розвиненості правової культури населення, політичної системи країни, дієвості інститутів громадянського суспільства та демократичних традицій у тій чи іншій державі. Тому інститути омбудсменів можуть наділятися як імперативними мандатами, обов'язковими контрольно-наглядовими функціями, так і функціями, які мають лише рекомендаційний характер, властивий громадським організаціям. Іноді є химерне поєднання цих двох ознак, характерне, наприклад, для омбудсменів Канади. У цій країні вони функціонують як громадські правозахисні інститути, але водночас мають законодавчу ініціативу щодо вдосконалення чинного законодавства в галузі прав людини. У Швеції, навпаки, омбудсмен здійснює нагляд за законністю у роботі судів, усіх державних та муніципальних установ, посадових осіб. Для порівняння, у цій же країні Парламент може здійснювати контрольні повноваження лише щодо Кабінету Міністрів [2].

Виходячи із вищесказаного, слід зробити висновки про те, що проблеми подальшого вдосконалення питань, характерних для кримінально-процесуальної науки та кримінально-процесуального законодавства України щодо неповнолітніх, мають місце у правовій науці.

Питання подальшого вдосконалення законодавства, що регламентує порядок провадження у справах про злочини неповнолітніх, є одними з пріоритетних напрямів державної соціальної політики спрямованої на захист та забезпечення прав, свобод та законних інтересів неповнолітніх, оскільки під правовим захистом неповнолітніх

розуміється сукупність нормативних правових актів, що встановлюють неповнолітніх як учасників кримінально-процесуальних відносин (права, обов'язки, гарантії дотримання прав та обов'язків) та закріплюють основи процесуальної діяльності системи органів ювенальної юстиції по роботі з неповнолітніми, які опинилися у скрутних для них життєвих ситуаціях.

Отже, з вищевикладеного можна зробити такі висновки:

1. Сучасні тенденції у сфері правового захисту прав, свобод та законних інтересів неповнолітніх, профілактики протиправної поведінки вимагають вироблення нових підходів у визначенні напрямів подальшого розвитку системи ювенальних органів, розробки нових механізмів організації профілактичної роботи.

2. Недостатньо чітко визначено структуру, організацію, компетентність та регламентацію діяльності державних органів та служб, що займаються вирішенням правових проблем неповнолітніх.

3. Ювенальна юстиція як система органів з відправлення правосуддя та захисту прав і свобод неповнолітніх є самостійним правовим інститутом, що взаємодіє з усіма іншими правовими інститутами та державними органами, що спеціалізовано стоять на варті захисту прав і свобод неповнолітніх.

4. Аналіз міжнародно-правового досвіду створення ювенальної юстиції показав, що з створенні ювенальної юстиції, ювенальні суди - повинні займати центральне місце у ювенальній кримінальній юстиції, але цього недостатньо. Важливо, щоб вони ефективно працювали, для цього потрібне одночасне створення та функціонування повноцінного ювенального слідства, ювенальної прокуратури, ювенальної адвокатури, а також спеціальної інфраструктури.

5. Існує необхідність створення єдиної системи судів у справах неповнолітніх у зв'язку із зростанням рецидивної злочинності неповнолітніх, формалізмом щодо неповнолітніх усіх існуючих органів, створених для захисту прав та інтересів дітей.

6. Однією з особливостей діяльності ювенальних судів (суддів) має бути те, що при ювенальному суді (судді) має бути створена посада соціального працівника.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Про охорону дитинства: Закон України від 26 квітня 2001 року № 2402-III. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2402-14#Text> (Дата звернення: 02.03.2021)

2. Про права дитини: Конвенція ООН від 20.11.1989 року (ратифіковано ВР України від 27.02.1991 р.) / Верховна Рада України. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_021 (Дата звернення: 02.03.2021).

3. Оверчук С.В. Розвиток ювенальної юстиції в Україні в контексті реалізації принципу спеціалізації судів. Часопис Національного університету «Острозька академія». Серія «Право». 2014. №2(10). С.5. URL: <http://lj.oa.edu.ua/articles/2014/n2/14osvps.pdf>.

4. Ольшанецький І.В. Конституційно-правові засади інституту ювенальної прокуратури в Україні: дис. канд. юрид. наук : 12.00.02. Київ, 2019. 223 с.

5. Про вдосконалення організації діяльності органів прокуратури у сфері захисту прав дітей та протидії насильству: Наказ Генерального прокурора від 14.02.2020 р. № 90. Офіційний веб-портал Офісу Генерального прокурора. URL: https://www.gp.gov.ua/ua/iord?_m=publications&_t=rec&id=262782 (Дата звернення: 02.03.2021).

Шамсутдінов Олександр Володимирович,
*провідний науковий співробітник
Міжвідомчого науково-дослідного центру
з проблем боротьби з організованою злочинністю
при РНБО України
кандидат юридичних наук, старший дослідник*

ПРОБЛЕМА ВИЗНАЧЕННЯ ПРЕДМЕТА КРИМІНАЛЬНОГО ПРАВОПОРУШЕННЯ, ПЕРЕДБАЧЕНОГО СТ. 326 КК УКРАЇНИ

Проблематика забезпечення біологічної безпеки держави, зокрема й кримінально-правовими засобами, останнім часом набула неабиякої актуальності: пандемія COVID-19 та військова агресія росії проти України не залишили сумнівів у науковців і практиків у тому, що відвернення та нейтралізація біологічних загроз є важливою складовою забезпечення безпеки особи, суспільства та держави. «У XXI ст. перед людством постала проблема контролю за лабораторіями, де проводяться бактеріологічні, вірусологічні чи інші види досліджень та накопичення і зберігання біологічного матеріалу, оскільки вони можуть бути невеликими й офіційно декларувати інший напрям досліджень, як у випадку із лабораторією у м. Ухань в Китаї» [1]. Також слід враховувати той факт, що від початку російсько-української війни на тимчасово окупованій території опинилися зокрема 17 % вітчизняних лабораторій мікробіологічного профілю, що проводили роботи із збудниками інфекційних захворювань.

Чинним Кримінальним кодексом України (2001) передбачена відповідальність за порушення правил поводження з мікробіологічними або іншими біологічними агентами чи токсинами у статті 326 розділу XIII «Кримінальні правопорушення у сфері обігу наркотичних засобів, психотропних речовин, їх аналогів або прекурсорів та інші кримінальні правопорушення проти здоров'я населення» Особливої частини.

Склад кримінального правопорушення, передбачений ст. 326 КК України, на монографічному рівні не досліджувався. Виключенням є публікації І. М. Салагор, присвячені окремим його складовим (об'єкту, предмету, суб'єкту, суспільно небезпечним наслідкам), а також деякі роботи Н. О. Гуторової, Ю. Ю. Забуги, Т. О. Михайліченко виконані в рамках дослідження правового забезпечення епідеміологічної безпеки [2].

Одним із питань, які набули дискусійного характеру, стало визначення предмета злочину, передбаченого ст. 326 КК України.

Зокрема, І. М. Салагор запропонувала замінити «конвенційне» формулювання «мікробіологічні, інші біологічні агенти чи токсини», застосоване в диспозиції вітчизняної кримінально-правової норми, на відоме чинному законодавству України універсальне поняття «біологічні патогенні агенти», тобто природні або генетично модифіковані збудники захворювань людей, тварин, рослин, до яких належать патогенні мікроорганізми (бактерії, віруси, рикетсії, хламідії, мікоплазми, найпростіші, грибки), гельмінти, пріони, токсини [3, с. 21].

Підаючи критиці зазначений підхід, Ю. Ю. Забуга зауважує, що у світі не вироблено єдиного розуміння поняття «біологічні агенти», а в Україні його легальне визначення відсутнє, як немає і затверджених переліків біологічних агентів. Натомість вчена пропонує використовувати більш вузький за змістом термін «інфекційні агенти», який вживається у мікробіології, використовується в чинному законодавстві, а його зміст є ustalеним. Під інфекційними агентами вона розуміє будь-які мікроорганізми, гельмінти та пріони, які є збудниками інфекційних захворювань людей, тварин і рослин. Інакше кажучи, змістом поняття інфекційних агентів не охоплюються токсини. Необхідність виокремлення токсинів як самостійного предмета злочину, передбаченого ст. 326 КК України, Ю. Ю. Забуга пояснює тим, що «ці речовини є продуктами мікроорганізмів або тварин, а отже існують у навколишньому середовищі окремо та чинять зовсім інший вплив на живий організм, ніж інфекційний агент: спричиняють неінфекційне захворювання» [4, с. 53].

У цьому контексті відразу зауважимо, що таке різке відмежування токсинів від інфекційних агентів є певним перебільшенням. Адже наука мікробіологія до інфекційних хвороб відносить також інтоксикації, спричинені продуктами життєдіяльності мікроорганізмів [5, с. 69]. Саме такими продуктами є токсини – мікробні отрути. Сильні токсини продукують деякі грампозитивні мікроорганізми: збудники дифтерії, правця, газової гангрені, ботулізму [6, с. 168]. Деякі з грибів виділяють мікотоксини. Мікотоксикози є різновидом харчових отруєнь, що спостерігаються після вживання зернопродуктів, на яких розвиваються гриби (приміром, аліментарно-токсична алейкія) [5, с. 32]. Тож інтоксикації, обумовлені токсинами, що накопичились у харчових продуктах, також вважаються інфекційними хворобами.

Зазначимо, що досі невідомий кримінальному праву термін «інфекційні агенти», згаданий вище, прийнято авторами проекту нового Кримінального кодексу України, зокрема його використано в диспозиціях норм, передбачених статтями 5.1.12 і 5.1.13 (розділ «Кримінальні правопорушення проти порядку охорони здоров'я людей»), які встановлюють відповідальність за порушення відповідних правил біологічної безпеки [7].

Розглянемо обґрунтованість висловлених позицій.

Слід погодитись із висновками Ю. Ю. Забуги, що термін «біологічні агенти» у різних документах міжнародного рівня трактується неоднозначно. Наприклад, у Наставі Всесвітньої організації охорони здоров'я з лабораторної біобезпеки (Laboratory biosafety manual, 2020) під «біологічним агентом» розуміється мікроорганізм, вірус, біологічний токсин, частинка або інший інфекційний матеріал як природного походження, так і генетично модифікований, який здатний викликати інфекцію, алергію, інтоксикацію або іншим чином створювати небезпеку для людей, тварин або рослин [8, с. 10]. А Міжнародний стандарт з управління лабораторними біоризиками (CWA 15793:2008), розроблений Європейським комітетом зі стандартизації (CEN), термін «біологічний агент» визначає як будь-який мікроорганізм, включно із тими, що були генетично модифіковані, клітинні культури й ендопаразити, які здатні викликати будь-яку інфекцію, алергію чи інтоксикацію у людей, тварин чи рослин. Пріони також вважаються біологічними агентами [9]. Водночас токсини у цьому стандарті не охоплюються поняттям біологічних агентів, а визначені окремо як речовина, що продукується біологічною системою, яка в невеликих або помірних кількостях чинить несприятливий вплив на людей, тварини чи рослини.

Утім міжнародно-правові акти не містять і чіткого визначення терміну «інфекційні

агенти». Так, у Міжнародних правилах охорони здоров'я¹ (International health regulations, 2005) одночасно використовуються терміни «інфекційний агент» і «токсичний агент» при визначенні таких понять, як контамінація, деконтамінація, дезінфекція тощо, однак зміст дефініції «інфекційний агент» не розкривається. Наприклад, інфекцію визначено як надходження і розвиток або розмноження інфекційного агента в організмі людей і тварин, які можуть становити ризик для здоров'я населення [10, с. 7].

У чинних законодавчих актах України визначення як біологічних, так і інфекційних агентів наразі відсутні. Однак у проєкті Закону України «Про біологічну безпеку та біологічний захист» (2023), розробленому МОЗ України на виконання рішення РНБО України «Про виклики і загрози національній безпеці України в екологічній сфері та першочергові заходи щодо їх нейтралізації» [11], містяться визначення таких термінів: «біологічні агенти» (відповідає термінології Настанови ВООЗ з лабораторної біобезпеки), «колекція біологічних агентів», «обіг біологічних агентів» тощо [12]. Дефініцією «інфекційні агенти» законопроект не оперує.

У Законі України «Про систему громадського здоров'я» (2022), який регулює суспільні відносини у сфері громадського здоров'я та санітарно-епідемічного благополуччя населення, не використовується термін «інфекційні агенти», натомість – «біологічні агенти», зокрема при тлумаченні понять «карантин», «масові неінфекційні хвороби», «небезпечний фактор» [13]. Окрім того, визначення термінів «біологічні агенти» та «біологічні патогенні агенти» міститься в низці чинних підзаконних актів, наприклад, в Методичних вказівках щодо організації роботи та функціонування системи індикації біологічних патогенних агентів (2003) [14], Державних санітарних нормах і правилах «Організація роботи лабораторій при дослідженні матеріалу, що містить біологічні патогенні агенти I-IV груп патогенності молекулярно-генетичними методами» (2008) [15], Державних санітарних нормах та правилах «Дезінфекція, передстерилізаційне очищення та стерилізація медичних виробів в закладах охорони здоров'я» (2014) [16], Єдиному списку товарів подвійного використання (2018) [17], Порядку ведення обліку, реєстрації та епідеміологічного нагляду (спостереження) за інфекційними хворобами (2020) [18], Порядку оцінки рівня безпеки впливу біологічних агентів на працівників (2023) [19], тощо. Примітно, що вказані нормативно-правові акти вкладають різний зміст у термін «біологічні (патогенні) агенти»: одні беруть за основу визначення Настанови ВООЗ з лабораторної біобезпеки, інші – Міжнародного стандарту з управління лабораторними біоризиками.

Чи не єдиним нормативним тлумаченням «інфекційних агентів» є визначення, наведене у Заходах та Засабах щодо попередження інфікування при проведенні догляду за пацієнтами (2020), однак це поняття стосується лише людини і не поширюється на тварини і рослини [20]. Будь-яких переліків інфекційних агентів в Україні не існує.

Натомість наразі розроблено й затверджено декілька переліків біологічних агентів, які є збудниками небезпечних та особливо небезпечних захворювань людини. Так, МОЗ України затверджено Перелік біологічних патогенних агентів, що підлягають епідеміологічному нагляду (спостереженню) (2020) [18]. До речі, в пункті 4 цього Переліку зазначено, що номенклатура класифікованих біологічних патогенних агентів, що увійшли до нього, відповідає останнім міжнародним угодам щодо таксономії та номенклатури

¹ У деяких джерелах цей документ має назву Міжнародні медико-санітарні правила.

біологічних агентів. До цього Переліку включено бактерії, віруси, паразити та грибки, які здатні інфікувати людину. Крім того, МОЗ України затверджено Єдиний перелік біологічних агентів, які становлять або можуть становити небезпеку для здоров'я людини (2023) [19], а Кабінетом Міністрів України – Перелік пріоритетних біологічних патогенних агентів, що спричиняють небезпечні захворювання (2023) [21]. Зазначені переліки за рубриками фактично відповідають попередньо згаданому Переліку (2020), тобто включають бактерії та подібні до них організми, віруси, паразити (гельмінти) та гриби.

Повертаючись до диспозицій кримінально-правових норм, які встановлюють відповідальність за порушення правил поводження з патогенами і токсинами (стаття 326 чинного КК України та статті 5.1.12 і 5.1.13 проекту нового КК України), слід акцентувати увагу на тому очевидному факті, що вони є бланкетними. Тож для з'ясування меж кримінально протиправної поведінки правозастосувач зобов'язаний звертатися до положень регулятивного законодавства. Зокрема, необхідно встановити конкретну норму іншої галузі права, яку було порушено суб'єктом. За таких умов постає питання: до яких саме нормативно-правових актів потрібно звернутися, якщо предметом кримінального правопорушення визначати інфекційні агенти? Міжнародні правила охорони здоров'я (2005) і Заходи та Засоби щодо попередження інфікування при проведенні догляду за пацієнтами (2020), які використовують це поняття, містять норми, спрямовані на запобігання міжнародному поширенню хвороб і боротьбу з ними, недопущення інфікування при проведенні догляду за пацієнтами. Однак за порушення таких медико-санітарних правил передбачено відповідальність іншими кримінально-правовими нормами, зокрема статтями 131, 140 і 325 КК України.

Як влучно відзначає В. О. Навроцький, використання бланкетних диспозицій за відсутності нормативних актів інших галузей права, до яких відсилає кримінально-правова норма, є серйозним недоліком кримінального законодавства і завадою для правильної кваліфікації злочинів [22, с. 76-77]. Тому використання *de lege ferenda* терміну «інфекційні агенти» є надто сумнівним.

З урахуванням викладеного більш прийнятною дефініцією для визначення предмета злочину, передбаченого ст. 326 КК України, вочевидь, є біологічні патогенні агенти. Однак, як було з'ясовано вище, цей термін також не є досконалим.

Якщо звернутися до положень тих законодавчих актів, які встановлюють ті чи інші правила поводження з патогенами і токсинами, включно з генетично зміненими (це, наприклад, Закони України «Про охорону навколишнього природного середовища» (1991), «Про ветеринарну медицину» (1992), «Про карантин рослин» (1993), «Про тваринний світ» (2001), «Про державну систему біобезпеки при створенні, випробуванні, транспортуванні та використанні генетично модифікованих організмів» (2007) та деякі інші), пересвідчимося, що вони оперують такими термінами, як «мікроорганізми», «патогенні мікроорганізми», «збудники хвороб», «шкідливі організми», «генетично змінені організми», «продукти біотехнології» тощо.

Не слід залишати поза увагою і той факт, що положення диспозиції кримінально-правової норми, передбаченої ст. 326 КК України, які визначають предмет цього злочину, імплементовані в чинне кримінально-правове законодавство із Конвенції про заборону розробки, виробництва та накопичення запасів бактеріологічної (біологічної) і токсинної зброї та про їх знищення (1972), відповідно до ст. 1 якої «кожна держава-учасниця зобов'язується ніколи, ні за яких обставин не розроблювати, не виробляти, не накопичувати, не отримувати будь-яким іншим чином і не зберігати мікробіологічні чи

інші біологічні агенти або токсини, яким би не було їх походження або метод виробництва, таких видів і в таких кількостях, які не мають призначення для профілактичних, захисних чи інших мирних цілей» [23].

Підводячи підсумок проведеної роботі, згадаємо доречне твердження Г. З. Яремко, яка комплексно дослідила бланкетні диспозиції: «Там, де це можливо, диспозиція повинна бути викладена описово, що не позбавляє необхідності звернення до іншогогалузевих норм субсидіарно» [24, с. 105].

Отже, на нашу думку, найбільш компромісним (конвенційно прийнятним, достатньо описовим, узгодженим із вітчизняним іншогогалузевим законодавством) буде таке формулювання предмета злочину, передбаченого ст. 326 КК України: «патогенні мікроорганізми, токсини або інші небезпечні біологічні агенти як природні, так і генетично модифіковані».

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Загурська-Антонюк В. Ф. Військово-біологічні виклики для безпеки у сучасному геополітичному стані світу як наслідки пандемії COVID-19. Електронний журнал «Державне управління: удосконалення та розвиток». 2020. № 7. DOI: <https://doi.org/10.32702/2307-2156-2020.7.56>

2. Правове забезпечення протидії біоагрозам в умовах протиепідемічних заходів як складова національної безпеки : монографія / Н. О. Гуророва, В. М. Пашков, А. О. Гаркуша, Т. О. Михайліченко, А. С. Сидоренко та ін.; за заг. ред. Н. О. Гурорової; Нац. юрид. ун-т ім. Ярослава Мудрого. Харків : Право, 2023. 270 с.

3. Салагор І. М. Біологічні патогенні агенти як предмет злочину, передбаченого ст. 326 КК України. Юридична Україна. 2020. № 10. С. 18-27. DOI: [https://doi.org/10.37749/2308-9636-2020-10\(214\)-2](https://doi.org/10.37749/2308-9636-2020-10(214)-2)

4. Забуга Ю. Ю. Предмет злочину, передбаченого ст. 326 Кримінального кодексу України. Кримінальні правопорушення проти публічного здоров'я в проєкті Кримінального кодексу України: матеріали науково-практичного вебінару (25 травня 2021 р.) / уклад.: А. О. Гаркуша, Ю. Ю. Забуга, Т. О. Михайліченко; НДІ вивчення злочинності ім. акад. В. В. Сташиса. Харків : Право, 2021. С. 49-55.

5. Люта В. А., Заговора Г. І. Основи мікробіології, вірусології та імунології : навч. посібник. Київ : Здоров'я, 2001. 280 с.

6. Мікробіологія : підруч. для студентів вищ. навч. закл. / Н. І. Філімонова, Л. Ф. Сіласва, О. М. Дика, О. Г. Гейдеріх, Н. Ю. Шевельова та ін.; за заг. ред. Н. І. Філімонової. 2-е вид. Харків : НФаУ : Золоті сторінки, 2019. 676 с.

7. Текст проєкту нового Кримінального кодексу України (станом на 1 серпня 2024 року). URL: <https://newcriminalcode.org.ua/upload/media/2024/08/02/kontrolnyj-tekst-proyektu-kk-stanom-na-01-08-2024.pdf>

8. Laboratory biosafety manual, fourth edition. Geneva: World Health Organization, 2020. URL: <https://iris.who.int/bitstream/handle/10665/337956/9789240011311-eng.pdf>

9. The International Biorisk Management Standard (CWA 15793:2008). URL: www.cen.eu/CENORM/sectors/technicalcommitteesworkshops/workshops/ws31.asp

10. Міжнародні правила охорони здоров'я (2005 р.). Друге видання. ВООЗ, Центр імплементації міжнародних медико-санітарних правил в Україні, 2016. 80 с. URL: <https://iris.who.int/bitstream/handle/10665/43883/9789663836911-ukr.pdf>

11. Про рішення Ради національної безпеки і оборони України від 23 березня 2021 року «Про виклики і загрози національній безпеці України в екологічній сфері та

першочергові заходи щодо їх нейтралізації»: Указ Президента України від 23.03.2021 № 111/2021. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/111/2021>

12. Про біологічну безпеку та біологічний захист : проєкт Закону України. Сайт МОЗ України. URL: <https://moz.gov.ua/uploads/ckeditor/%D0%93%D1%80%D0%BE%D0%BC%D0%B0%D0%B4%D1%81%D1%8C%D0%BA%D0%B5%20%D0%BE%D0%B1%D0%B3%D0%BE%D0%B2%D0%BE%D1%80%D0%B5%D0%BD%D0%BD%D1%8F/2023/04/24/%D0%9F%D1%80%D0%BE%D1%94%D0%BA%D1%82%20%D0%B7%D0%B0%D0%BA%D0%BE%D0%BDy.pdf>

13. Про систему громадського здоров'я : Закон України від 06.09.2022 № 2573-IX. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2573-20>

14. Про удосконалення функціонування системи індикації біологічних патогенних агентів : наказ МОЗ України і АМН України від 21.03.2003 № 127/27. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/rada/show/v0127282-03>

15. Про затвердження державних санітарних норм і правил «Організація роботи лабораторій при дослідженні матеріалу, що містить біологічні патогенні агенти I-IV групи патогенності молекулярно-генетичними методами : наказ МОЗ України від 24.01.2008 № 26. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0088-08>

16. Про затвердження Державних санітарних норм та правил «Дезінфекція, передстерилізаційне очищення та стерилізація медичних виробів в закладах охорони здоров'я» : наказ МОЗ України від 11.08.2014 № 552. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z1067-14>

17. Про внесення змін до Порядку здійснення державного контролю за міжнародними передачами товарів подвійного використання : постанова Кабінету Міністрів України від 11.01.2018 № 1. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1-2018-%D0%BF#n9>

18. Про затвердження Порядку ведення обліку, звітності та епідеміологічного нагляду (спостереження) за інфекційними хворобами та Переліку інфекційних хвороб, що підлягають реєстрації : наказ МОЗ України від 30.07.2020 № 1726. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z1332-20>

19. Про затвердження Порядку оцінки рівня небезпеки впливу біологічних агентів на працівників та Єдиного переліку біологічних агентів, які становлять або можуть становити небезпеку для здоров'я людини : наказ МОЗ України від 22.02.2023 № 365. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0652-23>

20. Про затвердження Заходів та Засобів щодо попередження інфікування при проведенні догляду за пацієнтами : наказ МОЗ України від 03.08.2020 № 1777. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z1110-20>

21. Про затвердження переліку пріоритетних біологічних патогенних агентів : розпорядження Кабінету Міністрів України від 15.09.2023 № 800-р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/800-2023-%D1%80>

22. Навроцький В. О. Проблеми кваліфікації злочинців : конспект лекцій. Львів : Львівський держ. ун-т, 1993. 82 с.

23. Convention on the prohibition of the development, production and stockpiling of bacteriological (biological) and toxin weapons and on their destruction, opened for signature at London, Moscow and Washington on 10 April 1972. URL: <https://ihl-databases.icrc.org/applic/ihl/ihl.nsf/INTRO/450>

24. Яремко Г. З. Бланкетні диспозиції в статтях Особливої частини Кримінального кодексу України : монографія / за ред. В. О. Навроцького. Львів : Львівський держ. ун-т внутр. справ, 2011. 424 с.